

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

A NATO budapesti tanácskozásáról

Transznacionális és
aszimmetrikus kihívások

Hadtudomány és az MHTT

Katonai műveletek a nagyvárosokban

Az információs fölényről

A NATO biztonsági beruházási programja

Katonanők a NATO-hadseregekben

Emberi igények és a szervezet...

A szerződéses katonai szolgálat
új formája

Almásy László: felfedező vagy tudós?

A társaság rendkívüli küldöttgyűlése:

- alapszabály-módosítás;
- a szabadegyetem programja;
- Korponay-díj alapítása

XI. évfolyam

2001/3.

A tanulmányok szerzői

Dr. Ács Tibor nyá. ezredes,
az MTA doktora

Dr. Bolgár Judit ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Csabai György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Gál Anna alezredes,
doktorandusz

Dr. Gergely Attila nyá. rendőr ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Juhász Dezső mk. alezredes,
katonai attasé

Kassai Károly őrnagy,
doktorandusz

Kovács Ferenc mk. ezredes,
doktorandusz

Dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy,
az MTA doktora

Dr. Nagy László nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Munk Sándor ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pataky Iván ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Rózsa Tibor alezredes,
doktorandusz

Siposné dr. Kecskeméthy Klára alezredes,
a földrajztudomány kandidátusa

A társasági híreket írták:

Dr. Felházi Sándor

Horváth István

Jakobinyi Béla

Dr. Pekó József

Dr. Szabó József

Dr. Váncsa Julianna

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:

SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:

HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:

Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:

<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:

BAUSZ Kft.

Nyomtatta:

Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XI. évfolyam

3. szám

2001. szeptember

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Rózsa Tibor	A NATO budapesti tanácskozásáról	3
Csabai György	Transznacionális és aszimmetrikus kihívások	9

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Nagy László	A hadtudomány és a Magyar Hadtudományi Társaság	21
Kőszegvári Tibor	Katonai műveletek a nagyvárosokban és a megapolisokban	33
Munk Sándor	Az információs fölényről	43
Kovács Ferenc	A NATO Biztonsági beruházási program jogi feltételrendszerének létrehozása Magyarországon	53

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

Gál Anna	Az emberi igények és a szervezeti követelmények összhangja	63
Kassai Károly	Biztonságpolitika és információvédelem	71

FÓRUM

Bolgár Judit–Siposné Kecskeméthy Klára	Nőket a hadseregbe?!	77
Ács Tibor	Korponay János honvéd ezredes, az MTA legfiatalabb katonatagja	92
Juhász Dezső	A szerződéses katonai szolgálat új formája	103
Gergely Attila	Felfedező vagy tudós?	108
Pataky Iván	Hogyan, miként írjunk egyszerűen, magyarul?	116

SZEMLE

Pataky Iván	Katonai repülés – 1956-1980	122
-------------	-----------------------------------	-----

A TÁRSASÁG HÍREI

A társaság rendkívüli küldöttgyűlése		125
Az MHTT hadtudósai által tartandó szabadegyetemi előadássorozat programja		126
A Korponay János-díj adományozásának szabályai		129
Szabó József	A katonaaakadémikus	130
Pekó József	A hadművészeti szakosztály vitafóruma	132
Jakobinyi Béla	Tanácskozás Debrecenben	133
Felházi Sándor	Korszerű automatizált tűzvezetési rendszer a magyar tűzérség részére	134
Nekrológok		139
Váncsa Júlianna	Holland PhD-ösztöndíj	140

Rózsa Tibor

A NATO budapesti tanácskozásáról

2001. május 29–30-án Budapesten került sor az Észak-atlanti Tanács (NAC), a NATO–orosz Állandó Közös Bizottság (PJC), a NATO–ukrán Bizottság (NUC) és az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (EAPC) külügyminiszteri üléseire, és első alkalommal tartott együttes miniszteri ülést a NATO Tanács (NAC) és az EU Általános Ügyek Tanácsa (GAC). A szövetség külügyminisztereinek ülésén, valamint a kapcsolódó megbeszéléseken a transzatlanti és az európai biztonság legfontosabb kérdéseit tekintették át.

Magyarországnak – mint a NATO tagjának – érdeke, hogy erősödjön a NATO egysége, a kölcsönös bizalom alapján pedig az amerikai–európai szövetség, és továbbfejlődjön az európai védelmi képességek létrehozásához szükséges NATO–EU együttműködés. Ebből a szempontból is nagyon fontos a NATO és az EU külügyminisztereinek első együttes ülése.

Mivel Délkelet-Európa jövője az euroatlanti térség biztonságára kihat, az Észak-atlanti Tanács ülésén, valamint az Euroatlanti Partnerségi Tanács és a NATO–orosz Tanács keretében is *értékelték a régió helyzetét*. Vannak biztató folyamatok, de a jelek szerint foglalkozni kell a macedóniai konfliktus kezelésével is. Az új évezredben a szövetség számára válozatlanul a tömegpusztító fegyverek terjedése jelenti a legkomolyabb biztonságpolitikai kihívást. Közös megoldást kell kidolgozni, ami erősíti a biztonságot és az amerikai–európai szövetséget is.

Magyarország erkölcsi szempontokból és nemzeti érdekei alapján támogatja a NATO bővítési folyamatát. Térségünk felkészült országainak csatlakozása egyben biztonsági helyzetünket is erősíteni fogja. Jelenleg a stratégiai összefüggések elemzése és a konszenzus kialakítása folyik. Ezt követően lehet válaszolni a „ki” és „mikor” kérdésére. Magyarország célja és érdeke is, hogy a 2002-es prágai csúcson sor kerüljön a felkészült új tagok meghívására. Egyértelműen megállapítható, hogy földrajzi, történelmi okok miatt egyetlen felkészült jelölt sem zárható ki a bővítésből. A Bush-kormányzat álláspontját pedig jelzi, hogy az elnök egyértelmű üzenetet küldött a tagjelöltekhez, amiben megerősítette az amerikai elkötelezettséget a szövetség „nyitott ajtók” politikája iránt.

Az európai biztonság- és védelmi politika a NATO és az EU közötti kölcsönös bizalom alapján fog megvalósulni. Az európai védelmi képességek erősítéséről már mindkét szervezet döntött. A még nyitott kérdések megoldásához közös gondolkodásra van szükség.

A NAC külügyminiszteri ülése

A NATO külügyminiszteri találkozásán fontos témaként merült fel, hogy a NATO jövője és a kontinens biztonsága szempontjából meghatározó az Észak-Amerika és Európa közötti szoros szövetségi viszony fenntartása, az USA európai és a NATO balkáni jelenléte, a NATO és az EU közötti partneri viszony és a szövetség hiteles védelmi képességeinek fenntartása. Rámutattak, hogy a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik által okozott fenyegetést a korábbi, kölcsönös sebezhetőségre épített biztonsági rendszer már nem képes megfelelően kezelni. Kiemelték, hogy a NATO és Oroszország együttműködését a kölcsönös kompromisszumkészség mentén kell megközelíteni, ehhez szükséges viszont az orosz fél konstruktív hozzáállása is. Ukrajna európai orientációját, mely szintén fontos biztonságpolitikai kérdés, továbbra is komolyan támogatni kell.

A NAC ülésének egyik hangsúlyos és rendkívül aktuális témája a balkáni helyzet értékelése volt, amely összetettsége miatt ellentmondásosnak mondható, de a tendenciája tekintetében némi bizakodásra ad okot. A mai helyzetben a jugoszláv vezetéstől a NATO az egymás iránti bizalmat erősítő lépések vizsgázására számít, ami az optimizmus alapját jelentheti. Jelenleg a macedóniai válság katonai eszkalálódása a legkomolyabb veszélyforrás. Európa és térségünk biztonsága szempontjából mindenképpen kedvező a szövetség és különösen az Egyesült Államok elszántsága a balkáni rendezés előmozdítása érdekében. Ezen túlmenően biztatóak a NATO–EU balkáni együttműködésének eredményei is. Ugyanakkor még mindig nem általános az a felismerés, hogy a tűzoltás helyett átfogó balkáni rendezésre lenne szükség. A kisebbségek problémáinak megoldása terén a hangsúly továbbra is az egyéni jogok biztosításán van.

A macedóniai helyzet rendkívül aggasztó, bár éppen a tanulmány megírásának idején látszanak bizakodásra okot adó fejlemények. Ezen a területen a nemzetközi közösség fő feladata az etnikumközi párbeszéd felélesztése és a kormány tényleges koalíciókénti működtetése. A helyzetet nehezíti, hogy a macedón kormány növekvő fellépése miatt a szélsőségesek – kezdeti elszigeteltségük után – egyre szélesebb támogatottságot élveznek az albán lakosság körében. A NAC támogatja a macedón kormánynak a szélsőségesek politikai és katonai elszigetelésére irányuló erőfeszítéseit. A helyzet eszkalálódásának megakadályozása céljából továbbra is fontos a külső politikai nyomás fenntartása, a NATO és az EU összehangolt fellépése. Úgy tűnik, hogy a macedón kormány nem mutat készséget a legitim albán követelések – arányos képviselőt a közhivatalokban, nyelvhasználat – teljesítésére.

Bosznia-Hercegovinában az ország stabilitására a boszniai horvátok harmadik entitás megteremtésére irányuló törekvései jelentik a legnagyobb veszélyt, de hasonlóan aggasztó a boszniai Szerb Köztársaságban feléledni látszó intolerancia is. A jelenlegi helyzetben nem látszik célszerűnek az SFOR létszámának jelentős csökkentése. Hatékonyabb SFOR-erőkre és a lényegében csendőri feladatokat ellátó többnemzetiségű speciális egységek feltöltésére van szükség. Hivatalos vélemények szerint Bosznia fő problémái: a segélyfüggőség, a korrupció, a bűnözés és az etnikai ellentéteket tápláló szegénység. A következő félév legnagyobb kihívása minden bizonnyal az őszi általános választások megtartása lesz.

Az európai biztonsági és védelmi identitásról (ESDI) folytatott vitában meghatározó szerepet játszott, hogy az elmúlt hónapokban a NATO–EU viszonyra kedvezően hatott a Balkánnal kapcsolatos együttműködés. Ugyanakkor a NATO-eszközök EU által történő igénybevételének koncepcionális kérdésében nem történt érdemi előrelépés. A vitatott kérdésekre az Egyesült Államok, az EU vezető tagállamai és Törökország szakmai konzultációkon keresik a válaszokat ez idáig több-kevesebb sikerrel.

A tárgyalásokon sürgették a NATO Védelmi Képességek Kezdeményezésében (DCI) vállalt célok teljesítését, mivel az még elmarad a megtett vállalásoktól. Amennyiben a tagállamok haderejük átalakítására és védelmi költségvetésük növelésére nem hozzák meg a szükséges és nehéz döntéseket a NATO nem lesz képes megfelelni sem az új kihívásoknak, sem pedig az EU Headline Goal teljesítésére. Az EU-tag szövetségesek hangsúlyozták, hogy az európai védelmi ambíciók nem jelentenek fenyegetést a NATO számára, és megerősítették elkötelezettségüket a NATO-t is erősítő védelmi képességek fejlesztése mellett. Törökország jelezte hogy nem kívánja megakadályozni a továbbfejlődést, de a kérdéskört csak a NATO-ban és az EU-ban tett kötelezettségvállalások kölcsönös tiszteletben tartásával lehet megoldani.

Az ülésen az Egyesült Államok határozottan megerősítette a *rakétavédelmi rendszer kiépítése iránti elszántságát*. Ezen túlmenően ígéretet tett szövetségeseinek a rendszer kiépítésével kapcsolatos konzultációk folytatására. Erre reagálva az európai szövetségesek kérték, hogy az USA érdemi konzultációk lefolytatása nélkül ne hozzon végleges döntést ebben a témakörben.

A szövetségesek álláspontja szerint *az orosz vezetés ma már realisabban ítéli meg az ország nemzetközi helyzetét*. Az oroszok által megjelölt három fő veszélyforrás – az iszlám fundamentalizmus, a NATO-bővítés, az NMD – közül a NATO álláspont szerint csak első a valódi biztonsági kockázat, míg a másik kettő inkább az orosz fél biztonsági percepcióira utal. A félreértések tisztázása érdekében mindenképpen folytatni kell a konzultációkat, hogy az orosz fél világos válaszokat kapjon kérdéseire. Oroszországot segíteni kell, hogy megtalálja új szerepkörét a nemzetközi szinten és bevonása fontos a biztonsági struktúrák építésébe. A NATO-bővítést fokozatosan, egyértelmű kritériumok alkalmazásával és az Oroszországgal való együttműködés erősítésével párhuzamosan kell folytatni, de Moszkvának nem lehet vétőjoga.

A NATO–EU külügyminisztereinek együttes ülése

A NATO és az EU külügyminiszterei első együttes ülésén a résztvevők szimbolikus jelentőségűnek minősítették a budapesti helyszínt. Teljes volt az egyetértés a Balkánon kialakított, rendkívül sikeres gyakorlati együttműködésről, valamint Robertson főtitkár és Solana EU főmegbízott együttes fellépéséről, illetőleg a KFOR- és az EU-megfigyelők összehangolt helyszíni tevékenységéről a macedóniai és a dél-szerbiai helyzet eredményes kezelésében. Az ülést követően az EU nevében a svéd elnökség és Robertson főtitkár első alkalommal adott ki közös írásos sajtónyilatkozatot.

A résztvevők hangot adtak annak a reményüknek, hogy a NATO és az EU közötti gyakorlati együttműködés mintájára, hamarosan a politikai döntést igénylő kérdéseiben is mód nyílik az érdemi előrelépésre. *Robertson főtitkár ennek érdekében a következő négy követelmény megvalósulásának szükségességét emelte ki:* (1) a két szervezet egyenran-

gúsága és döntéshozatali autonómiája; (2) a duplikációk elkerülése a védelmi tervezés területén; (3) a nem EU-tag európai szövetségek bevonásának rendezése; (4) a katonai képességek tényleges fejlesztése az EU-célkitűzések, illetve a DCI alapján.

A NATO–EU Balkánon folytatott eredményes együttműködésének tanulsága, hogy a két szervezet közötti konzultációknak folyamatosnak kell lenniük; a polgári és a katonai eszközök együttes kezelésével, elsősorban a konfliktusok megelőzésére kell irányulniuk. Ezen túlmenően célszerű lehet az együttműködés kiterjesztése olyan stratégiai kérdésekre is, mint a NATO- és az EU-bővítés biztonságpolitikai hatásának kezelése, a speciális transzatlanti viszonyrendszer fenntartása, Oroszország európai integrációja, a független Ukrajna demokratikus fejlődésének fenntartása.

A NATO–Oroszország Állandó Közös Bizottság (PJC) ülése

A PJC ülésének napirendjén a NATO–Oroszország együttműködés és a balkáni helyzet kérdése szerepelt. A PJC értékelése szerint az elmúlt fél évben *jelentősen fejlődtek a szövetség és Oroszország kapcsolatai*. A szövetség méltatta az együttműködés pozitív hatását, a NATO moszkvai Információs Irodájának megnyitását, a katonai kapcsolatok fejlesztését ígérő moszkvai Katonai Összekötő Misszió (MLM) megnyitásáról folyó megbeszéléseket, a nem stratégiai rakétavédelem kérdéseiről zajló konzultációkat.

Orosz részről továbbra is Koszovót tartják a destabilizáló folyamatok balkáni gócéjának. Hangsúlyozták, hogy a novemberi koszovói választásokon meg kell teremteni a nem albán népesség teljes jogú részvételének a feltételeit és Montenegróban vissza kell szorítani a szeparatista tendenciákat. A macedón válság kezelése során csak az albán kisebbség jogos követeléseinek az érvényesítéséről lehet szó, a szélsőséges erők tárgyalások útján történő legitimizálása megengedhetetlen, és *el kell kerülni az ország konföderalizációját*, mivel ez az ország felszámolásához vezetne.

Az orosz diplomácia a NATO–Oroszország együttműködés kiemelt irányaként nevezte meg egy közös – az ENSZ/EBESZ bázisán álló – *összeurópai biztonsági architektúra kialakítását*. Véleményük szerint az USA, Kanada és minden európai ország bevonásával kellene megoldást találni a nem-stratégiai rakétavédelemre. Tárgyalásokat kell kezdeni azokkal az úgynevezett „haramiaállamokkal” is, amelyek fegyverkezése a rakétavédelem szükségességét indokoltta tevő aggodalmakat kiváltják. A NATO nukleáris bizalomerősítő javaslataival kapcsolatos tartózkodó orosz álláspontot a stratégiai biztonsági helyzet bizonytalanságaival, kiemelten pedig a NATO-bővítéssel indokolta.

A NATO–Ukrajna Bizottság (NUC) ülése

A bizottsági ülésen a NATO nagyra értékelte a négy éve megvalósuló különleges partneri kapcsolatokat a szövetség és Ukrajna között. *A NATO a politikailag független és gazdaságilag erős Ukrajnát kontinensünk békéjének és stabilitásának kiemelkedő tényezőjeként tartja számon*. Méltatták az ukrán külpolitika euroatlanti elkötelezettségét, a folyamatos politikai párbeszédet a NATO-val és az EU-val. Nagyra értékelték az ukrán hozzájárulást a balkáni béketeremtéshez és válságkezeléshez, amely jó példája a szö-

vetségesek és a partnerek együttműködésének. Hangsúlyozták, hogy az együttműködés jelentősen fejlődött az elmúlt időszakban, de egyben utaltak az ukrán belső helyzet alakulása miatt a tagállamok részéről felmerült aggodalmakra. A szövetség úgy értékeli, hogy a szuverén Ukrajna kiegyensúlyozott kapcsolatai a térség államaival jól kiegészítik a NATO-val fennálló együttműködését. Az új NATO-tag szomszédos államokkal fennálló és fejlődő jó viszony is azt támasztja alá, hogy a bővítés hozzájárult a térség biztonságának erősödéséhez. A szuverén Ukrajna kiemelkedő jelentőségű térségünk biztonsága és stabilitása szempontjából.

Az ukrán diplomácia stratégiai iránya a szövetséggel megvalósított együttműködés, illetve kiemelt jelentőségűnek minősíthető a Balkánon megvalósult együttműködés. Ukrajna BT-elnöki minőségében a közvetlen segítségen túlmutató módon hozzájárult a macedóniai válság rendezését célzó erőfeszítések sikeréhez. Ukrajna természetesen érdekelt a NATO–EU együttműködést érintő konzultációk folytatásában. Kijev szeretné, hogy a rakétavédelem kérdésben egyetértés jöjjön létre az Egyesült Államok és a NATO, valamint Oroszország között. Az ukrán vezetés tudatában van, hogy az ukrán demokrácia és a gazdasági reformok terén sok még a tennivaló. Ugyanakkor biztatónak nevezhető az elmúlt évben elért gazdasági növekedés, amely jó alapul szolgálhat a fejlődéshez, és Ukrajna stabilitásának erősítésével a kontinens egészének a javát szolgálja. Ukrajna nem lát más alternatívát, mint az ország európai integrációját.

Az Euro-atlanti Partnerségi Tanács (EAPC) ülése

Az EAPC ülésén a meghívottként vett részt Goran Szvilanovics jugoszláv külügyminiszter is. Már maga ez a tény is szimbolikus jelentőségű a balkáni helyzet szempontjából. A jugoszláv külügyminiszter részvétele az Euroatlanti Partnerségi Tanács ülésén azért fontos, mert alátámasztja, hogy *Jugoszlávia immár együttműködik a NATO-val*. Ez a formálódó partnerség is jelzi, hogy Jugoszlávia az európai értékeken alapuló politika mellett kötelezte el magát, ez pedig a térség és egész Európa biztonságát és stabilitását erősíti.

Jugoszlávia PFP-tagsága a következő lépés lehet a nemzetközi közösségbe visszatérésének folyamatában. A koszovói szerbeknek a választásokra történő regisztrációját Belgrád a tartomány jövőbeni alkotmányos keretével kapcsolatos fenntartásai ellenére támogatja, jugoszláv részről ugyanakkor úgy vélik, hogy a választások megrendezéséhez további feltételeknek kell teljesülniük. Jugoszlávia az ENSZ BT 1244. számú határozata teljes végrehajtásával összhangban szorgalmazza a jugoszláv katonai egységek visszatérését Koszovóba, illetve a Jugoszláviával szemben még mindig érvényben lévő fegyverembargó megszüntetését. Dél-Szerbiáról szólva a külügyminiszter hitet tett az albán kisebbség politikai, gazdasági, társadalmi reintegrációját célzó bizalomerosztó lépések végrehajtásának folytatása mellett. Macedónia kapcsán Belgrád teljes támogatásáról biztosította a szkopjei vezetést, illetve az ország területi szuverenitásának és integritásának a megőrzését. Jugoszláv vélemények szerint nem a koszovói vagy a macedóniai helyzet, hanem a szervezett bűnözés jelenléte jelenti az igazi biztonsági kihívást. Jugoszláv megítélés szerint a dezintegrációs folyamatok végével Délkelet-Európa problémáit a jelenlegi határok sérthetetlenségének és az emberi és kisebbségi jogok

tiszteletben tartásának alapelveivel összhangban, illetve a térség európai integrációjának elősegítése mentén kell megoldani.

A belgrádi álláspont szerint a *kisebbségi jogok tiszteletben tartását csak a határok sértetlenségének garantálása esetén lehet elvárni*, és a kisebbségi jogok biztosítását biztonsági kérdésként kell megközelíteni. A jugoszláv diplomácia a térség országai között kötendő alapszerződések gyakorlatának folytatását tartja célszerűnek.

A külügyminiszterek megállapították, hogy a belgrádi fordulatot követően a térség minden államában megszilárdult a demokratikus berendezkedés. *Az ülésen támogatták Macedónia területi integritásának és szuverenitásának megőrzésére irányuló törekvéseket*, üdvözltek a macedón nemzeti egységkormány négy pártja által előző nap kiadott közös nyilatkozatot, meggyőződésüknek adtak hangot az ügyben, hogy a válság nem oldható meg katonai eszközökkel, és az etnikumközi párbeszéd folytatására ösztönözték a feleket. Méltatták a Macedónia és Dél-Szerbia kapcsán ugyanazon célok és alapelvek érvényesítése érdekében kialakult NATO-EU-EBESZ-ENSZ együttműködést. A térség helyzetértékelése kapcsán hangsúlyosan merült fel a többnemzetiségű társadalom kialakításának és az etnikumok békés együttélésének igénye, valamint a kisebbségi jogok garantálásának szükségyszerűsége. A macedón külügyminiszter asszony az albán felkelők pénzügyi, eszköz- és fegyverutánpótlásának megakadályozását kérte a NATO tagországoktól.

A NATO további bővítésének szükségessége a 2002-es prágai csúcstalálkozón hozandó döntés fényében az aspiráns, különös tekintettel a *balti országok minisztereinek hozzászólásaiban szerepelt hangsúlyosan*. Az amerikai külügyminiszter a Tagsági Akcióterv (MAP) nyújtotta lehetőségek minél jobb kiaknázására szólította fel a „vilniusi csoport” országait. A kérdéskörrel kapcsolatos orosz álláspont szerint a NATO esetleges bővítése az európai biztonságra és elsősorban a balti országokra nézve jár negatív politikai következményekkel: a bővítés nem szolgálja az európai biztonság és stabilitás célját és érdekeit. Ugyanakkor Moszkva a jelek szerint elismeri, hogy nincs vétőjoga a bővítésről hozandó döntésben, viszont elengedhetetlennek tartják, hogy az azzal kapcsolatos konzultációkba Oroszországot vonják be.

Csabai György

Transznacionális és aszimmetrikus kihívások*

A nyugati elemzők túlnyomó többsége szerint a legvalószínűbb kihívások feltehetően: a terrorizmus, a szövetség információs rendszerének fenyegetettsége, a tömegpusztító fegyverek felhalmozása és elterjedése, a nemzetközi kábítószer-kereskedelem, a határokon átnyúló szervezett bűnözés, az egyre több országot érintő humanitárius válság és menekültáradat, a törvénytelen bevándorlás, a gazdasági jellegű kihívások, az atomreaktor-katasztrófák, az élelmiszer- és a vízhiány, a túlnépesedés stb. Számolni lehet továbbá az oroszországi helyzet negatív alakulásával, a szövetség periferiáján kialakulható konfliktusokkal, valamint a radikális ideológiák megjelenésével. Az egyes országok haderői – általában – 2010–2020 között tervezik a haderőreformok befejezését. Ez azt is jelenti, hogy erre az időpontra lesznek készek reagálni a közeljövő új kihívásaira. A valószínűsíthető kihívások „esszenciáját” tárja elénk a szerző.

1999. március 12-én Csehországot, Magyarországot és Lengyelországot felvették NATO tagállamok sorába. A felvétel után a három országgal kapcsolatos környezet geopolitikai, geostratégiai áttértekélődésen esett át. Ezekkel összefüggésben – a változások következtében, azok okán és jogán – a témakörrel összefüggő biztonságpolitikai kutatások folyamán mint a szövetség (új) tagjának nem szabad figyelmen kívül hagynunk, a transznacionális és aszimmetrikus kihívásokat.

A leendő és fenyegető transznacionális és aszimmetrikus kihívások minden bizonnyal rivalizálni fognak az úgynevezett hagyományos katonai biztonsági kihívásokkal és megjelenésük a védelem spektrumában új küldetéseket indukálnak. A fenyegetések megváltoznak, közülük egyesek esetleg egymásra hatnak, mások fel erősödnek, avagy enyhülnek, illetve néhányuk új arculattal és új tartalmú hatások-

* Az aszimmetrikus hadviselés (asymetrie warfare) a fegyveres konfliktusok megvívásának új formája, melynek alapja az, hogy a nemzetközi szinten jelen lévő fegyveres erők, csoportok jelentősen különböznek egymástól méreteikben, felszereltségükben és képességeikben. Amíg az államok nagy része szervezett, modern eszközökkel ellátott haderőt tart fenn, egyes államok és nem állami csoportosulások céljait, terrorista akciók, bűncselekmények elkövetése útján akarják elérni. Ezek a csoportok ott támadják meg ellenfeleiket, ahol azokat a legsebezhetőbbnek vélik. A modern haderő és a terroristaeszközökkel, módszerekkel működő fegyveres csoportok között óriási aránytalanság van, ennek ellenére – a fejlett technológiájú fegyverek bekerülési költségei miatt – az aszimmetrikus hadviselés valószínűsége növekvő tendenciát mutat. (A HVK TSZO kiadásában megjelent Katonai kislexikon, Bpest, 2000.)

kal jelentkezhet. A felsorolt kihívások válságot okozók, sőt konfliktuskirobbantók is lehetnek.

Az új kihívások egy része időben vagy bizonyos időeltolódással több országot is érinthet (olykor helyi megjelenése, hatása nagyobb térségekre is kiterjedhet). Ez azt is jelentheti, hogy a fellépés ellenük nemcsak igényli, hanem követeli az együttes nemzetközi civil és katonai fellépést. A várható kihívások továbbá a szövetség tagállamainak érdekeit formailag és tartalmilag is differenciáltan érintik, és emiatt megnehezíthetik az európai értelemben egységes válaszadást, az európai gyorshadtest felállítását, azaz az európai védelem kialakítását.

Ezért e tanulmány a NATO-t (benne Magyarországot) 2010–2020 körül fenyegető kihívások feltárására és kibontására összpontosít, ugyanakkor az előrejelzés érthetően magába foglal több bizonytalansági és kiszámíthatatlansági tényezőt, egyszerűsített esetenként utalhat néhány váratlan forgatókönyvre is.

Az információs rendszert veszélyeztető kihívások

A nemzetközi terrorizmus fenyegető veszélyei továbbra is jelentősek maradnak, jóllehet valamelyest veszítenek korábbi súlyukból. Feltevésem szerint a NATO-t fenyegető ilyen típusú veszélyek Európán kívüli területekről indulnak ki, majd – annak függvényében, ahogyan e terrorista erők nemzeti infrastruktúrájukat növelik és kiépítik – egyre inkább globális tényezővé válnak. A célpontok az Egyesült Államok és az európai államok különböző régiói lesznek, amin belül elképzelhető azok rangsorolhatósága.

A vizsgált időszakban a terrorizmust inkább egyes csoportok, mintsem az államok fogják eszközként alkalmazni, mivel az utóbbiak – miután egyértelműen meghatározhatók – érzékenyebbek a diplomáciai szankciókra és a katonai viszontfenyegetésekre. A szétszórtn működő terroristacsoportok néha „elrettenthetetlenek” lesznek, mivel „igazhitűekből” fognak állni. E csoportok (bizonyára) különböző ideológiák és érdekek mentén, túlnyomó többségükben a Közel-Keleten szerveződnek majd.

Aktivitásuk a következő tényezőktől fog függeni. Egy úgynevezett igazságos, kiegyensúlyozott béke (az „osloí megállapodás” alapján) nagymértékben csökkentheti a terroristafenyegetéseket, a közel-keleti békefolyamat elakadása ugyanakkor egyre nagyobb terroristahullámokat gerjeszthet. Clinton elnök 1998-as közel-keleti látogatása a megbékélésnek új ösztönzést csak részben adott, valószínű, hogy az új amerikai kormányzat egyes esetekben keményebben érvényesíti érdekeit.

Egyes regionális térségekben is számolni kell konfliktusokkal, a helyzet instabillá válásával. A mediterrán térségben kitört algériai válság már-már terroristatámadásokhoz vezetett Franciaországban. A 2002-es NATO bővítés szintén diplomáciai vitát gerjeszthet, és gazdasági hatásai lehetnek. A volt Szovjetunióban, a Balkánon, az Észak-Afrikában meglévő instabil állapotok az erőszak eskalációja révén másodlagos instabilitást indukálhatnak a NATO-térségekben vagy perifériáikon. Ehhez hozzájárulhatnak a kaukázusi iszlám országok által indukált helyzetek is.

Amennyiben a szövetség szükségszerűen növekvő mértékben avatkozik be a területén kívül eső konfliktusokba, valószínű, hogy ezzel magára vonja azok válaszcspásait, akik szembenállásában a NATO például béketeremtőként lép fel. Ilyenek lehetnek a helyi terroristacsoportok. A szövetség olyan fontos feladatokat fog ellátni,

mint a biztonság, a konzultáció, az elrettentés, a védelem, a válságkezelés és a partnerség. A globális szerepvállalás következtében az Egyesült Államok is ki lesz téve provokációknak és akcióknak.

Elképzelhető, hogy a terroristák rendelkeznek műveleti tárházukban olyan támadásmódokkal, amelyekkel jelentős károkat okoznak, s ezekkel felkeltik a közvélemény figyelmét, egyben megnövelik politikai súlyukat. Emiatt a terroristák főként polgári és infrastrukturális célpontokat részesítenek előnyben, mégha azokat a korábbiaknál fokozottabban fogják is védeni. A terroristacsoportok megosztott, de összehangolt erő kifejlesztésével nehezen felderíthetővé teszik struktúrájukat. Leendő akcióik folyamán a magatartásuk várhatóan keményedik, taktikájuk a szükséges fegyverzet és a végrehajtási módszerek növekvő kombinációin alapul. Az akciók során arra törekednek, hogy kijátsszák a biztonsági erőket, jól fedezzék, illetve elrejtsek tevékenységeik nyomait, sőt tömegpusztító fegyvereiket is felhasználhatják.

A NATO-országok mind jobban függenek a polgári és a katonai információs rendszerektől, ezért a terrorizmus figyelme is mindinkább az információs technológiák felé fordul. Ez az alapja annak, hogy különféle akciókat indítanak az olyan komputerizált rendszerek ellen, amelyek elektronikai (vezetékes digitális vagy rádiófrekvenciás) módszereket alkalmaznak. Az információs rendszerek megbontására irányuló terrorizmus az elkövetők számára növekvő mértékben válik vonzóvá, mert nemcsak a költségek, hanem a kockázatok is alacsonyak, ellenben igen hatásosak lehetnek. Emellett csaknem lehetetlenné válik a nyomon követésük és felkutatásuk. Számos ország, valamint illegális szervezet kezdett hozzá az információs hadviselésre való felkészüléshez, amely során elsősorban a NATO-t vették célba.

Az USA két, regionális hadászati /had/műveletek koncepciója is felülvizsgálatra szorul. A hipotetikus feltételezések szerint a katonai költségvetés (297 milliárd US dollár) kevés, ezért a vizsgálatok szerint áttérnek az „egy háborúra”, ami azt is jelentheti, hogy a megalakuló európai hadtestnek át kell vállalnia egy, a másik (netán európai vagy azon kívüli) térség konfliktusainak felszámolását.

A kihívások között különösen veszélyes a tömegpusztító fegyverek elterjedése

A NATO-szövetségesek jelenleg azzal szembesülnek, hogy egyes ellenséges államok, terrorista és/vagy vallási csoportok vagy akár más szélsőséges szervezetek azzal fenyegetőznek, miszerint a koalíciós erők vagy a lakosság ellen is hajlandók bevetni a tömegpusztító (atom-, biológiai, vegyi) fegyvereket.

Az euroatlanti koalíció figyelmének középpontjában az orosz tömegpusztító fegyverek és az azok kutatásával, illetve fejlesztésével kapcsolatos programok állnak majd, tekintettel az ottani politikai, gazdasági és etnikai bizonytalanságokra. Oroszország eurázsiai elhelyezkedése a bizonytalan kérdéseket növeli.

Jóllehet Irak az ENSZ határozatainak köszönhetően tömegpusztító fegyverek fejlesztésével és gyártásával kapcsolatos „összes” tevékenységét leállította (vagy félbeszakította), továbbra is rendelkezésére állnak azonban a nukleáris, vegyi és biológiai fegyverekkel kapcsolatos dokumentációk, röviden szólva: a kifejlesztéshez szükséges szakértelem. Irak feltehetően képes volt megőrizni magának néhány vegyi és biológiai robbanófejet, valamint SCUD rakétát is. Ugyancsak átmentett vagy újjáépített a tömegpusztító

fegyverekkel kapcsolatos infrastruktúrájából is néhányat. Az utóbbiak során építhetett a mintegy 150 km hatótávolságú rakéta programjában szerzett tapasztalataira, amellyel megalapozhatta egy nagyobb hatótávolságú rakéta kifejlesztését is. E feltételek annak ellenére valószínűsíthetők, hogy az USA és Nagy-Britannia 1998 decemberében jelentékeny csapást mért Irak rakéta- és ABV-képességeire.

Líbia: Észak-Afrika egyik legagresszívebb fellépésű országának vegyicsapás-mérő képességei sokkal előrehaladottabbak, mint a nukleáris és biológiai fegyverek kifejlesztésére irányuló erőfeszítései. (Vegyifegyvert már alkalmazott 1987-ben). A további fejlesztéseket azonban kerébe törte a külföldi segítség megszűnése. Líbia rendelkezik 300 km hatótávolságú SCUD rakétákkal. (Emlékeztetőül: ez az ország egy alkalommal hagyományos robbanófejjel felszerelt rakétát indított már egy olasz szigetre 1987-ben.) Nyugati elemzők szerint Líbia ma abban reménykedik, hogy sikerül beszereznie vagy kifejlesztenie egy olyan hatótávolságú rakétát is, amellyel elérheti Dél-Európát.

Irán: rakétahordozó eszközei, így a SCUD/B, a SCUD/C és CSS-8-asok, kb. 500 km hatótávolságúak. Ennek ellenére Teheránnak az a célja, hogy a fentieknél nagyobb hatótávolságú rakétákat állítson hadrendbe. Ezek mellett azt is szeretné elérni, hogy hordozóeszközöket tudjon beszerezni. Irán rendelkezik továbbá egy biológiai fegyverprogramhoz szükséges szakértelemmel és infrastruktúrával, emellett feltehetőleg kisebb mennyiségű biológiai harcanyaggal is.

Szíria: ez az ország – az elemzők szerint – gyárt vegyi fegyvereket és rendelkezik a biológiai fegyverprogramhoz szükséges infrastruktúrával is. Szíria valószínűleg megkísérli a legújabb „ideghatóanyagok” kifejlesztését, továbbá a biológiai fegyverekkel kapcsolatos komplex kutatómunkákat folytatását. Ma az ország rendelkezésére állnak az SS-21, SCUD/B és SCUD/C típusú, mintegy 500 km hatótávolságú rakéták. Az ország vezetésében bekövetkezett változások hatásai ma nem beláthatóak.

A tárgyalat időszakban valószínűleg számos további közel- és közép-keleti állam fog rendelkezni azzal a képességgel, hogy potenciálisan tömegpusztító fegyverekkel legyen képes fenyegetni az Észak-atlanti Szövetséget. Mindezek a fenyegetések a bővülő euroatlanti integráció számára a „rég-új” fenyegetettség széles skáláját képezik, amelyre a tagállamnak idejében fel kell készülniük.

További veszélyt jelenthet a felbomlott Szovjetunióból kiinduló nukleáris csempészet lehetősége, amely felgyorsíthatja a nukleáris fegyverek elterjedését, továbbfejlesztését a fentiekben említett államokban. Mindez a szövetséget olyan helyzetbe hozhatja, hogy ismételten ki lesz téve a radiológiai fegyverek fenyegetettségének vagy olyan csempészt anyagok lokális bevetéséből bekövetkező hatásoknak, mint a ¹³⁷Cézium, a ⁹⁰Stroncium, vagy a ⁶⁰Kobalt.

A szövetség katonai „főlénye” növelheti a „megrendszabályozott” vagy azzal fenyegetett országok és hatalmi csoportok részéről a tömegpusztító fegyverek bevetésének készségét. A NATO-nak a washingtoni csúcson elfogadott stratégiai koncepciója tájékozódást nyújt a szövetség céljairól, stratégiájáról, biztonságpolitikájáról és a fegyveres erők fejlesztési irányairól. George Robertson intenzív munkával vesz részt a NATO céljainak megismertetésében. Mindez éppen az erőpotenciálok egyensúlytalanságából is fakadhat, hiszen a szélsőséges csoportok úgy érezhetik, hogy „szükségük van” tömegpusztító fegyverek alkalmazására annak érdekében, hogy a kívánt hatást elérjék, beleértve a NATO nyomásgyakorlástól való elrettentését, annak megelőzését vagy a megtorlását.

A narkotikumok és a szervezett bűnözés okán jelentkező fenyegetettségek

A narkotikumokkal kereskedés és azok fogyasztása Európa és a szövetség államaiban bizonyára nagymértékben függ a demográfiai tényezőktől és a kábítószer-ellenes erőfeszítések hatékonyságától. Európában a leginkább keresett drog a kokain és a heroin marad. De növekszik a szintetikus drogok termelése, terjesztése és fogyasztása, amelyek tovább bonyolítják a problémakört. A szövetség szembesül azzal a ténnyel, hogy megváltozik a drogfogyasztással kapcsolatos magatartás, a kezelés, a büntetőeljárás és valószínű, hogy a kelet-európai államok csupán kevésbé hatékony jogi eszközöket lesznek képesek alkalmazni. A szövetség országai továbbra is folyamatosan célországai lesznek a drog-szállítmányoknak és a bevételből származó milliárdok tisztára mosásának.

A heroinkereskedelem útvonala tovább mozog majd Törökországból és a Balkánról: Oroszország, a balti államok, valamint Kelet- Közép-Európa irányába. Ma úgy ítéltethető meg, hogy a szövetség két országa, Spanyolország és Olaszország kevésbé lesznek elsőrendű belépési pontjai a Latin-Amerikából érkező kokainnak, mivel Spanyolország példaszerű ellenintézkedéseket fogantat. Mindez azonban bizonyára az útvonalak Kelet-Európába irányuló áthelyezésével jár. A demográfiai előrejelzések szerint a szövetség országaiban nő az időskorú nemzedék aránya, ami a kábítószer-fogyasztás csökkenése irányába hathat, ezzel szemben ellenkező fogyasztási tendenciát idézhet elő, ha nő a fiatalok bevándorlók száma a térség országaiba.

Végül nem hagyható figyelmen kívül, hogy a drogok eladásából származó és tisztára mosott pénzek beáramlása az adott ország gazdaságába, üzleti életébe, a tulajdonosi piacokra – így a szövetség országaiba – áttételes, de jól érzékelhető károkat okoz mind a nemzeti, mind a nemzetközi pénzügyek és gazdaság terén. Ez a hatás a perifériákon egyértelműen erősebben érvényesül majd. Elgondolkodtató az is, hogy hazánkban mind több mákot termesztene.

A nemzetközi és a nemzeti bűnözőszervezetek közötti kapcsolatok kiszélesedése az üzleti élet globalizálódásával párhuzamosan és bővülő mértékben nyújtanak lehetőséget a törvénybe ütköző drog-, fegyver- és pénzmozgásokra, valamint illegális bevándorlásokra.

A nemzeti törvénykezés meghatározó tényezői mindaddig számos nehézséggel találják szembe magukat, amíg a transznacionális bűnözőhálózatok felfedése, felkutatása terén a szövetség ki nem építi a tagállamok közötti együttműködés megfelelő módjait.

A latin-amerikai kokainnal üzletelők, az olasz maffia, az orosz maffia, az orosz szervezett bűnözés és a nigériai bűnözőszindikátusok várhatóan fokozzák az együttműködésüket a droggereskedelem, a fegyvercsempészet, a pénzhamisítás és a pénzmosás területein szinte egész Európában. Ezen csoportok tevékenységének hatékonysága várhatóan tovább növekszik és különösen sikeres lesz a nagy hasznot hozó területeken azok további szakosítása révén, továbbá azzal, hogy mind eredményesebben lesznek képesek kihasználni a térségekben könnyen átléphető határokat, valamint a nem kellően szabályozott pénzügyi rendszereket.

A Kelet-Európába jól beépült (eur)ázsiai szervezett bűnözés nemzetköziesülése várhatóan tovább folytatódik, ami akadályozni fogja a piaci alapokra helyezett gazdaságok fejlődését és a demokratikus politikai intézmények kiépítését. Ez várhatóan

mindaddig tart majd, amíg sikerül kialakítani azokat a jelentős hídfőállásokat, amelyek révén sikeres harcot lehet folytatni a korrupció és az adócsalás ellen, továbbá aktivizálni és hatékonyabbá lehet tenni a törvénykezési gyakorlatot ezen illegális tevékenységek elkövetőivel szemben.

A globális bűnözőszervezetek által felhasznált és egyre növekvő, évente dollár-milliárdokat kitevő összegek fenyegető veszélyeket jelentenek a nemzetgazdaságok számára, hiszen az ilyen tevékenység kiterjedhet az árak és az értékpapírok manipulálásától kezdve a bankcsődök előidézéséig. Ezek a csoportok hatni tudnak a stratégiai fontosságú gazdasági szektorokra, miáltal magas szintű politikai befolyásra tehetnek szert.

Amíg a szövetség tagállamai kellő nemzetközi szabályok révén nem tudják biztosítani a hatásos védelmet az új pénzügyi technológiák (bankkártyák, elektronikus pénztárcák és internetes banki ügykezelés stb.) számára, addig a bűnözőszervezetek többek között arra is törekednek, hogy megkíséreljék névtelenségüket felhasználni az illegális pénzmosás, valamint a rejtjelzett kódok feltörésével végezhető hamisítások terén, mindezzel óriási nyereséget érve el, az adott országban pedig ugyanakkorra nemzeti veszteséget idézve elő. Az üzleti életben végbemenő forradalom eredményei átmenetileg előnyhöz juttathatják a transznacionális bűnözőszindikátusokat.

Egyéb nemzetközi kihívások

A kelet-ázsiai pénzügyi válság enyhülése ellenére a világ gazdasága az általunk vizsgált időszakban nagyobb teljesítményű és összetettebb lesz, mint napjainkban, elsősorban a Kelet-Európában, Kínában és Latin-Amerikában jelenleg végbemenő, átlagot meghaladó gazdasági növekedés miatt. Az információs technológia széles körű elterjedése, a nemzetközi kereskedelem és beruházások terén megvalósuló növekedés és az államok közötti demográfiai viszonyokban történő eltolódások módosítják majd a globális integrációkat, felborítva így a kialakult gazdasági-hatalmi egyensúlyokat. A változások többsége nagyobb és szorosabb együttműködést igényel a szövetség tagállamaitól, miközben néhány változás kikezddheti a szövetség kohézióját. Mire gondolok?

A szövetség és tagállamai feltehetően új típusú kihívásokkal akkor szembesülnek majd, amikor *Kínának* a gazdaság intézményes reformok iránti elkötelezettsége lehetővé teszi a szomszédai többségénél gyorsabb növekedését, továbbá ennek eredményeként azt, hogy jóval erősebb és befolyásosabb világ gazdasági és katonai hatalomként lépjen színre a világszínpadon.

A szövetség tagnemzeteinek feltehetően azzal is kell számolniuk, hogy *fokozott veszélyeztetettséggel szembesülnek majd az olajellátás terén*. Ez vélhetőleg akkor válik realitássá, amikor az olajszállítások mind nagyobb arányban érkeznek az instabil Perzsa-öböl térségéből – nem számítva a váratlan hullámzásokat a nem OPEC-olajtermelésben. Előrejelzések alapján a vizsgálatunk időpontjáig a Perzsa-öböl térségbeli olajszállítások részesedése előreláthatólag mintegy 10%-kal növekszik, az emelkedő latin-amerikai, a FÁK-tagországbeli és a kínai kereslet hatására.

Az Észak-atlanti Szövetségen kívül beindult és gyorsuló gazdasági növekedés, valamint a szövetségben belül keletkező deficittek miatti költségvetési feszültségek

számos NATO-tagországban növelik annak valószínűségét, hogy *jelentékeny megszorítások következnek be katonai kiadásaik terén*. Több nyugat-európai ország a katonai kiadások biztosítását illetően meglehetősen nehéz időszakot él át, mivel öregedő népességgel, csökkenő munkaerővel, hanyatló születési rátával szembesülnek, és kormányaik már ma is nagy nehézséggel teremtik elő a lakosság számára szükséges szociális ráfordítások fedezetét. Ez viszont erősítheti az olyan országok politikai és katonai befolyását, mint Oroszország, Kína, India és Tajvan.

A szövetség mai és új tagjai azzal számolhatnak, hogy *növekvő feszültségekkel szembesülnek Kelet- és Közép-Európában, ha a térség egyes országai között növekszik a jövedelmek közötti különbség*. Az olyan reformországok, mint hazánk, Csehország és Lengyelország magasabb életszínvonalat biztosíthatnak majd lakosságuk számára, mint például Bulgária, Románia, Bosznia és néhány, a fejlődésben lemaradó FAK-ország. Az egyes országok között gazdasági szintkülönbségek megjelenése erőteljes eltérésekhez vezet. Ennek az lesz a következménye, hogy a jövedelmi szakadékkal elválasztott országok között növekvő feszültségeket nem lehet „amerikai módszerekkel” kezelni. Az új romániai vezetés is szembesül a kialakult belső helyzettel és a célok elérésének lehetőségeivel.

A *nemzetközi pénzügyi eljárások terén jelentkező feszültségek átmeneti torzulásokat idézhetnek elő mind a szövetségen belül és azon kívül*. Várható a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok bővülése mind azok méreteit, jelentőségét, mind bonyolultságukat illetően. Az észak-atlanti országok és néhány más gazdasági hatalom várhatóan azzal a feladattal szembesül, hogy új nemzetközi pénzügyi rendszert kell majd kialakítania, amely csökkenti az akadályokat a globális gazdasági, pénzügyi folyamatok terén. Ugyanakkor – ahogyan a multilaterális pénzügyi reform bevezetésével kapcsolatos korábbi kísérletek során történt – az új pénzügyi mozgásokat szabályozó eljárásmodok bevezetése komoly feszültségeket teremthet. A már említett forradalom az üzleti életben egyelőre még felmérhetetlen hatásokat produkálhat.

A *tiltott, azaz törvénytelen migráció továbbra is zaklatja majd a nyugat-európai országokat, de az új tagokat is*. A vándorló tömegek jobb élet- és munkalehetőségeket keresnek a gazdagabb országokban, menekülven a szegénység, a túlnépesedés, a természeti katasztrófák okozta nehézségek, valamint a fejlődő országokban gyakran különböző intenzitással fellángoló konfliktusok elől. A fejlett/ebb/ek otthoni politikai, szociális és gazdasági vonatkozású problémáival egy időben felfokozódó tiltott bevándorlás okozta gondok továbbá bonyolítják a „népességkibocsátó” országokkal fennálló kétoldalú kapcsolatokat, kiélezhetik a nézetkülönbségeket.

Mindez elsősorban a nehéz helyzetbe került rendszerek megsegítése, a lakosság áttelepítése (azaz a humanitárius segélytevékenység) terén, illetve a menedékjog megadása tekintetében okozhat majd súlyos gondokat. Az utóbbiak – hogy tehát a legális bevándorlás előtt bezárják a kapukat – miatt viszont az emigránsok növekvő mértékben keresik annak a lehetőségét, hogy embercsempészek „segítségét” vegyék igénybe. Az 1998-as adatokból kiindulva – becslések alapján – a csempészek kb. 300–500 ezer bevándoroltat segítenek új hazához. Bizonyára majd a volt Szovjetunió és Kelet-Európa országai lesznek a kibocsátók és az útvonalak az illegális bevándorlók számára, mivel ebben a térségben kiterjedten működik a szervezett bűnözés és a korrupció. Várhatóan Európa földközi-tengeri partvidéke válhat

a legsebezhetőbbé, mégpedig a tengeri úton végrehajtható illegális bevándorlás tekintetében, mivel e térség közel van Afrikához és Közel-Kelethez. Mindebből az prognosztizálható, hogy a terroristák, az embercsempészek, valamint a kábító-szer-csempészek, az okmányhamisítók aktivitása e területen jelentősen erősödhet.

Az európai kontinenst és annak katonai, biztonságpolitikai szervezetét, a NATO-t, *feltételezhetően újra és újra felkéri békefenntartó-támogató, amellet egészen újszerű tevékenységre és segítsre a folyamatosan keletkező humanitárius válságok esetén, amelyek egyfelől ember, másfelől természet előidézte katasztrófák következtében alakulnak ki.* Ezekben a tevékenységekben a logisztikai műveletek nagy szerephez jutnak.

Az eljövendő válságok úgynevezett rövid előrejelzési lehetőségek mellett alakulhatnak ki olyan térségekben, ahol összetett, azaz az etnikai és a szociális feszültségek együttesen vannak jelen. Ugyanakkor a fejlődő demokratikus intézmények és a hosszan elhúzódó etnikai feszültségek különböző mértékű migrációs hullámokat alakíthatnak ki. Ebben a vonatkozásban különösen érintettek Afrika, Ázsia, Közel-Kelet egyes régiói.

Olyan esetekben, amikor Európának vagy a NATO-nak önmagának korlátozott stratégiai érdekei lesznek a válságokba történő beavatkozásra, a menekültáradatok megindulásának lehetőségei szükségessé tehetik a nemzetközi beavatkozást, mert a nemzetközi közvélemény, a szomszédos államok, az Európai Unió, sőt az egyes NATO-tagállamok humanitárius okokból az ENSZ felkérésére fognak beavatkozni.

A humanitárius szükségállapotokat előidéző politikai kríziseket fegyveres csoportok tevékenysége kísérheti s ezek a paramilitáris csoportok nem tisztelik a külföldi segítségnyújtókat, esetleg békefenntartókat semlegességét. Az IFOR-ban, majd az SFOR-ban, illetve a jugoszláviai légi hadjárat után a KFOR-ban való magyar részvétel jelentékeny hozzájárulás a nemzetközi békéhez és biztonsághoz. Ez a lépés segíti a Dél-európai Paktum céljainak megvalósítását. A szegedi folyamat eredményesen támogatja – nemcsak szubregionális szinten – a békéért kifejtett erőfeszítések sikerét.

A vizsgált időszakra vonatkozólag legfenyegetőbb környezeti kihívásokat a könnyen sebezhető és elavuló nukleáris erőművekből esetleg kikerülő radioaktív anyagok fogják jelenteni. A maastrichti szerződés aláírása után az Európai Tanács jelentésében a B/4. pontban foglalkozott a nonprolifерáció kérdéseivel. Számos atomreaktor nem felel meg a szerződésben foglalt nemzetközi követelményeknek, így Oroszországban, Szlovákiában, Örményországban, Bulgáriában, Ukrajnában és részben Grúziában. A legnagyobb kockázatot a szlovák és bulgáriai elsőgenerációs (VVER 440, V230-as típusú) erőművek jelentik.

A G-7 országok az utóbb említett két országgal megállapodásokat írtak alá arról, hogy amint lehetséges leállítják ezeket az elsőgenerációs, elavult erőműveket, amelyekre ma az elektromos áramszolgáltatás érdekében van az említett államoknak pótolhatatlan szükségük.

Egy kiterjedtebb „atombaleset” során mind a nem NATO-európai, mind a NATO-országokat felkérnék segítségnyújtásra a probléma megoldásához. A fentiek okán manapság felerősödik az új atomerőművek építése elleni tiltakozás, a NATO egyidejűleg új intézményeket hoz létre a környezeti és természeti katasztrófák kivédésére a Civil Emergency Planning (Polgári szükségállapot tervezés) keretében.

Váratlan lépések által indukált fenyegető veszélyek

Figyelembe véve az eltelt évtized sorsfordító és drámai változásait, egy sor, minden bizonnyal *kis valószínűségű, de jelentékeny hatást kiváltó eseménnyel is számolni lehet* (részben ezek forgatókönyvei alapján) a következő évtizedekben. Az elemzések alapján a következőkben ezeket tekintjük át. Lássunk ezek közül néhányat felsorolásszerűen!

Egy olyan Oroszország, amely letérne a jelenlegi reformokat megvalósító irányról, igen magas kockázatokat jelenthetne mindenekelőtt Európa számára. A Putyin elnök által aláírt biztonsági és katonai doktrína ezeket nem támasztja alá. A jelenlegi orosz vezetés a reformok és a tartós nemzetközi kapcsolatok híve, ezért ilyen változásnak kevés az esélye, de mint lehetőséggel számolnunk kell.

A jelenlegi és a leendő NATO-tagok közötti belső ellentétek, konfliktusok, fenyegető veszélyek megoszthatják a szövetséget. Nem szabad számításon kívül hagyni azt sem, hogy a NATO-ba most először kerültek szláv országok.

Egy vagy több európai országban *ortodox vagy újonnan jelentkező ideológiák* – mint az iszlám szélsőségeség, az antimilitarizmus vagy egy teljesen új „izmus” megjelenése, módosulása – új fenyegetéseket jelenthetnek. Ugyanakkor az Európai Unió tagországaiban mintegy 58% a római katolikusok aránya és ez megnyugtatónak számít egyes szakértők szerint.

Ma úgy tűnik, hogy az elkövetkező évtizedben bekövetkező *pénzügyi instabilitások „átvonulásai”* a világgazdaságon „globális mértékben” *lassíthatják le a világban a növekedést*, sőt általános recessziót idézhetnek elő Európában, illetve Észak-Amerikában. Az üzleti életben végbemenő forradalom egy időben meggyégbe a katonai forradalommal.

Feltételezésem, hogy egy-egy ország állami vagy nem állami politikájában a *terrorizmus támogatása* időnként előtérbe kerülhet. Ekkor a terrorizmus okainak és bázisainak feltárásához nem lesz elég úgynevezett „jól hangzó médiás” szlogeneket bevetni. Elképzelhető az is, hogy egy vezető hatalom egy időben fogja támogatni az aktuális hatalmat és a felkelőket.

A volt Szovjetunió utódállamaiban, Közép-Keleten vagy Dél-Ázsiában *vegyi, biológiai, avagy nukleáris konfrontáció*, netán összecsapás kirobbanásának messze ható következményei lennének, politikai, gazdasági, környezeti és más vonatkozásokban. Ezek a kérdések rövidesen a biztonságpolitikai szakemberek látókörébe kerülnek.

Az informatikai dominanciának elsőrendű jelentősége lesz. Az e téren megjelenő veszély akkor válna fenyegetővé, ha egy ország prioritást adna az úgynevezett jelentékeny hatással fenyegető informatikai hadviselési képesség kialakításának és a védelmi technológiák fejlődése nem lenne képes lépést tartani a támadó technológiákkal.

A *tiltott (jogellenes) kivándorlás veszélyét* gyorsan megnövelheti az, ha egy vagy több olyan tényező gerjeszti, mint a jelentős gazdasági visszaesés, természeti katasztrófa, esetleges regionális konfliktus Európa valamely periferiáján. Erre a legnagyobb esély a mediterrán térségben mutatkozik.

Egy hirtelen bekövetkező szélsőséges éghajlatváltozás jelentős hatással lehet a mezőgazdaságra, az energiafelhasználásra, amely új típusú válságokat gerjeszthet.

Az új transznacionális veszélyek várható kihatásai

Ahogy a NATO halad a 2010. év felé, az előbb vázolt forgatókönyvek által prognosztizált veszélyek egyre nagyobb kihívást jelentenek számára. Ez elsősorban arra kötelezi a szövetséget, hogy egyensúlyt teremtsen hagyományos és nukleáris katonai képességei vonatkozásában, valamint kidolgozza új stratégiáját és kialakítsa az új szerepkörök ellátására irányuló képességeit. Az utóbbi jelentősége abban áll, hogy biztosítsa mindenkor alkalmasságát az új típusú veszélyekkel való szembeszállásra.

a) A korábban felsorolt veszélyek mindegyike foglalkoztatja a szövetséget (és tagállamait), amelyet mint szervezetet várhatóan és elsősorban a *tömegpusztító fegyverek elterjedése részéről érheti majd a legnagyobb kihívás*. Egy esetlegesen újra fenyegetően fellépő Oroszország mellett az utóbbi veszély képezi majd a legsúlyosabb katonai kihívást az euroatlanti régióban, amelyre fel kell készülni.

- A potenciális ellenséges államokat meg kell akadályozni a tömegpusztító fegyverek kifejlesztésében vagy beszerzésében. Ez meglehetősen nehéz lesz, mivel számos technológia „kettős” felhasználású és egyre könnyebben beszerezhető. Továbbá az egyes NATO-tagállamok véleménye mind ez ideig megoszlott az olyan államok megrendszabályozása vonatkozásában, mint Irak és Irán.
- A lehetséges alkalmazókat el kell rettenteni a tömegpusztító fegyverek felhasználásának szándékától. A NATO feltehetően hatékony stratégiát alakít majd ki a tömegpusztító fegyverekkel történő támadásokkal szemben, beleértve a nukleáris elrettentést, nem csupán az ellenséges közép-keleti államokat illetően, hanem egy esetlegesen újraéledő Oroszországot is.
- Az elrettentés kudarca esetén indokolt lenne a rakétavédelmi rendszer kiépítése. Ez esetben előnyt jelent az a tény, hogy az Amerikai Egyesült Államok, Németország, Franciaország és Olaszország kifejlesztett egy közepes hatótávolságú légvédelmi rendszert (angolul: Medium Extended Range Air Defense System, rövidítve: MEADS).
- A katonai erők és a polgári lakosság felkészítése arra, hogy megfelelő választ tudjanak adni egy tömegpusztító fegyverek általi veszélyeztetettségre.

b) A NATO számára egyfelől a terrorizmusra, a humanitárius válságokra és más nemzetközi veszélyekre adandó válaszok mellett (vagy azokkal egy időben) várhatóan szükségessé válik majd az, hogy növekvő mértékben *összpontosítson a NATO-térségen belüli* (bővítés révén) *és kívüli katonai konfliktusok kezelésére és azok előrejelzésére is*. A NATO majdani PfP-programjai a kelet-európai országokkal hozzájárul a térség stabilizációjához, a régióban folyó katonai együttműködéshez a folyamatos dialógusok és közös tevékenységek révén, illetve stabilizálva a térséget. A jövőben valószínűleg növekvő mértékben kérhetik fel a PfP-ben résztvevőket és az Euroatlanti Partnerségi Tanácsot, a NATO Oroszországi Egyesített Tanácsot és megannyi más lehetséges új testületet arra, hogy fordítsanak fokozott figyelmet a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem és a szervezett bűnözés vonatkozásában szükséges együttműködésre. A megalakuló európai gyors-hadtest csökkenteni fogja az amerikai szerepet a dialógusban.

c) Annak kapcsán, hogy a biztonságot fenyegető transznacionális és aszimmetrikus veszélyek jelentős része kontinensünk déli periferiáján jelenik meg, a NATO-ra várhatóan nagyobb nyomás nehezedik majd a tekintetben, hogy fokozott figyelmet fordít

son a Földközi-tenger térsége iránt. Való tény, hogy a szövetség ma folyó párbeszéde a nem európai földközi tengeri országokkal – Egyiptommal, Marokkóval, Tunéziával, Mauritániával, Izraellel és Jordániával – elősegíti a kölcsönös megértés előmozdítását. Ugyanakkor a nemzetközi konfliktusok felszámolásában a magyar részvétel ebben a régióban lesz elképzelhető mind politikai, mind katonai és humanitárius vonatkozásban. Ezt a lehetőséget a magyar politikai vezetésnek ki kell terjesztenie a gazdasági és egyéb szférákra is. Az is igaz azonban, hogy ez a párbeszéd eddig nem eredményezte olyan bizalom és szavahihetőség létrejöttét, mint amelyet a NATO kialakított a volt Varsói Szerződés tagállamaival, a volt Jugoszlávia legtöbb utódállamával. A jövőben a szövetség várhatóan olyan kihívásokkal szembesül, amelyek kapcsán arra kényszerül, hogy új intézményeket teremtsen a párbeszédre és az együttműködésre, továbbá nagyobb hangsúlyt helyezzen a katonaközi kapcsolatokra, a magas szintű cserelátogatásokra és közös katonai kiképzésekre.

d) Alapvető elvárassá lépett elő, hogy a szövetség meglévő képességei alapján *hatékonyan védekezzen az „információs terrorizmus” által végrehajtott műveletek (támadások) ellen.* Az információs forradalom olyan gyors változásokat eredményezett nyugaton és a NATO-országokban, hogy emiatt nem tudtak és nem fordítottak kellő figyelmet az új számítógéprendszereket fenyegető veszélyekre, pontosabban az azok védelmét biztosító további eszköz- és szoftver-rendszerek kifejlesztésére. Ezen a téren mára azonban gyors változás indult be, miután a nyugati országokban hozzáálltak a kormányzati és a katonai erők részére biztonságot nyújtó új eszközök kifejlesztéséhez.

e) A szövetség tagországai szükségszerűen megteszik azokat a lépéseket (egyben intézkedéseket) *a bűnözés megelőzése és a bűnüldözés terén,* amelyekkel elháríthatják a kábítószer-csempészet és a szervezett bűnözés területeiről érkező fenyegető veszélyeket. Ezt elsősorban oly módon végzik, hogy fokozzák az egymás közötti hírszerzési adatok cseréjét, koordinálják a pénzügyi rendszabályokat és szabványosítják az e vonatkozású törvénykezést. E célok hatékony végrehajtását valószínűleg megnehezíti a nemzetek feletti bűnözőszervezetek közötti – sajnos, igen hatékony – együttműködés, amelyet az európai határok átjárhatósága, a szervezetek pénzeinek és eszközeinek mozgékonyága nagymértékben elősegít. Néhány NATO-tagország azonban olyan törvényeket hozhat, amelyek kompatibilisek lesznek az Amerikai Egyesült Államok befolyásos és a gengszterkedő korrupt szervezetek státusza és a pénzmosások ellen fellépő „pénzügyi akciók célirányos erők” működésével, azzal a céllal, hogy a határokon keresztül tevékenykedő „nemzetek feletti” bűnözőket is a bíróság elé lehessen állítani.

Az európai biztonsági szervezetek egy úgynevezett mérlegelési periódus után szükségszerűen fokozzák együttműködésüket – hasonlóan, mint például a NATO, az EBESZ, az EU, az ENSZ stb. – annak érdekében, hogy megfelelően tudják kezelni a biztonságot fenyegető új kihívásokat és kockázatokat, amelyek közül számosnak politikai, gazdasági, szociális, továbbá katonai dimenzióval is van. Várhatóan erősödik majd az érdekeltség abban is, hogy az információkat és a hírszerzési adatokat kicseréljék az euroatlanti térségben, valamint az európaiak egymás között.

f) Az együttműködés során *kényszerű zavaró hatásokkal is számolni kell.* Ezek közé sorolom a felgyorsuló integrációval járó problémákat, a transzatlanti vitákat, a csökkenő költségvetéseket. Az instabilitás lehetősége nagyobb lesz azokban az országok-

ban, amelyek a NATO- és az EU-csatlakozás első köréből kimaradtak, így például Szlovákiában és Bulgáriában. A keleti, illetőleg a déli veszélyek megosztottságot okozhatnak, ezért csökkenthetik a szövetségen belüli együttműködés hatékonyságát. E mellett ide sorolom az Európai Monetáris Unió költségvetési megszorításait, melyek csökkenthetik a gazdasági növekedést és fékezik az európaiak törekvéseit az irányban, hogy az instabil régióknak nagy összegű segélyeket adjanak.

Mindent összevetve az aszimmetrikus kihívások közül a hidegháború befejezése óta egyesek hangsúlyosabbá váltak, míg bizonyos további fenyegetések az elkövetkező esztendőiben fognak nagyobb szerepet játszani. Jóllehet pontos „kihívásos forgatókönyvet” igen nehéz előrevetíteni, de az olyan veszélyek, mint a terrorizmus, az információs rendszereket fenyegető behatások és manipulációk, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a nemzetközi kábítószer-csempészet és a szervezett bűnözés kiemelkedő szerepet játszhatnak. Ezek mellett egy sor kisebb jelentőségű kihívás is megjelenhet a színen, sőt előfordulhat, hogy azok sokkal összetettebbek lesznek és kezelésük fokozottabb kihívást jelent majd Európa számára. Ebben pedig a döntő szerepet a transznacionalitás fogja betölteni.

* * *

Úgy gondolom, ezen írásommal hozzájárultam az aszimmetrikus és transzatlanti kihívások részletes előrejelzésével a „magyar aszimmetrikus hadviselés elméleti alapjainak lerakásához”, a 21. század aszimmetrikus kihívásai felvázolásával pedig az aszimmetrikus (esetleges magyar) hadviselés feladatainak megfogalmazásához. A Magyar Köztársaság érdeke azonban további kutatásokat és teendőket igényel. A felkészülés kihívásokra az ország érdeke, védelme azonban – a kutatás és a gyakorlati lépések terén – ennél többet kíván.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Toward a Dangerous World; RAND NDU, 1995
 A National Security Strategy for a New Century; The White House, October 1998.
 National Military Strategy of the United States of America; Shape, Respond, Prepare Now: A Military Strategy For A New Era. 1997
 A NATO stratégiai koncepciója; Washington, 1999.
 Dr. Csabai György: A biztonság alapvető kérdései az ezredfordulón; Hadtudomány 1998/3. sz.
 Előterben az új USA-koncepció: két regionális hadászati művelet egy időben; Akadémiai Közlemények 1997/3. sz. A jövő hadviselésének néhány kérdése; Hadtudomány 1999/2. sz.
 Simon Sándor: Társadalmak, háborúk, hadtudomány/ok; ZMNE, Budapest, 2000
 Deák János: További gondolatok a nemzeti katonai stratégiáról; Hadtudomány, 2000/4. sz.
 Szternák György: A nemzeti biztonság és katonai stratégia; ZMNE, Budapest, 2000
 Bognár Károly: A Magyar Honvédséggel szemben támasztott követelmények a 21. század elején; Tanulmány, 1988
 Szántó Mihály: A katonai felső vezetéssel szembeni követelmények; Hadtudomány, 2000/4. sz.
 Dr. Várhegyi István–Dr. Makay Imre: Információs korszak, információs háború, biztonságkultúra; OMIKK, Budapest, 2000
 Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktábla; Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999

Nagy László

A hadtudomány és a Magyar Hadtudományi Társaság

Elemzésében a szerző kapcsolódik azon szakemberek sorához, akik az elmúlt években ismétlődő kísérleteket tettek a hadtudomány helyének meghatározására a tudományok rendszerében. Számos konferencia is napirendjére tűzte a témát. A szerző támaszkodik – többek között – olyan rendezvények anyagaira, az ott elhangzott előadásokra és hozzászólásokra, mint a Magyar Hadtudományi Társaság és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1992. április 28-i, a HVK Tudományszervezési Osztályának 1996. október 29-i tudományos konferenciája, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 1997. március 19-i tudományos tanácskozása, továbbá az egyetemen immár hagyományossá váló tudomány napi rendezvények.

A 2000 végén volt tízéves a Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT). Végigtekintve a társaság eddigi történetén, megállapíthatjuk, hogy azt végigkísérte egy meg-megújuló vita a hadtudomány tárgyáról és fogalomköréről, szerepéről és helyéről a tudományok rendszerében. A vita természetesen nemcsak a hadtudomány kérdéskörét, hanem a társaság szakmai profilját is érintette. Aligha férhet kétség ahhoz, hogy ez a vita még sokáig el fog húzódni, pontosabban soha nem lehet véglegesen lezárni: miként a tudomány egésze, a hadtudomány is változó tartalmú ismeretrendszer. Ez viszont korántsem jelenthet számunkra felmentést azon kötelezettség alól, hogy megpróbáljuk a lehető legpontosabban meghatározni a hadtudomány tartalmát a maga mindenkori állapotában, összevetve a tudomány egészének aktuális helyzetével.

Jelen elemzésemben magam is a hadtudomány értelmezéséről, illetve ennek kapcsán az MHTT profiljáról, tevékenységi köréről kívánok megfogalmazni néhány gondolatot. A problémakörbe azonban bevonom a biztonságpolitika fogalmát is, megkísérelm felvázolni, hogy hogyan kapcsolódik ezen fogalom a hadtudományhoz.

A biztonság komplex kategória, amelyen belül a legutóbbi időkben csökkent a katonai tényezők jelentősége, és előtérbe kerültek más összetevők (a legtipikusabb felsorolás: politikai, gazdasági, társadalmi, emberjogi – esetleg kisebbségi –, környezeti és legújabbban informatikai).

Míg a korábbi biztonságfelfogás hazánkban is alapvetően a katonai tényezőkre koncentrált, addig a kilencvenes évek első felében már teret nyert az új megközelítés. Mi sem jellemzi ezt jobban, mint az a tény, hogy az ország biztonságával kapcsolatos sarkalatos dokumentumok a biztonság általános kérdéseit már elválasztva taglalták a

honvédelem konkrét feladataitól: a magyar Országgyűlés 1993 tavaszán külön-külön fogadta el a Magyar Köztársaság *biztonságpolitikai alapelveiről, illetve honvédelmének alapelveiről* szóló dokumentumokat (11/1993. és 27/1993. számú határozatok). Mind az előkészítés, mind az országgyűlési vita, mind pedig az elfogadás során megfogalmazásra került, hogy a két határozat közül a biztonságpolitikai alapelvek bírnak prioritással.

Megjegyzem, hogy ehhez képest jelentős visszalépést mutat a két említett határozatot felváltó, 1998 decemberében elfogadott dokumentum, a Magyar Köztársaság *biztonság- és védelempolitikai alapelveit* megfogalmazó, 94/1998. számú országgyűlési határozat. A két fogalomkör összevonása egyetlen dokumentumba azt sugallja ugyanis, hogy a védelemmel kapcsolatos – vagyis a katonai – tényezők szorosabban kötődnek a biztonsághoz, mint bármely más összetevő, és szorosabban, mint akár 1993-ban (ráadásul ez esetben a biztonságpolitika prioritása is elhalványul a védelempolitikával szemben). Megítélésem szerint a korábbi dokumentumok összevonása által tükrözött alapállás vitatható. Egyetlen módon lehetne kijavítani ezt a hibát: ha sorban megjelenéne az az országgyűlési határozatok, amelyek hasonló módon megfogalmazzák a biztonság más összetevőivel kapcsolatos legfontosabb elveket is (tehát például biztonság- és gazdaságpolitikai, biztonság- és környezetpolitikai stb. alapelvek).

A biztonság komplex értelmezésével kapcsolatban szeretném felhívni a figyelmet még egy – többé-kevésbé szubjektív – tényezőre: miközben elméletben elfogadjuk, hogy a biztonság fogalmába, a veszélytényezők kategóriájába beleértjük a nemkatonai elemeket is, *a mindennapi gyakorlatban esetenként engedünk a régi beidegződéseknek, és a fogalmat hajlamosak vagyunk leszűkíteni a katonai tényezőkre*. Így például ha „biztonságpolitikai szakemberről” beszélünk, soha nem a környezeti vagy gazdasági összetevők jutnak eszünkbe, hanem a hadsereggel, más fegyveres testületekkel, esetleg a titkosszolgálatokkal kapcsolatos összefüggések.

Minthogy a fentiekben a hadtudományon kívül a biztonságról és a biztonságpolitikáról is ejtettem szót, e helyütt előre kell bocsátanom: a hadtudomány egyes összefüggéseinek vizsgálata során két, merőben különböző fogalomkört, *a tudomány és a politika kategóriáit igyekszem kapcsolatba hozni egymással*, megkísérelve bemutatni az érintkezési pontokat. Ha szemléletesen kívánnám ábrázolni ezt a kapcsolódást, azt mondanám, hogy a két fogalomkör elemei két párhuzamos síkban helyezkednek el, és csak egyes kivételes – összetartozó – elem párok között húzódnak összekötő szálak (mint például a gazdaságpolitika és a közgazdaság-tudomány között).¹

Induljunk ki ezúttal a tudomány(ok) oldaláról.

Az 1982-ben kiadott Magyar Értelmező Kéziszótár a tudományról a következő meghatározást adja: „A természet, a társadalom és a gondolkodás objektív összefüggéseiről szerzett, igazolható ismeretek rendszere.”² A tudomány azonban nemcsak felhalmozott ismeretek rendszere, hanem céltudatos társadalmi tevékenységforma is, amely az objektív valóság tulajdonságainak és törvényszerűségeinek megismerését, gyakorlati alkalmazását, előrejelzését szolgálja.

1 Ugyanezt a problémakört vizsgáltam egy 1995. május 22-i, a ZMKA Politikaelméleti tanszék és az SVKI által rendezett tudományos konferencián tartott előadásomban, amely megjelent a ZMKA Szemelvények című, 1995-ös kiadványában (69–74. old.).

2 Magyar Értelmező Kéziszótár (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 1409. old.).

A legáltalánosabb felosztás esetén a tudományok három nagy csoportra oszthatók (léteznek természetesen más felosztási rendszerek is):

- társadalomtudományokra,
- agrár- és élőtermészet-tudományokra,
- műszaki és élettelen-természet-tudományokra.³

Az ENSZ 1980-as ajánlása a tudományokat hat területre osztotta: természettudományok, műszaki tudományok, mezőgazdasági tudományok, orvosi tudományok, társadalomtudományok, szellemi tudományok (humán- vagy bölcsészettudományok).

A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 27. *tudományterületet ismer el*, és az MTA Doktori Tanácsának vonatkozó állásfoglalása szerint ennyi területen volt szerkezhető tudományos fokozat (lásd 1. sz. melléklet) az állam- és jogtudománytól a zenetudományig. Ezen tudományterületek között kettő olyan szerepel, amely közvetlenül kapcsolódik jelen elemzés témájához: a *politikatudomány és a hadtudomány*. A két terület között elég sok kapcsolódási pont van, például éppen a biztonság (vagy a biztonságpolitika) kínál ilyen kapcsolódást.

Az említett felsőoktatási törvény előírásaival és a Magyar Akkreditációs Bizottság állásfoglalásával összhangban a tudomány egésze *tudományterületekre*, ezen belül *tudományágakra*, majd *tudományszakokra* illetve *szakterületekre* osztható.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az MTA felosztása nem esik pontosan egybe például az ENSZ által kiadott csoportosítással, amely a tudományt 24 főágra, minden főágot további ágakra (legkevesebb 3, legtöbb 29, összesen 221), az ágakat pedig alágakra (mindösszesen 1995) osztja (lásd 2. sz. melléklet). Az ENSZ-felosztás feltűnő, kirívó sajátossága elemzésünk szempontjából, hogy a hadtudomány nem szerepel a főágak között (sőt, nem szerepel a tudományágak között sem, pedig – végső soron – lehetne például a politikatudomány 10 vagy 11 ága közül az egyik).

A Magyar Köztársaság kormánya – az 1993. évi LXXX. törvény felhatalmazása alapján – 2000. októberi hatállyal – rendeletben szabályozta a tudomány felosztását tudományterületekre (169/2000. sz. kormányrendelet). Ennek alapján a Magyar Akkreditációs Bizottság közreadta állásfoglalását a tudományterületek felosztásáról, különös tekintettel a doktori iskolák profiljára (lásd 3. sz. melléklet). A felosztás sajátossága, hogy a tudományágak között a Magyarországon immár klasszikusnak tekinthető hadtudomány mellett megfogalmazza és feltünteti a *katonai műszaki tudományok* kategóriáját is. (Ennek megfelelően a 2001. év folyamán a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem két doktori iskola akkreditálását kezdeményezte.) A katonai diszciplínák szempontjából érdekességként megemlíthető, hogy az állásfoglalás előkészítése során a javaslatok között volt olyan is, amely külön tudományágként javasolta felvenni a listára például a védelemgazdaságot.

Meg kell mondanom, hogy a magam részéről egyáltalán nem értek egyet az újabb katonai tudomány megjelenésével a tudományok rendszerében, mégpedig két okból.

Az egyik: A hadtudományról pontosan tudjuk, hogy interdiszciplináris terület, amely szorosan kapcsolódik sok más tudományterülethez (a közgazdaság-tudomány-

3 A tudomány rendszertani összefüggéseiről bővebben ír többek között Móricz Lajos: A tudományok egésze és a hadtudomány (Hadtudomány, 1997/3., 31–40. old.).

tól a pszichológiáig és a meteorológiától a kémiáig, beleértve természetesen a műszaki tudományokat is). Egyetlen határterület sem tűnik jelenleg olyan önállónak – és akkora jelentőségűnek –, hogy ki kellene emelnünk a hadtudomány(ok) rendszeréből. Más szóval nyugodtan meghagyhatjuk „határterületnek”, átmeneti zónának.

A másik: A számtalan határterület egymáshoz viszonyított jelentősége nem mutat olyan eltéréseket, akkora különbségeket, hogy valamelyiket önálló területté nyilváníthatnánk a többi terület „séreleme” nélkül (miért nem érdemel például hasonló előkelő elbírálást a hadijog, a katonaföldrajz, a védelemgazdaság vagy a katonaegészségügy, és a felsorolás még hosszan folytatható lenne).

Természetesen és magától értetődően adódik az a következtetés, amelyet a fenti személyes állásfoglalásból a Magyar Hadtudományi Társaságot illetően levonok: semmi esetre sincs szükség a társaság „megkettőzésére”, külön haditechnikai profilú társaság létrehozására. Ellenkezőleg, mint eddig is, az MHTT ezután is *integrálja* a katonai műszaki tudományok művelőit (mégpedig két vonalon is, egyrészt a szakosztályok útján, másrészt a Láhner György Haditechnikai Klub révén, amelyet – véleményem szerint – egyenesen bűn lenne „függetleníteni” a Hadtudományi Társaságtól). Az MHTT hasonlóképpen nyitott más határterületek vonatkozásában is, és szívesen fogadná például tagjai, illetve szervezetei sorába a katonaeorvosokat, katonapszichológusokat vagy katonajogászokat tömörítő klubokat.⁴

Meggyőződésem, hogy a fentiekben megfogalmazotthoz hasonlóan magától értetődő következtetésre jut az MTA *Hadtudományi Bizottsága* is, amely nyilvánvalóan nem fog „osztódással szaporodni”, hanem felvállalja a katonai műszaki tudományok képviseletét is. Szerintem a katonai műszaki tudományok kiszakítása a hadtudományok köréből átmeneti jelenség, amelynek korrigálására hamarosan sor kerül (igaz, a doktori iskola megteremtése a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, majd esetleges megszüntetése rengeteg energiát von el éppen a hadtudomány művelésétől).⁵

Visszatérve a hadtudomány általános összefüggéseire magától értetődőnek tekinthetjük, hogy a tudományok három lényegi csoportja közül a hadtudomány a *társadalomtudományok* körébe tartozik. A Magyar Tudományos Akadémia belső szervezeti rendjében – bár némileg önkényesnek tűnő besorolás alapján – a Hadtudományi Bizottság a IX. osztály (Gazdaság- és jogtudományok) keretében tevékenykedik.

Fentiekből első közelítésben az a tanulság szűrhető le, hogy a hadtudomány fogalmának és tartalmának meghatározása, elhelyezkedése a tudományok rendszerében *nem végleges, nem kiforrott állapot*, hanem mérlegelések, viták és ezen belül egy adott pillanatnyi döntés eredménye (amely országról országra és időről időre változhat).

A hadtudományt – érthető módon – terjedelmes szócikk fogja át az 1995-ben megjelent *Hadtudományi Lexikonban*.⁶ Lényege az alábbiakban összegezhető: Az

4 Erre a szándékra utal például az MHTT és a HM Kulturális és Szabadidő Központ kht. között a közel-múltban megkötött együttműködési szerződés vonatkozó bekezdése.

5 Álláspontom magánvélemény, a tévedés jogának fenntartásával. Vannak természetesen az enyémtől eltérő vélemények is (és merőben tudománytalan dolog lenne a sajátomat megalapozottabbnak vélni másokénál). Ezt illusztrálandó megjegyzem, hogy jelenleg is létezik már a Hadtudományi Társasággal ugyan össze nem mérhető, de önálló Haditechnika-történeti Társaság.

6 Hadtudományi Lexikon (Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, 477–478. old.).

ókor óta művelt tudományágazat, amelynek tárgyát szinte mindig a haderők (ezen belül a flották) és azok tevékenységi formái képezték. Összefoglalja mindazt az ismeretanyagot, amely a háború megvívásának, vezetésének művészetére és történetére vonatkozik.⁷

A lexikon megjegyzi, hogy a korábbi szovjet megfogalmazás szerint a hadtudomány tárgyát a háború, ezen belül alapelemként a fegyveres küzdelem, annak törvényszerűségei, az ország és a fegyveres erők háborúra való felkészítése, valamint a fegyveres küzdelem megvívásának módja képezik. Az angolszász és általában a nyugati szakirodalom a hadtudomány fogalmát a legutóbbi időkig nem használta, de 1990-ben a Cambridge Encyclopedia már értelmezi (mégpedig olyan elméleti tudományként, amely a hadviseléssel, valamint a stratégia, a taktika és a logisztika kérdéseivel foglalkozik). Az 1992-ben megfogalmazott amerikai álláspont szerint a hadtudomány olyan elmélet, amely a múlt tanulmányozására támaszkodva a gyakorlat által igazolt következtetéseket von le a háborúra, a hadviselésre vonatkozólag.

Mielőtt részleteiben megvizsgálánánk a hadtudomány tárgyának modern értelmezését, határoljuk be a vizsgálat tárgyát képező „rokon” tudományterületet, a politikával foglalkozó szférát.

A *politikatudomány* (más néven politológia) nagyon fiatal szakterület, amely az állam- és jogtudományokból fejlődött ki gyakorlatilag a 20. század folyamán. Különálló létét az tette indokolttá, hogy a modern európai (elsősorban nyugat-európai) államokban a társadalom politikával foglalkozó szférája – politikai alrendszere – élesen elkülönült a politikamentessé tett (depolitizált) állami bürokráciától, vagyis a közigazgatástól. Némileg köznapi, kevésbé tudományos szóhasználatlalt azt mondhatnám, hogy a politológia tárgya a politikaformálás folyamatának elemzése, kutatása, rendszerbe foglalása, a „hogyan működik a politika?” kérdésének megválaszolása. Kétségtelen tény, hogy a politikatudomány erős érdeklődést tanúsít a biztonsággal kapcsolatos vagy a biztonságpolitikához kötődő területek iránt. Ugyanez még megalapozottabban állítható a hadtudományról is.

A kilencvenes évek egyik fontos újszerűsége volt, hogy a hadtudomány egyre inkább tárgyának tekintette – a biztonságpolitika katonai vonatkozásain kívül – a *háború elkerülésének* problémakörét (beleértve a válságkezelést, illetve a konfliktusok megelőzését), továbbá a fegyveres erőknek a nemzetközi biztonság fenntartása érdekében vállalt feladatait, tehát a békemissziókat is. Ez a tágabb megközelítés óhatatlanul felveti a *hadtudomány és a politika különböző ágazatai* (mindenekelőtt a biztonság- és a katonapolitika, újabb keletű szóval a védelempolitika) *közötti kapcsolatok kérdését*.

A *politikát* általánosságban nem könnyű meghatározni. A legtöbb lexikon úgy fogalmaz, hogy a politika az érdekek és célok érvényesítése, a hatalom megszerzése, megtartása, illetve befolyásolása érdekében végzett tevékenység.

Még ennél is nehezebb feladat a politika *osztályozása*, „beskatulyázása” annak ellenére, hogy természetszerűleg számos területre bomlik. Valószínűleg azért van ez így, mert a struktúra túlságosan bonyolult: annyiféle politika van, amennyi tevé-

7 Itt kell megjegyeznem, hogy tanulmányomban szándékosan kerültem a hadművészettel kapcsolatos összefüggések áttekintését, két okból: egyrészt mert nem érzem magam kellően felkészültnek ezen részterület érdemi elemzésére, másrészt figyelemmel kellett lennem a területi korlátokra is.

kenységi terület (például van külön kultúrpolitika, oktatás-, nevelés- és iskolapolitika, irodalom-, színház- és művészetpolitika, kiadványozási politika stb.).

Nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a „nagypolitika”, vagyis az általános (állam-, illetve pontosabban kormány-) politika felosztása nagy vonalakban követi a *minisztériumok struktúráját*: kétségtávol léteznek olyan fontos ágazatok, mint a kül-, bel-, gazdaság-, honvédelmi, pénzügyi, közlekedés-, agrárpolitika és így tovább. Bizonyos nagyobb, átfogóbb irányok felügyeletét hazánkban nem is egyetlen minisztérium látja el, hanem egy – több minisztert illetve minisztériumot átfogó – kabinet. Elemzésünk szempontjából kivételes jelentőséggel bír a *nemzetbiztonsági kabinet*, amely a miniszterelnök vezetésével végzi munkáját, tagjai közé pedig a külügy-, a belügy- és a honvédelmi miniszter valamint a polgári titkosszolgálatok felügyeletét ellátó tárca nélküli miniszter tartozik (továbbá állandó részvevő a vezérkari főnök). Ez a kabinet hivatott arra, hogy a Magyar Köztársaság biztonságpolitikája terén meghatározza a közvetlen feladatokat, illetve hogy felügyelje azok végrehajtását.⁸

Egy közbeeső megjegyzés. *Zavarónak és pontatlannak tartom a hazánkban elterjedt szóhasználatot, miszerint a biztonság, a biztonságpolitika kérdéseivel foglalkozó szűkebb csoport neve nemzetbiztonsági kabinet.* Szerencsésebbnek tartanám, ha egyszerűen biztonsági kabinetnek neveznénk, miközben természetesen nem feledkeznénk meg a biztonság komplex jellegéről. Általában is indokolatlannak vélem a nemzeti, illetve bizonyos összefüggésekben a nemzetbiztonsági jelző túltúlt gyakori használatát, mivel nemcsak felesleges, de félreérthető, félremagyarázható és félrevezető is lehet.

Itt kellene meghatároznunk, hogy mit takar a *biztonság fogalma* (maga a biztonságpolitika értelemszerűen a biztonság megteremtésével, illetve fenntartásával, megszilárdításával kapcsolatos célok elérésére irányuló tevékenység).

A Magyar Értelmező Kéziszótár veszélyektől mentes, zavartalan állapotként jellemzi a biztonságot. Ennél sokkal részletesebb meghatározást ad a Hadtudományi Lexikon: egyéneknek, csoportoknak, országoknak, szövetségi rendszereknek olyan állapota, helyzete (és annak tudati tükröződése), amelyben kizárható vagy megbízhatóan kezelhető az esetlegesen bekövetkező veszély, illetve adottak az ellene való eredményes védekezés feltételei. Vagyis – nagyon leegyszerűsítve – a biztonság az esetleges veszélyre való megfelelő reagálás képességére támaszkodó állapotot jelenti.⁹

A nyolcvanas évek végéig a szocialista országokban a *biztonságpolitika* nem tartozott a széleskörűen használt fogalmak közé. Helyette gyakorlatilag a *katonapolitika* kifejezést használtuk, mintegy leszűkítve a biztonság problémakörét a katonai kérdésekre. A biztonság komplex értelmezése és vele együtt a biztonságpolitika fogalma a rendszerváltás után nyert igazán polgárjogot Európa keleti felén is.

A Hadtudományi Lexikon szerint: „A biztonságpolitika az általános politika része, az ország törvényhozása által a biztonság szavatolására meghatározott célok és elvek, az állami végrehajtó intézmények és szervek részéről fogantatosított rendszabályok, tevékenységek ... összessége. A béke megőrzésére, az ország lakosságának és területének, az állam érdekei-

8 A nemzetbiztonsági kabinet összetétele újabb ékes bizonyítéka annak, hogy mennyire nem egyértelmű a biztonság komplex értelmezésének átültetése a gyakorlatba (hiszen a biztonság mai értelmezése szerint a kabinetnek tagja lehetne például a környezetvédelmi miniszter is).

9 Lásd: Magyar Értelmező Kéziszótár, Hadtudományi Lexikon (144. old.).

nek ... mindennemű külső és belső veszéllyel, fenyegetéssel szembeni megóvására, védelmére, az egyéni és nemzeti boldogulás lehetőségeinek fenntartására, a progresszív fejlődés szavatolására irányul.”¹⁰

A biztonságpolitika fogalmából – már csak annak átfogó jellege miatt is – levezethető és meghatározható a *védelmi, honvédelmi politika* (amelynek részletezésére jelen elemzésemben nem térek ki).

Megállapíthatjuk, hogy az állami-kormányzati tevékenységnek (a politikának, politikaformálásnak) kevés olyan területe van, amely ne lenne valamilyen összefüggésben a biztonság fogalmával. Elegendő utalni például a társadalmi közérzetre, biztonságérzetre, amely vitathatatlanul alkotóeleme a biztonságnak, de ugyanilyen egyértelmű az is, hogy a közérzet erősen befolyásolható a politika révén.

Ha a biztonságpolitika kapcsolódási pontjait keressük a tudományok rendszéréhez, azt mondhatjuk – visszautalva egy korábban már megfogalmazott megállapításra –, hogy a legszorosabb kötődés a *hadtudománnyal és a politikatudománnyal* mutatható ki. (A honvédelmi politika vagy védelempolitika kapcsolódása a hadtudományhoz egészen nyilvánvaló.)

Minthogy a tudományos tevékenységnek elválaszthatatlan része és alapvető módszere a *kutatás*, éppen ebben ragadható meg azon összekötő szálak rendszere, amelyek a szemléltetésképpen említett két síkot (a tudomány és a politika fogalomkörének síkját) egymáshoz kötik. A hadtudománnyal kapcsolatos, a kutatások révén megfogalmazódó új ismeretek például nyilvánvalóan hatást gyakorolnak a biztonságpolitikára, pontosabban a biztonságpolitikai elképzelésekre, koncepciókra és a konkrét tervekre is. Ugyanez a hatás még egyértelműbb a (hon)védelmi politika esetében.

Ha elfogadjuk, hogy a kutatás folyamata hivatott kapcsolatot teremteni a tudomány és a politika között, akkor kézenfekvő a *tudományos kutatóintézetek funkcióját* abban keresni, hogy *megteremtsek a feltételeket ezen összekötő szálak kimunkálásához*. A biztonságpolitikával foglalkozó kutatóintézetek ezt a kapcsolatrendszer a biztonságpolitika és a politikatudomány, illetve a védelmi politika és a hadtudomány között építik. (Szemléletes példaként megemlítem, hogy a későbbiekben Védelmi Kutatóintézetnek¹¹ elkeresztelt műhely első szervezeti és működési szabályzatát még Katonapolitikai és Hadtudományi Kutatóintézet néven hagyta jóvá 1990 áprilisában Mórocz Lajos vezérezredes, akkori HM államtitkár.)

Fenti következtetések azonban rávilágítanak egy hiányzó láncszemre is. Úgy tűnik, hogy a tudományágak (ágazatok, területek) mostanára kialakult struktúrája még nem végleges. *Indokoltnak látszik egy, eddig még nem definiált tudományterület, a biztonságstudomány fogalmának meghatározása, amely a közvetlen összekötő kapcsolatot alkothatná a biztonságpolitika és a többé-kevésbé kapcsolódó tudományágak laza kompozíciója között.*

A gondolat nem új. Amikor – a kilencvenes évek elején – megfogalmazást nyert, hogy a hadtudománynak fel kell vállalnia a háború megelőzésének, elkerülésének problémakörét is, rögtön felvetődött a megnevezésben mutatkozó *ellentmondás felol-*

¹⁰ Hadtudományi Lexikon (146–147. old.).

¹¹ Még később Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet (SVKI), majd Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal (SVKH).

dásának igénye (hiszen a hadtudományt nehéz másképp felfogni, mint a hadviselés tudományát). Tulajdonképpen ötletekben sem volt hiány, felmerült például a béketudomány, a védelemtudomány vagy éppen a honvédelmi tudomány kifejezések alkalmazása, és nem utolsósorban született javaslat a biztonságtudomány fogalmának bevezetésére is. Én magam ez utóbbit pártolom, sajnálattal veszem tudomásul, hogy a jelzett javaslatok kivétel nélkül elhaltak az érdektelenség légkörében.

Tudom, nem könnyű egy hasonló ötletet, javaslatot keresztülvinni, egy új tudományterületet elfogadtatni (különösen olyan helyzetben, amikor a hadtudomány is éppen csak polgárjogot nyert). Mégis megfontolásra javaslom a biztonságtudomány fogalmának és magának az elnevezésnek az elfogadását. Természetesen nem a hadtudomány helyett, hanem olyan *gyűjtőfogalomként*, amely magába foglalná a klasszikus hadtudományt is.

Az érvek egy részét már felsoroltam elemzésem első felében. Egy további érvként szolgálhat a *Hadtudományi Társaság* tízéves története.

Mint köztudott, az MHTT megalakulásának pillanatától a *hadtudomány* lehető leg szélesebb értelmezésének álláspontjára helyezkedett. Felvállalta nemcsak a Magyar Honvédség, hanem a fegyveres erők és fegyveres testületek minden alkotóelemének képviselését (mármint a tudomány területén). Ennek köszönhető, hogy a társaság szakosztályainak tagjai között megtaláljuk a határőröket éppen úgy, mint a rendőrség és általában a bűnüldözés, a vám- és pénzügyőrség, a polgári védelem és a titkoszolgálatok képviselőit, többségükben önálló szakmai szakosztályokba szerveződve.

Az MHTT ilyen alapállása teljes mértékben érthető. Egyrészt a hadtudomány fogalma valóban kibővült, és ezt a tényt nem lehetett nem tudomásul venni. Másrészt a határőrséghez és a fegyveres testületekhez tartozó, tudományos tevékenységet szervezett formában folytatni kívánó szakembereknek nem állt rendelkezésére hasonló szervezeti bázis, és egy ilyen lehetőségtől nem volt szabad őket megfosztani.

Hasonló álláspont szellemében született meg a kilencvenes évek közepén a Hadtudományi Lexikon, amelynek összeállítói magukénak vallották a széles körű értelmezés elvét, a társaság *befogadó jellegét*. Ennek köszönhető, hogy a lexikon tartalmazza a fentiekben már említett, a honvédség tevékenységéhez lazán kötődő szakterületek szókinsét, szakmai terminológiáját is. Megítélésem szerint nagyon helyesen.

A bökkenő csak az, hogy a *hadtudomány fogalmának ennyire széles értelmezése nem egyértelműen indokolt, és bizonyos fókig kockázatos is*. A határterületek ilyen „bőkezű” befogadása a *parttalanság veszélyét* idézi fel: Ha a polgári védelem ide tartozik, akkor a tűzoltóság miért nem, ha a tűzoltóság is, akkor már a katasztrófavédelem többi ága is, beleértve az árvízvédelmet, ha az árvíz igen, akkor talán a belvíz is, és esetleg a környezetvédelem is. Ha a közbiztonság kérdései igen, akkor nyilván a büntetés-végrehajtás problémakörei is, ha a börtönőrök igen, akkor az igazság-szolgáltatás más ágai is, és így tovább. Mindez kezelhetetlenül szétfeszítené a hadtudomány kereteit.

Áthidaló megoldásként kínálkozik, hogy a *társaság esetében is alkalmazni kellene a fentiekben javasolt új fogalmat, a biztonságtudományt*. Ez esetben a társaság elnevezése *Magyar Biztonságtudományi Társaságra* változ(hat)na. A „biztonságpolitikai szakember” titulust felválthatná a „biztonságtudományi szakember” megnevezés, a szakterület pedig felölelné nemcsak a biztonság katonai tényezőivel, de a kapcsolódó területekkel összefüggő témaköröket is.

A biztonság persze ugyanolyan *rugalmas kategória*, mint a hadviselés (már ami a tartalmát illeti). Magam is utaltam arra elemzésem első felében, hogy ma a biztonságot komplex fogalomként értelmezzük, ide sorolva sok különböző összetevőt. Primer értelmezésében azonban mindenekelőtt idetartozónak tekintjük a *katonai tevékenységgel* több-kevesebb kapcsolódást mutató témaköröket, és ezen belül egészen természetesen a válságkezelést, a konfliktusmegelőzést. Amikor például egy konkrét kérdés kapcsán biztonságpolitikai szakértőről beszélünk, éppen a felsorolt témák szakemberére gondolunk. Csak megállapodás kérdése, hogy hol húzzuk meg a határt: én azt javaslom, hogy – tapasztalati alapon – ott, ahol jelenleg a Hadtudományi Társaság „határai” húzódnak. Viszont a társaság elnevezésén érdemes lenne elgondolkodni, én magam nagyon egyetértenelek a Biztonságtudományi Társaság megnevezéssel.

Persze a biztonságstudomány kifejezés nem csak nekem jutott mostanában újra eszembe. Nem áll messze ettől a fogalomtól a „biztonsági tanulmányok” kifejezés, amely a ZMNE illetékes tanszékének nevében is szerepel. És éppen a legutóbbi időben fogalmazódott meg az az elképzelés, hogy az említett tanszék az egyetemen folyó doktori képzésbe egy új elnevezésű területen, a „biztonság- és védelemtudomány” területén kapcsolódna be. Ez a kategória – a jelenlegi, még talán kiforratlan megítélés szerint – *tudományszakként jelenne meg* a tudományágak szintje alatt, a politikatudomány és a hadtudomány (mint tudományágak) „alatt-között”.

Az egyetemen már létező (bár akkreditáció előtt álló) Hadtudományi Doktori Iskola állásfoglalást fogalmazott meg az említett témával kapcsolatban, amely szerint: A biztonság- és védelemtudomány a MAB vonatkozó határozatában feltüntetett multidiszciplináris társadalomtudomány. Ez a tudományág számos területen kapcsolódik a közgazdaságtudományok, az állam- és jogtudományok, a politikatudományok és a hadtudományok területéhez. E keletkezőben lévő, tartalmilag bővülő és módszertanilag megalapozott tudományág az alábbi ágazatokat foglalja magába:

- biztonsági és biztonságpolitikai koncepciók,
- a rendvédelem általános elmélete,
- a védelem vezetésének és szervezésének elmélete,
- a védelmi integráció társadalomtudományi diszciplínái.

A magam részéről üdvözlöm az új gondolat lényegét, bár mindjárt módosítást is javaslok a megnevezésben. Nem tartom indokoltnak a biztonság és a védelem fogalmainak ilyen jellegű összekötését (ugyanazzal az indoklással, amelyet az alapelvek kapcsán kifejtettem). A biztonságot a honvédelemnél feltétlenül magasabb kategóriának tartom – amely természetszerűleg magában foglalja a honvédelmet is –, és az új szakterületet egyszerűen biztonságstudománynak nevezném. Helyét pedig egyértelműen a *tudományágak között*, a politikatudomány szintjén jelölném ki. Megismétlem: gyűjtőfogalomként, amely magában foglalná a klasszikus hadtudományt is.

A tartalom és a megnevezés egységére irányuló törekvés egyik példáját szolgáltatja a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen 1997-ben bevezetett új szak, amelynek hivatalos neve *Biztonság- és védelempolitikai szak*. Ez az elnevezés pontosan azt kívánja takarni, amit a már említett *Biztonsági tanulmányok tanszék*¹² által felügyelt

12 2001. július elsejétől – összevonás eredményeképpen – Biztonsági és stratégiai tanulmányok tanszék.

szakon oktatnak: a biztonság jelenleg elfogadott minden területéről adnak rövid tájékoztatást (a gazdaság és a biztonság, a környezet és a biztonság stb. összefüggéseiről), de a tananyag döntő hányadát a biztonság *katonai elemei* – vagy katonai jellegű vagy katonainak is tekinthető vagy a katonai tevékenységgel szorosabb-lazább kapcsolatba hozható témakörök – teszik ki (beleértve a nemzetközi kapcsolatokat, a diplomáciát stb.). Ugyanakkor a megnevezés ez esetben is bizonyos fokig elmosza a biztonság és a védelem fogalmai között meglévő hierarchikus különbséget.

Visszatérve a Hadtudományi Társaságra: nem látok ellentmondást a fentiekben megfogalmazott javaslat és a biztonság- és védelempolitikai alapelvek kapcsán tett kritikai észrevétel között. *Javaslatom egy tudományos társaságra vonatkozik, amelynek tevékenységi köre a biztonság bizonyos értelemben sajátos értelmezéséhez kötődik.* Nincs akadálya annak, hogy más tudományos társaságok a biztonság minden más összetevőjét tevékenységi körükbe illesszék. Az orvostudománytól a közművelődésig és a közlekedésrendszertől a meteorológiáig sok olyan mozzanatot el tudok képzelni, amelyek kapcsolódást mutatnak a biztonság egyes aspektusaival. Hadd foglalkozzanak ezekkel a biztonsági tényezőkkel – tudományos alapon – a megfelelő tudományos körök. Az MHTT pedig továbbra is megtarthatja a maga befogadó jellegét, vizsgálódásai tárgyának komplex értelmezését, tevékenységének kibővített profilját.

Más a helyzet a fentiekben már említett országgyűlési határozattal, a biztonság- és védelempolitikai alapelvekkel: azok a Magyar Köztársaság teljességére vonatkoznak, nem a tudomány vagy a politika egy relatíve szűk területére. Éppen ezért nem védhető az említett dokumentum leszűkítő értelmezése.

Ha már az értelmezésnél tartunk, még egy megjegyzés kívánczik az elemzés végére (amivel visszautalok a nemzetbiztonsági kabinettel kapcsolatban megfogalmazottakra). Teljességgel *indokolatlan, hogy a Magyar Köztársaság öt titkosszolgálatát közül kettő nevében hordozza a nemzetbiztonsági jelzőt.* Megtévesztő azt sugallni, hogy ezek a szolgálatok felvállalják a biztonság (úgy is mondhatnám, a nemzeti biztonság) egész keresztmetszetét. Sokkal találóbb lenne követni a Katonai Felderítő Hivatal illetve az Információs Hivatal példáját, amelyek nevükben hordozzák – helyesen – „mesterségük címerét”. Nem látok kizáró okot arra, hogy ezt a gyakorlatot általánosítsa tegyük. Valószínűleg elfogadható lenne például a Polgári Biztonsági Hivatal vagy a Biztonsági Szakszolgálat elnevezés (a Nemzetbiztonsági Hivatal és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat helyett). Ezekben az esetekben a *biztonság fogalmának* nagyjából ugyanazon értelmezését alkalmaznánk, mint a Hadtudományi Társaság általam javasolt új elnevezése esetén. Régi törekvés – bár mostanában nemigen divatos róla beszélni –, hogy a megnevezés *pontosan tükrözze a tartalmat.* A tudományos igényű tevékenység esetén ez nem csupán törekvés, hanem *megkerülhetetlen feltételnek* kell lennie. Ezen cél érdekében adom közre fenti gondolataimat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Tanulmányok a hadtudomány tartalmi és szervezés-módszertani kérdéseiről (MHTT, HVK Tudomány-szervező Osztály, 1991)

A magyar hadtudományról a magyar tudomány napján (Hadtudományi Tájékoztató 1997/7. HM Oktatási és Tudományos-szervező Főosztály, ZMNE, HVK Tudományos-szervező Osztály)

Bognár Károly, Móricz Lajos, Mórocz Lajos: A hadtudomány értelmezése és helye a magyar tudományos életben (Hadtudomány 1992/1.)

Ács Tibor: A magyar hadtudomány helyzetéről (Új Honvédségi Szemle 1996/1.)

Móricz Lajos: A tudományok egésze és a hadtudomány (Hadtudomány 1997/3.)

Simon Sándor: A hadtudomány mai és holnapi feladatai (Hadtudomány 2000/2.)

Simon Sándor: Társadalmak, háborúk, hadtudomány(ok) (ZMNE 2000)

Nagy László: A biztonságpolitika fogalomköre és kapcsolódása a politikai tudományok rendszeréhez (ZMKA Szemelvények 1995)

169/2000. Kormányrendelet az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról

1. sz. melléklet

Tudományágak az 1993. évi LXXX. törv. szerint:

- állam- és jogtudomány,
- állatorvos-tudomány,
- biológiai tudomány,
- filozófiai tudomány,
- fizikai tudomány,
- földrajztudomány,
- földtudomány,
- gyógyszerész-tudomány,
- *hadtudomány*,
- irodalom-tudomány,
- kémiai tudomány,
- közgazdaság-tudomány,
- közlekedéstudomány,
- matematikai tudomány,
- mezőgazdasági tudomány,
- műszaki tudomány,
- művészettörténeti tudomány,
- néprajztudomány,
- neveléstudomány,
- nyelvtudomány,
- orvostudomány,
- politikatudomány,
- pszichológiai tudomány,
- szociológiai tudomány,
- történelemtudomány,
- vallástudomány,
- zenetudomány.

Megjegyzés: egy további kiegészítéssel rövidesen megjelent a *csillagásztudomány*, illetve a földrajztudományon belül megkülönböztettek *meteorológiai tudományt*.

2. sz. melléklet

Tudományterületek (főágak) az ENSZ 1980. évi ajánlása szerint

- antropológia (3 ág, 35 alág),
- csillagászat és asztrofizika (6 ág, 37 alág),
- demográfia (7 ág, 45 alág),
- élettudomány (20 ág, 148 alág),
- etika (4 ág, 10 alág),
- filozófia (8 ág, 35 alág),
- fizika (14 ág, 212 alág),
- föld- és űrtudományok (12 ág, 146 alág),
- földrajz (4 ág, 12 alág),
- jogtudományok (5 ág, 21 alág),
- kémia (7 ág, 133 alág),
- közgazdaságtan (12 ág, 86 alág),
- logika (5 ág, 19 alág),
- matematika (10 ág, 152 alág),
- mezőgazdasági tudományok (9 ág, 90 alág),
- műszaki tudományok (29 ág, 404 alág),
- művészettudományok (3 ág, 17 alág),
- nyelvtudomány (5 ág, 26 alág),
- orvostudomány (14 ág, 85 alág),
- pedagógia (3 ág, 15 alág),
- politikatudomány (10 ág, 45 alág),
- pszichológiai tudományok (14 ág, 79 alág),
- szociológia (11 ág, 72 alág),
- történelemtudomány (6 ág, 48 alág).

Megjegyzés: A tudományágak mennyisége esetenként bizonytalan: például a fenti felsorolás illusztrálására szolgáló „tudomány fája” a földrajzra négy ágat ad meg, de a csatolt felsorolásban csak kettő van (természeti földrajz és társadalomföldrajz). A művészettudományok helyett a felsorolásban művészet- és irodalomtudomány szerepel.

Idézi: Pedagógus Szakma Megújítása Projekt (Keraban Könyvkiadó, 1995)

3. sz. melléklet

Tudományterületek a MAB 2000. évi ajánlása szerint

Természettudományok:

- biológiai tudományok,
- fizikatudományok,
- földtudományok,
- kémia tudományok,
- matematika- és számítástudományok,
- környezettudományok,
- multidiszciplináris, természettudományok.

Műszaki tudományok:

- építés- és építészettudományok,
- anyagtudományok,
- gépészeti tudományok,
- közlekedéstudományok,
- vegyészmérnöki tudományok,
- villamosmérnöki és műszaki informatikatudományok,
- agrár- és élelmiszeripari műszaki tudományok,
- katonai műszaki tudományok,
- multidiszciplináris műszaki tudományok.

Orvostudományok:

- elméleti orvostudományok,
- klinikai orvostudományok,
- egészség- és sporttudományok,
- gyógyszerészet-tudományok,
- multidiszciplináris orvostudományok.

Mezőgazdasági tudományok:

- növénytermesztés-tudományok,
- állattenyésztés-tudományok,
- állatorvos-tudományok,
- élelmiszer-tudományok,
- multidiszciplináris mezőgazdasági tudományok.

Bölcsészettudományok:

- filozófiatudományok,
- irodalomtudományok,
- nyelvtudományok,
- történelemtudományok,

- neveléstudományok,
- pszichológiatudományok,
- néprajz- és kulturális antropológia tudományok,
- művészettörténeti és művészettudományok,
- vallástudományok,
- média- és kommunikációtudományok,
- multidiszciplináris, bölcsészettudományok.

Társadalomtudományok:

- közgazdaságtudományok,
- gazdálkodástudományok,
- jog- és államtudományok,
- szociológiatudományok,
- politikatudományok,
- hadtudományok,
- multidiszciplináris, társadalomtudományok.

Hittudományok.

Művészetek:

- építőművészet,
- iparművészet,
- képzőművészet,
- színházművészet,
- filmművészet,
- zeneművészet,
- táncművészet,
- multimédia,

Transzdiszciplináris tudományok.

Mindösszesen 8 tudományterület (ezen belül a gyűjtőfogalomként szereplő hittudományok és transzdiszciplináris tudományok), 46 tudományág (beleértve a hat tudományterületen belül megadott multidiszciplináris tudományokat) és 8 művészeti ág.

Megjegyzések: Az eredeti anyag szöveges kiegészítése – hibásan – 46+7 tudományágot jelez (nyilván a multidiszciplináris tudományokra utalva). Érdekes sajátosság, hogy a felsorolás mindenütt többes számot használ a tudományok megnevezése során.

Kőszegvári Tibor

Katonai műveletek a nagyvárosokban és a megapolisokban

Az elmúlt években végzett kutatómunka során – amelynek elsődleges célja a 21. században várható katonai tevékenységek prognosztizálása volt¹ – a szerző felfigyelt egy olyan problémára, mely ez ideig elkerülte a hazai hadtudomány-művelők figyelmét és amelyről semmiféle publikáció nem jelent meg a hazai szakirodalomban. Ez a probléma a nagy- és az igen nagy városokban, a megapolisokban folyó katonai műveletekkel kapcsolatban vetődik fel, amelyekkel a nemzetközi események tanulsága szerint foglalkozni kell. Ez ösztönözte a szerzőt arra, hogy az ilyen térségekben folyó műveletek általános jellemzőit, a földi és a légi harc sajátos jegyeit összefoglalja.

Az Amerikai Egyesült Államok hírszerző szervei 2000-ben úgy értékelték a világ fejlődését az elkövetkező 15 évre, hogy a változások első számú tényezője a népesség alakulása lesz. A világ lakosainak száma több mint egy milliárddal növekszik ez idő alatt és ez a növekedés elsősorban a fejlődő országok (korábban: harmadik világ) nagy- és igen nagy városainál, a 10 milliósnál is nagyobb megapolisoknál fog bekövetkezni.

A nagy- és igen nagy városok növekedése elsősorban nem katonai probléma – vethetnék fel jogosan e tanulmány olvasói. A sokmillió városlakó főleg szociális, közellátási, közlekedési, építési, egészségügyi, rendvédelmi és más civil problémákat vet fel – mondhatnák sokan. A tanulmány szerzője ezzel ellentétben, a kutatómunka során arra a megállapításra jutott, hogy a nagyvárosok és megapolisok sajátos helyet és szerepet tölthetnek be a 21. században várható katonai műveletekben, ezért aktuális és szükséges e téma kutatása és az eredmények publikálása.

A szerzőt e véleményében az alábbiak erősítik meg:

A NATO-tagállamok katonai erőinek egyik fő feladata a válságkezelési hadműveletekre való felkészülés és azok sikeres végrehajtása. Ezekre a hadműveletekre, várhatóan a NATO-tagországok területén kívül eső térségekben kerül sor, a nem-5. cikk szerinti műveletek formájában. A NATO stratégiai koncepciója ezekkel a mű-

1 Erről a munkáról szól a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály által kiadott tanulmánygyűjteményben megjelent, „A 21. században várható biztonsági kihívások, konfliktusok és háborúk; a fegyveres erők várható feladatai” című tanulmány.

veletekkel kapcsolatban a következőket határozza meg: „...válságkezelés érdekében indított hadműveletek során a szövetség haderejének sokféle szereplővel, különféle kockázatokkal, helyzetekkel és körülményekkel kell szembenéznie, például humanitárius szükséghelyzetekkel is...”² Ilyen humanitárius szükséghelyzet alakulhat ki afrikai, ázsiai, kelet-európai vagy latin-amerikai nagyvárosokban polgárháború, természeti katasztrófa vagy nagyméretű járvány következtében.

A második világháború után lezajlott helyi háborúk, polgárháborúk és gerillaakciók példái arra utalnak, hogy gyakran került sor katonai műveletekre a nagyvárosokban. Példa erre Jeruzsálem – 1948, Szöul – 1950, Budapest – 1956, Párizs – 1968, az Egyesült Államok több nagyvárosa – 1968–1973. között, Belfast a 70–80-as években többször, Beirut – 1975–1978, Szarajevó – 1993–1995, Groznoj – 1994–2000, majd ismét Belfast – 2001.

A kisebbségekkel szembeni erőszakos fellépés több országban belső konfliktusokhoz, esetenként ún. gettőlázadásokhoz vezetett. Példa erre számos indiai és amerikai nagyvárosban, valamint a Fülöp-szigeteken és Indonézia metropolisaiban lezajlott véres utcai harcok sorozata.

A globalizációellenes tüntetések egyre nagyobb tömegeket visznek a nagyvárosok utcáira, melyek megfékezéséhez a rendőri erők gyakran gyengének bizonyulnak és szükség van katonai alakulatok bevetésére is. Seattle, Kioto, és Göteborg esetei legálább is erre hívták fel a figyelmet. Várható, hogy ez a tendencia a jövőben fokozódik.

A nagyvárosok és a megapolisok rohamos növekedésével együtt jár a rendfenntartó erők által ellenőrizhetetlen tömegek növekedése, melyek szociális ellátása (lakás, élelmezés, egészségügy stb.) nincs megoldva. Ez a tömegek gyakori kormányellenes megmozdulásait váltja ki, melyek elnyomása rendőri erőkkel megoldhatatlan. Ilyen megmozdulásokra elsősorban Latin-Amerika, Dél-Ázsia és Afrika nagyvárosaiban kerülhet sor, de nem zárható ki Kelet-Európa néhány országa sem.

A fenti tények és megállapítások, valamint az azokból levonható következtetések aláhúzzák a téma aktualitását, kutatásának szükségességét.

A tanulmány elsősorban a következő kérdésekkel foglalkozik:

- a nagyvárosok és megapolisok helye és szerepe a katonai műveletekben;
- a nagyvárosokban és megapolisokban folyó földi harc jellemzői;
- a légi erő tevékenysége a városharcban;
- a kutatásból levonható következtetések.

A szerző tanulmányával nem kíván diszciplináris elveket lefektetni, csupán az érdeklődők figyelmét akarja felhívni a 21. században várható katonai műveletek egyik nem elhanyagolható területére.

2 A szövetség stratégiai koncepciója, 49. pont; Washington, 1999. április 23–24.

3 A tanulmány megírása után kezdődött az olaszországi Genovában a G8 államok képviselőinek tanácskozása. Már a tanácskozás megkezdése előtt olyan fenyegetések érkeztek a globalizációellenes szervezetek részéről a város polgármesteréhez, amelyek sürgős biztonsági intézkedések életbeléptetését követelték meg. Ezeknek az intézkedéseknek a legfontosabbika egy 15 000–20 000 fős biztonsági erő bevetése a város érzékeny pontjaira. A biztonsági alakulat fő erejét az olasz haderő kijelölt egységei képviselik. – adta hírül a sajtó és a televízió.

A nagyvárosok, a megapolisok helye és szerepe a fegyveres konfliktusokban

A városok elleni és az azokban folyó harc minden korban sajátos szerepet töltött be a katonai erők tevékenységében. Az ókor és középkor háborúiban nem volt ritka az az eset, amikor csak rendkívül hosszú, gyakran többéves ostrom után kerülhetett sor a város birtokbavételére. (Elegendőnek tűnik, ha megemlítjük Trója ostromát a görög hadak által, Jerikó lerombolását Jozsué csapataival, Karthágó elpusztítását a római légiókkal, Nándorfehérvár és Eger ostromát a törökök által, vagy a brit és francia királyság között zajló százéves háború jelentős városostromait, pl.: az Orleans városért vívott küzdelmet.)

A háború gépi korszaka sem múlt el a városokért folyó küzdelmek nélkül. Az 1870–71-es porosz–francia háborúból Sedan és Párizs ostroma, az első világháborúból a lengyelországi Przemyslért folyó kegyetlen küzdelem, a második világháborúban pedig Sztálingrád, Varsó, Palermo, Cherbourg, Brest, Budapest és Berlin ostroma és birtokbavétele említhető meg.

A második világháborút követő helyi fegyveres konfliktusokban is nagyszámú, városért és városban vívott harc zajlott le. A koreai háborúban Szöul birtokbavételéért kétszer is, az 1954–1962 közötti algériai háborúban Algír és Orán városokban hosszú ideig, a vietnami háborúban pedig Saigon, Kontum és Hue városokban folyt ádáz küzdelem a harcoló felek között. Az 1990-es évi Öböl-háború fontos eseménye volt a kuvaiti főváros megtisztítása az iraki csapatokból. A 90-es évtized csecsenföldi fegyveres harcainak zöme a csecsen főváros, Groznij birtoklásáért folyt.

A helyi háborúk folyamán lezajlott város harcok tapasztalatai azt mutatják, hogy a harcot vívó felek nagyrészt a második világháborús elvekkel és módszerekkel akarták megvédeni vagy birtokba venni a városokat. Ezenek az elveknek és módszereknek az alkalmazása az esetek zömében igen nagy személyi és anyagi veszteségekkel jártak, amelyek arra késztették a katonai vezetőket és szakértőket, hogy keressék azokat az új elveket és módszereket, amelyek a városokban folyó katonai műveletek sikeres végrehajtását segíthetik elő.

Az új elvek és módszerek kidolgozását két, rendkívül fontos tény teszi halaszthatatlanná és sürgőssé. Az egyik az, hogy egyre növekszik a városok, különösen a 10 milliós vagy annál több lakossal rendelkező megapolisok száma, a másik pedig az, hogy egyre kisebb létszámú katonai erők állnak rendelkezésre a város harc megvívásához.

A városok számának és nagyságának rohamos növekedése egyre nagyobb problémákat vet fel a világ számos országában. Tudósok, kutatóintézetek és hírszerző szolgálatok értékelik és prognosztizálják a városok helyét és szerepét a század problémái és konfliktusai tükrében. E prognózisok közül érdemes egyet kiemelni és felhasználni a tanulmány teljesebbé tétele érdekében. Az Amerikai Egyesült Államok Központi Hírszerző Ügynöksége, a CIA 2000 decemberében hozta nyilvánosságra jelentését a világ jövőjéről.⁴ A jelentést készítő szakemberek úgy vélik, hogy 15 év múlva a föld lakosságának több mint fele városokban, 400 millió ember pedig 10 milliós vagy ennél nagyobb megapolisokban lakik majd.⁵ A fejlett országokban tovább

4 Global Trends 2015; National Intelligence Council, Washington, 2000. december 2.

5 U. o. 16–19.

növekszik a törvényes és a törvénytelen bevándorlók száma és ez súlyos társadalmi és politikai feszültségekhez vezet a befogadó országokban. (A megapolisokat és lakosainak számát az alábbi táblázat mutatja.)

A megapolisok lakosainak száma⁶

Város	A lakosok száma	
	2000-ben	2015-ben
New York	16 500 000	17 500 000
Los Angeles	12 900 000	14 200 000
Mexikóváros	17 600 000	19 000 000
San Paulo	17 300 000	19 000 000
Buenos Aires	12 200 000	13 900 000
Kairó	10 500 000	14 000 000
Lagos	12 200 000	24 400 000
Karachi	11 000 000	20 500 000
Mumbai (Bombay)	16 900 000	27 400 000
Calcutta	12 500 000	17 300 000
Dhakar	10 000 000	15 000 000
Jakarta	9 500 000	21 200 000
Peking	11 700 000	23 400 000
Shanghai	13 900 000	23 400 000
Tokió	27 700 000	28 700 000

A települések nagyság szerinti felosztása (kategorizálása)

A fegyveres konfliktusban, a háborúban, illetve nem háborús műveletben részt vevő katonai erő számára nem mellékes az a tény, hogy a művelet területétől kijelölt település milyen nagyságú (kategóriájú). A település kategóriája rendszerint utal a beépített terület nagyságára, az épületek építőanyagára és minőségére, a közművesítésre, a településen áthaladó közlekedési vonalakra, a lakosság létszámára és más, a katonai műveletek tervezése és végrehajtása során figyelembe veendő tényezőre.

A nemzetközi szakirodalomban elfogadott, és használt kategóriák szerint ötféle települést különböztetnek meg: a településsávokat, a falvakat, a városokat, a nagyvárosokat és az igen nagy városokat: a megapolisokat.

6 Forrás: Global Trends 2015, National Intelligence Council, Washington, 2000. december 2. p. 18.

A településsáv rendszerint két nagyobb települést (falut vagy várost) összekötő útvonal mentén alakul ki. Mérete és lakosainak száma változó. Formáját a hosszú vonalban egy vagy néhány sorban elhelyezkedő épületek jellemzik.

A falu legfőbb jellemzője az, hogy lakóinak zöme mezőgazdasági termeléssel foglalkozik és létszáma 3000 főnél kevesebb. Közép- és Nyugat-Európában a falvak sűrűsége jelentős, az egyes falvak közötti távolság általában nem haladja meg a 3–4 km-t. Az épületek általában 1–2 szintesek és rendszerint téglából épülnek. A többi kontinensen ezektől jelentős eltérések tapasztalhatók.

A város lakosainak száma 3000 és 100 000 fő között van. A város rendszerint a fő közlekedési vonalak mentén vagy a folyóvölgyekben helyezkedik el. Gyakran csatlakozik (egybeépül) a közeli nagyvárossal a gazdasági fejlődés során. Az épületek általában 2–10 szintesek és vegyes (tégla és vasbeton) építőanyagokból készülnek. Közép- és Nyugat-Európa országaiban a városok száma 100 és 300 között van. A többi kontinensen, kivéve Észak-Amerikát, az ilyen kategóriájú települések száma alacsonyabb.

A nagyváros lakóinak létszáma 100 ezer és 10 millió között van. Európában közel 400 ilyen település található (az NSZK-ban mintegy 50, Magyarországon 9 nagyváros⁷ kategóriájú település épült ki.)

Világjelenség a nagyvárosok rohamos kialakulása és lakói létszámának növekedése. A mezőgazdaság gépesítése és a megművelt területek csökkenése következtében egyre többen keresnek lakóhelyet és munkát a nagyvárosokban. Egyes körzetekben (pl.: az NSZK-ban a Ruhr-vidéken) ezek a nagyvárosok összefüggő, beépített régiót képeznek, ahol a csapatok mozgása csak az utakra korlátozódik. Az épületek zöme 5 és 20 szintes, de nem ritkaság az 50–60 szintes vagy ennél magasabb toronyház sem. Az épületek anyaga rendszerint az acélvázaz vasbeton.

Az igen nagy város, a megapolis a 10 milliónál több lakost befogadó település, amely a múlt század második felének igen radikális társadalmi és gazdasági folyamatai között alakult ki. A már említett amerikai hírszerző közösség által 2000 decemberében kiadott jelentés⁸ szerint, a Földön tizenöt megapolis van (lásd a táblázatot), amelyek lakosainak létszáma 2015-ig rohamosan növekszik, egyeseknél (pl. Lagosz, Karacsi, Jakarta, Peking és Shanghai) pedig megkétszereződik. Várható, hogy további megapolisok jönnek létre, elsősorban a fejlődő világ latin-amerikai, afrikai és dél-ázsiai országaiban.

A megapolist általában az jellemzi, hogy a tervszerűen kiépített és rendezett, mintegy három–öt milliós lakosú városmag körül létrejön a vidékről beözönlő nincstelen tömegek által szükséganyagokból felépített nyomornegyedek (a slumok) sűrű láncolata, melyek sem közműhálózattal, sem előre tervezett és kiépített úthálózattal nem rendelkeznek (ez a kép, elsősorban a latin-amerikai, afrikai és dél-ázsiai megapolisokra jellemző).

A nyomortelepeket lakó sokmilliós tömeget a központi kormányzat rendszerint nem képes ellenőrizni és a politikai ellenzék, továbbá a különböző bűnszövetkezetek

7 Magyarország nagyvárosai: Budapest, Debrecen, Győr, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Székesfehérvár és Szeged; Világatlasz, Carthographia, 1998. 28–29. old

8 Global Trends 2015..., 16–20.

(maffiák, drokartellek) befolyása alatt állva könnyen szembefordíthatók a hatalmon lévőkkel.

A felsorolt településkategóriák ellen vagy azok területén folyó katonai műveletek meghatározott tevékenységi módszereket, erőket és eszközöket követelnek.

Az FM 90–10–1 jelzésű USA tábori kézikönyv⁹ szerint a falvak és településsávok század- és zászlóaljerőt, a városok dandár- vagy hadosztályerőt, míg a nagyvárosok hadtest- vagy annál nagyobb katonai erő bevetését teszik szükségessé. A megapolis esetében alkalmazandó erő nagyságát nem említi a kézikönyv.

Egy megapolis elleni katonai művelet eddig tisztázatlan, nem kidolgozott és nem meghatározható katonai erőket, eszközöket és módszereket tesz szükségessé. Az erők nagysága és az alkalmazott eszközök és módszerek milyensége nagyon különböző lehet egy háborúban az ellenséges erők által védett megapolis ellen, illetve ha a katonai erőket válságkezelő vagy humanitárius műveletre vetik be béke idején egy ilyen nagyságú város területére. Az első esetben legalább megerősített hadtest, míg a másodikban dandártól hadosztályig terjedhet a bevetett erő nagysága.

A városharc jellemzői

Századunk várható fegyveres konfliktusai és háborúi folyamán sorra kerülő városharcok, előreláthatóan nagyban különböznek az előző század háborúiban lezajlott ilyen jellegű akcióktól. Nem várható az, hogy olyan hosszú ideig tartó és olyan nagyméretű rombolással és súlyos veszteségekkel járó városharcokra kerüljön sor, mint az 1941 és 1945 között, Sztálingrád, Varsó, Budapest és Berlin esetében történt. A 21. századi városharc várhatóan különbözni fog attól is, ami 1968–69-ben Saigonban és Hueban (Vietnam) vagy a 90-es években a csecsenföldi Grozniiban lezajlott. Ez a különbség elsősorban a harc időtartamában, a keletkezett rombolás méreteiben és a polgári lakosság veszteségeiben fog jelentkezni.

A szerző mégis úgy véli, hogy a jövőben sorra kerülő városharcot, illetve a városban végrehajtandó katonai műveleteket jellemezhetik olyan sajátosságok és kisérvonások is, amelyek megtalálhatók a korábbi, lakott településeken lefolyt harctevékenységekben is.

Tekintsük át a 21. században várható városharc jellemzőit!

- A katonai erők, a lehetőségek függvényében, továbbra is kerülnek a nagyvárosokban megvívandó harcra. A fegyveres erők létszámának és fegyverzetének világszerte, különösen Európában tapasztalt csökkentése következtében nem várható az, hogy egy nagyvárosban hadtest vagy annál nagyobb katonai erő bevetésére kerüljön sor.
- A város birtoklásáért folyó küzdelemben jelentős előnyhöz jut az a fél, amelyik jobban ismeri a város területét, úthálózatát, közműveit és lakosságát, amely ismeretet a harc sikere érdekében tud felhasználni. A városért folyó harc során nagy jelentőségű az a tény, hogy a város lakossága melyik harcoló fél oldalán áll és hogy melyik fél tesz többet a lakosság életének és javainak

9 FM 90–10–1 An Infantryman's Guide to Combat in built-up areas; Washington. D.C. 12. May, 1993.

- védelve érdekében. Ez különösen fontos akkor, ha a városért folyó harc a reguláris haderő és gerillaerők között zajlik.
- Nem várható az, hogy sor kerül egyes nagyvárosok nyílt várossá nyilvánítására, ahogyan az a második világháború idején pl. Róma esetében megtörtént. A nagyváros birtokbavételéért harcoló katonai erők parancsnokát intézkedéseiben és elhatározásaiban gyakran korlátozzák politikai és humanitárius megfontolások, amelyek lassíthatják a katonai akciókat. (Ilyen helyzet alakult ki 1999-ben a Jugoszlávia elleni légi hadművelet végrehajtásakor.)
 - A nagyváros lakosságának magatartása jelentősen befolyásolhatja a harcoló erők tevékenységét és annak sikerét. Egyes esetekben (elsősorban a gerillaerők nem kívánt jelenlétekor) a harcolókat a város elhagyására szólíthatják fel vagy fegyverletételre kényszeríthetik.
 - A város birtokbavétele céljából a támadást több irányból kell megszervezni és végrehajtani. (Ilyen módon támadták az orosz erők a csecsen fővárost, Groznijt.) Ez azonban szükségessé teszi az egyes irányokba támadó erők közötti folyamatos együttműködést, tájékoztatást és a tűztámogatás pontos behatárolását.
 - A város harc rendkívül időigényes tevékenység. Egyes megerősített épületek és a közútalagutak (pl.: metrópályák) birtokbavétele hosszú ideig tarthat.
 - A lakott településben folyó harctevékenység nagy mennyiségű, a normálisnál 5–10-szer nagyobb lőszer, elsősorban kézigranát, ködgránát, gyújtólőszer és könnygránát, valamint robbanóanyag felhasználásával jár. A lőszer- és anyagszállítás megszervezésére nagy gondot kell fordítani. Ennek egyik rendszabálya lehet az, hogy a szállításra páncélozott harcjárműveket is be kell vonni, mivel az ellenség kisebb csoportokat hagyhat hátra (vethet be) az utánszállítás zavarása céljából. Fokozott figyelmet kell fordítani a tüzet okozó löszerek és robbanóanyagok alkalmazására, különösen a nagyvárosokat és a megapolisokat övező nyomornegyedekben (slumokban) folyó tevékenységek során. Tűzoltó alegységekkel kell meggátolni a tüzek továbbterjedését.
 - A parancsnoknak gondoskodnia kell a kulturális értékek védelméről és a lakosság ellátásáról. Ennek elmulasztása a lakosság ellenérzetét vagy gyűlöletét válthatja ki.
 - Jelentős problémát okozhat a harcoló alegységek tájékozódásában az, ha csak elavult térképek vagy vázlatok állnak a rendelkezésükre. Friss légi fényképek és pilóta nélküli felderítőeszközök javíthatnak ezen.
 - Gondoskodni kell az élen harcoló alegységek folyamatos ellátásáról és gyakori felváltásáról, pihentetéséről. A pihenők során ajánlott a katonák pszichológiai ellátása, kezelése is.
 - Meg kell tenni a járványok és fertőző betegségek elleni rendszabályokat. (Az orosz–csecsen konfliktus során az orosz katonák között gyakori kolera- és hepatitisz-megbetegedések fordultak elő).
 - A harcoló erők vezetése és híradása megnehezül, mivel a rádió- és rádiórelé-összeköttetések, különösen az URH-tartományban, gyakran használhatatlanná válnak. Szükség lesz a vezetékes híradás (gyakran a városi távbeszélő hálózat) felhasználására.

- A harcoló elsőlépcső-alegységeket meg kell erősíteni a szükséges támogató erőkkel és eszközökkel, amelyek alkalmazásáról – az adott helyzetnek megfelelően – az elsőlépcső-alegységek parancsnoka dönt.
- A harc során eredményesen alkalmazhatók a mesterlövészek az ellenség egyes, nehezen megközelíthető tűzfegyverei és azok kezelőinek megsemmisítése céljából.
- A városban folyó katonai tevékenységek, illetve természeti és ipari katasztrófák következtében nagy területen jelentős méretű épületromok és torlaszok keletkezhetnek. Ezek eltávolítására célszerű tolólappal ellátott, páncélozott harcjárműveket felhasználni.
- A katonai műveletet irányító parancsnok fontos feladata az, hogy a lakosságot folyamatosan tájékoztassa az aktuális helyzetről és ha szükséges, kitelepítse a veszélyeztetett kerületek lakóit.
- Kiemelt figyelmet kell fordítani a saját erők és az egyes katonák megkülönböztető megjelölésére. Ennek céljából a katonákat és a birtokba vett területeket, épületeket világosan felismerhető jelekkel, jelzésekkel kell ellátni. Ezeket a jeleket és jelzéseket gyakran kell változtatni, mivel az ellenség is felhasználhatja megtévesztés céljából.

A városharc jellemzőit jelentősen befolyásolja a nagyváros nagysága, épületeinek magassága és anyaga, a lakosság összetétele és a harcoló felekhez fűződő kapcsolata, valamint sok más tényező, melyeket a harcot vezető parancsnoknak és törzsének részletesen elemezni és értékelni kell. Várhatóan jelentősen különbözni fog egy tengerparti, téglá- és vasbeton épületekből álló, rendezett úthálózattal gazdag európai nagyvárosban folyó harc, egy latin-amerikai vagy afrikai, zömében bádoggkunyhókból álló, rendezetlen úthálózattal bíró, sokmilliós, zavaros szociális összetételű vagy munkanélküli lakos által lakott megalopolisban zajló fegyveres küzdelemtől vagy a válságkezelő és békefenntartó művelettől.

A légierő tevékenysége a városharcban

A légierő jelentős segítséget nyújthat a szárazföldi csapatoknak a lakott helységeken folyó tevékenységek sikere érdekében, mindenekelőtt a felderítés, a híradás és a pontos csapásmérés végrehajtásával.

□ *A lakott területeken elhelyezkedő és mozgó ellenséges erők felderítése sokkal egyszerűbb és megbízhatóbb adatokat szolgáltat, ha az a lakott terület fölött ténykedő felderítő berendezésekkel (érzékelőkkel) felszerelt légi járművek bevetésével folyik.*

A földön tevékenykedő szárazföldi alegységek csak nagy nehézségekkel és rendszerint csak nagy vérveszteség árán tudnak megbízható felderítési adatokhoz jutni az ellenség erői és tűzfegyverei elhelyezéséről, tartalékai mozgásáról, ellátási rendszeréről és más fontos objektumairól. Az objektumok és mozgások a levegőből sokkal gyorsabban és pontosabban deríthetők fel. A hosszú ideig (több órán át) a város felett tartózkodó helikopterek és pilóta nélküli felderítő repülőgépek megszakítás nélküli megbízható felderítési adatokat szolgáltatnak a városharcot folytató erők parancsnokának a szükséges elhatározások meghozatalához.

Mivel a lakott helységekből zajló fegyveres harc sikeres megvívása megköveteli a parancsnok elhatározásának többszöri módosítását, ezért állandóan szükség van a levegőből folytatott megbízható és pontos felderítésre.

□ *A városharcot vívó csapatok állandó és megbízható vezetése feltételezi a folyamatosan működő híradást a parancsnok és alárendeltjei között. A magas, acélvázú vasbeton épületek rendkívüli módon nehezítik a rádió- és rádiórelé-összeköttetést, különösen az URH-tartományban. Ezért a szárazföldi csapatok gyakran arra kényszerülnek, hogy vezeték nélküli hírvetést építsenek ki. Ennek kiépítése azonban időigényes és a vezeték nélküli (kábelek) rendkívül sérülékenyek a tűzfegyverek, a repeszek és a leomló épületek káros hatásaitól.*

A csapatok megbízható vezetésében is nagy segítséget nyújthatnak a levegőben és az úrban telepített átvételi állomások és híradási műholdak, amelyekkel fenntartott összeköttetés kevésbé sérülékeny, mint a földi eszközökkel működtetett híradás.

□ *Az ellenség élőerőinek és fontos objektumainak pusztításában, a pontos csapásmérésben is jelentős szerepet vállalhat a légierő a városharc folyamán.*

Amíg a szárazföldi csapatok közvetlen irányítású tűzfegyvereit rendszerint csak a szomszédos épületekben elhelyezkedő ellenséges célok pusztítására, meredek röppályájú fegyvereit (aknavetők, tarackok) pedig a magas épületek között csak ritkán lehet eredményesen alkalmazni, addig a légierő sokkal szabadabban és hatékonyabban mérhet csapásokat az ellenségre.

A pontos csapásmérést lehetővé teszi az, hogy a levegőből vagy az úrból felderített célokra a lakott település fölött tevékenykedő repülőeszközök precíz ráirányítással (a felderítést végrehajtóktól kapott pontos adatok vagy célmegjelölés útján) hajtják végre a célok megtámadását és pusztítását. Az egyes célok megjelölésében, természetesen, a földi harcot vívó alegységek is segítséget nyújthatnak, különösen akkor, ha a csapásmérésre rossz időjárási vagy látási viszonyok között kerül sor.

A lakott települések területén elhelyezkedő célok elleni csapásmérés egyik jelentős problémája a harcolók és a nem harcolók különválasztása. Feltétlenül el kell kerülni azt, hogy a polgári lakosság szenvedjen el áldozatokat a csapásmérés következtében. Az 1999-ben Jugoszlávia területén végrehajtott 78 napos légi támadó hadművelet során a NATO légierő a tervezett 14 006 csapásmérő feladatból¹⁰ az esetek zömében csak olyan célok ellen hajtott végre csapást, amelynek közelében nem voltak polgári lakosok. A nagy tömegű csapásmérés során, sajnos, néhány esetben (pl. a belgrádi kínai nagykövetség épületének rombolásakor) a rossz irányítás vagy a megtámadásra kijelölt célok helyének hibás meghatározása nem kívánt polgári áldozatokkal is járt.

A tanulmányban leírtak összefoglalásaként az alábbi következtetések vonhatók le:

- Az elmúlt egy-két évtizedben a katonai szakirodalomban elfeledett téma lett a városokban folyó katonai művelet. Sem az oktatásban, sem a kiképzésben nem szerepelt jelentőségének megfelelően. Az utóbbi évek nemzetközi eseményei azt igazolták, hogy ezzel a témával foglalkozni kell. Ezt indokolják: a

10 Az összes bevetés száma 37465 volt.

NATO stratégiai koncepciójában meghatározott válságkezelési és humanitárius műveletekre való felkészülés feladatai; a lezajlott vagy még most is folyó helyi háborúk és polgárháborúk tapasztalatai, az indiai, amerikai, fülöp-szigeteki és indonéz nagyvárosokban végbement, faji és vallási ellentétekből kirobant véres összecsapások, valamint a nagyvárosok és megalopolisok rohamos növekedésével együtt járó, a rendfenntartó erőkkkel féken nem tartható hatalmas, nyomorban élő tömegek kormányellenes megmozdulásai.

- A latin-amerikai, afrikai és dél-ázsiai térségekben lévő és rohamosan növekvő igen nagy városok, a megalopolisok (Mexikóváros, San Paulo, Buenos Aires, Kairó, Lagos, Bombay, Karachi, Calcutta stb.) képezhetik a konfliktusok egyik fő forrását, de mellettük számolni kell az európai és észak-amerikai kontinens nagyvárosaival is ahol a – jelenleg is meglévő – faji és vallási ellentétek mellett egyre nagyobb problémát jelent a globalizáció ellen tüntetők tömegeinek aktív fellépése.
- A korábbi történelmi korszakokban lezajlott városharcok nagy személyi és anyagi veszteségekkel jártak (Sztálingrád, Budapest és Berlin példája igazolja ezt), amely veszteségek elfogadhatatlanok a 21. században.
- A biztonság oszthatatlanságának elve megköveteli a háborúkról és a fegyveres katonai akciókról való lemondást minden állam és szövetség részéről. A fegyveres erők radikális harceszköz- és létszámcsökkentése pedig várhatóan nem teszi lehetővé a nagy- és igen nagy városok elleni vagy azokban folyó fegyveres harcot. Ezért keresni kell a katonai tevékenységek új elveit és módszereit, amelyek a nagyvárosokban folytatandó katonai műveletek sikeres végrehajtását segítik a 21. században.

A szerző tanulmányával csak a katonai szakértők és vezetők figyelmét szeretne volna felhívni egy, az utóbbi időben elhanyagolt, de egyre aktuálisabb témára: a nagyvárosokban és a megalopolisokban folytatandó katonai műveletekre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A szövetség stratégiai koncepciója; Washington, 1999. április 23–24.
 Global Trends 2015; National Intelligence Council, Washington, 2000. december 2.
 Világatlasz; Cartographia, 1998
 FM 90-10 Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT); Washington, 1979
 FM 90-10-1 An Infantryman's Guide to Combat in built-up areas; Washington, 1993
 L. W. Graun–J. W. Kipp: Urban Combat; Military Review, July–August 1999., pp. 9–17.

Munk Sándor

Az információs fölényről*

Az információs fölény, illetve az ennek kivívására irányuló információs hadviselés fogalma először 1992 decemberében, majd 1995 szeptemberében jelent meg az Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának utasításában. E szerint: „Az információs fölény kivívása... a szemben álló fél információi, információs folyamatai és információs rendszerei befolyásolására, illetve a saját információk, információs folyamatok és információs rendszerek védelmére irányuló tevékenységek összessége.” A szakirodalomban is sűrűn találkozhatunk a tudás- és a vezetési fölény kifejezésekkel. Ezek értelmezése azonban nem egységes és a kapcsolódó magyar hadtudományi publikációk köre is rendkívül szűkös. Mindezek következtében jelen publikáció célja annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy mi az információs fölény, tudás- és a vezetési fölény lényege, kapcsolata és mi a szerepük a katonai műveletekben.

Az információs színtér (szféra, dimenzió) alapvető, meghatározó kategóriája az információ, amely szűkebb értelemben a világ valós vagy elképzelt állapotára, változásaira vonatkozó egyedi információk összessége, tágabban beleértve az általános ismeretek közé tartozó fogalmakat, összefüggéseket és tevékenységi elgondolásokat is. A szervezeti információ (tudásösszetevők) a szervezet birtokában lévő – kívülről megszerzett vagy a szervezeten belül előállított; a szervezet tagjainak tudatában létező vagy rögzített formában rendelkezésre álló – információkat jelöli. Ezen információk szervezeti hasznosítása csak egységes értelmezésük esetében lehetséges, így szervezeti információ alatt a világ (a környezet) egy aspektusának közös értelmezés alapján történő visszatükröződését, mentális és/vagy külső reprezentációját értjük.

A globális információs környezet az információs színtér szinonimájának tekinthető: az információs tevékenységeket végrehajtó szereplők, a tevékenységek végrehajtása során felhasznált eszközök és más erőforrások, valamint a kezelt információk világméretű összessége, amelynek a katonai műveleteket végrehajtó (illetve e műveletekben érintett más) erők és azok megfelelő eszközei, erőforrásai, tevékenységei is részét képezik, ha kell. Az információs színtér azon összetevői, amelyek lényeges hatást gyakorolnak a katonai műveletek végrehajtására, a művelet (katonai) információs kör-

* A szerző a folyóirat később megjelenő számában az információs műveletek típusairól ír – a szerk.

nyezetét alkotják. Az információs színtér folyamatait alapvetően a szereplők információs tevékenységei határozzák meg, amelyek viszont tevékenységi (működési) rendszerük részét képezik.¹

Információs erőforrások és képességek

Az egyes szereplők meghatározott célok elérése érdekében, meghatározott környezetben, a rendelkezésükre álló erőforrások felhasználásával tevékenykednek. Ennek során (az információs tevékenységek szempontjából vizsgálva):

- érzékelik, megfigyelik a környezetükből érkező hatásokat, jelzéseket, illetve megszerzik a környezetre vonatkozó, szükségesnek ítélt adatokat;
- összegyűjtik a saját állapotukra vonatkozó, szükséges adatokat;
- a környezeti és saját állapotra vonatkozó adatokat összegezve és értékelve kialakítanak, illetve folyamatosan fenntartanak egy releváns, célorientált helyzetképet;
- a helyzetkép és a motivációk alapján kialakítják vagy módosítják az elérendő célt;
- az aktuális helyzetre és annak korábbi változásaira alapozva előrejelzéseket készítenek a környezet és saját állapotuk jövőbeni alakulására;
- a célok, az aktuális helyzet és az előrejelzések figyelembevételével meghatározzák, illetve szükség esetén pontosítják vagy módosítják a végrehajtandó tevékenységeket és azok végrehajtási rendjét;
- a kialakított terveknek, elgondolásoknak megfelelően végrehajtják az egyes (rész)tevékenységeket.

A tevékenységek fentiekben vázolt végrehajtási modelljéből következik, hogy az eredményes és hatékony végrehajtáshoz a szereplőknek szükségük van: az elérendő (kívülről előírt vagy önállóan meghatározott) cél ismeretére; a korábbi, az aktuális és a jövőben várható helyzetre (a környezetre és magára a végrehajtóra) vonatkozó információkra; a tevékenység végrehajtásának tervezett rendjére vonatkozó ismeretekre; az egyes (rész)tevékenységek végrehajtásához szükséges elméleti (szak)ismeretekre és gyakorlati képességekre. A felsorolt információk és más tudásösszetevők a műveletek (tevékenységek) lényeges, sőt egyre növekvő jelentőségű erőforrását képezik.

A szereplőknek céljaik eléréséhez, tevékenységeik eredményes, hatékony és a lehető legkevesebb erőforrás felhasználásával történő végrehajtásához tehát jelentős mennyiségű és meghatározott minőségű információkra van szükségük, ezek azonban önmagukban nem elegendők. A szükséges információk túlnyomó többsége ugyanis – a tevékenységi modellből is láthatóan – a megkívánt formában nem áll rendelkezésre és meg sem szerezhető, azokat általában csak más információkból, a meglévő ismeretekre (tapasztalatokra) is támaszkodva lehet előállítani. Ennek megfelelően a hatékony működéshez a szűkebb értelemben vett (tény)információk mellett

1 A publikációban foglaltak jelentős mértékben építenek a szerző egy másik, megjelenés alatt álló tanulmányában foglaltakra, de attól függetlenül is értelmezhetők.

más tudásösszetevőkre, illetve az információs tevékenységek – információgyűjtés, szelektálás, feldolgozás, tárolás, továbbítás és rendelkezésre bocsátás – végrehajtására vonatkozó információs képességekre is szükség van.

Az előzőekben elmondottak szerint az egyes szereplők rendelkezésére álló információmennyiség és információs képesség – különösen az információs korszakban – jelentős mértékben befolyásolja tevékenységük eredményességét és hatékonyságát. Emiatt az információs erőforrások és képességek fejlesztése minden szereplő számára fontos feladat. Különösen így van ez olyan helyzetekben (és a valós helyzetek gyakorlatilag mindig ilyenek), amelyekben a célok elérése más szereplők tevékenységétől is lényeges mértékben függ. A többszereplős helyzetek alapvető típusai közé az együttműködő, a versengő és a konfliktushelyzetek tartoznak.

Az *együttműködő helyzetben* egy adott szereplő céljai egyedül, önálló tevékenységgel nem, csak más szereplők tevékenységével összehangolva érhetők el. Az együttműködés alapját a közös cél mellett éppen az információs szférában megjelenő összetevők: a közös és egyeztetett helyzetismeret, valamint tervek képezik. Ezekhez pedig további tudásösszetevőkre (például azonosan értelmezett fogalmakra, közösen elfogadott elvekre, szabályokra), illetve ezek szükséges mértékű egyeztetésére van szükség. Az együttműködésben részt vevők tudásának (információinak) és információs folyamatainak célorientált felhasználása, működtetése tehát sajátos – az egyes szereplők egyedi információs képességeit kiegészítő – képességeket igényel. Ezen képességek szerepe a katonai alkalmazásban különösen a többnemzetiségű összhaderőnemi alkalmi harci kötelékek (CJTF) megjelenésével és általánossá válásával kerül előtérbe, és csak növekszik a nem háborús műveletekben, ahol a katonai szervezetek sok, leggyakrabban más kormányzati vagy nem kormányzati (civil) szervezettel is együttműködve tevékenykednek.

A *versengő helyzetben* az egyes résztvevők céljai egymással ütköznek: egyszerre nem vagy nem azonos mértékben érhetők el, egyidejű teljesülésük egymást kizárja. Ez a helyzet különösen a gazdasági tevékenységekre jellemző. Az egyes gazdasági szereplőknek a versengő szereplőkkel szemben információs téren megnyilvánuló előnyei ma már elismerten a hatékony döntéshozatal kulcsfontosságú feltételét, a kompetitív előnyök alapvető összetevőjét képezik. Ezek az előnyök a helyzetismeret minőségében, illetve a rendelkezésre álló információk felhasználásának színvonalában nyilvánulnak meg.

A fogyasztók (ügyfelek), a versenytársak, valamint a gazdasági környezet jobb ismerete teszi lehetővé például többek között a termékek, szolgáltatások értékét leginkább befolyásoló jellemzők meghatározását; a termelés, a szolgáltatás hatékonyságának növelését. Hasonlóképpen növeli a gazdasági eredményességet a helyzetre vonatkozó információk alapján készített prognózisok és az ezekre is épülő tervek minősége.

A versenytársakkal szembeni, kompetitív információs előnyök végső soron a rendelkezésre álló vagy előállított információk mennyiségében, minőségében, illetve ezen információk megszerzésének vagy keletkezésének idejében megtestesülve vannak hatással az alaptevékenységre. A korábbiakban ismertetett tevékenységi modellt elemezve látható, hogy mindehhez a következők megvalósítása járulhat hozzá:

- több, pontosabb, időszerűbb adat megszerzése a környezetről, illetve a saját állapotról;

- pontosabb, részletesebb, időszerűbb, célirányosabb, (bonyolultabb szervezet esetében emellett) összehangoltabb helyzetismeret kialakítása;
- pontosabb, hosszabb időtávra érvényes, nagyobb megbízhatóságú előrejelzések készítése a környezet és a saját állapot várható alakulására;
- részletesebb, hosszabb időre szóló, összehangoltabb, az elérendő célokat, a rendelkezésre álló erőforrásokat és lehetőségeket, valamint a befolyásoló körülményeket jobban figyelembe vevő, megalapozottabb tervek készítése;
- végül mindezek érdekében az egyes információs (rész)tevékenységek hatékonyabb, eredményesebb, gyorsabb végrehajtása.

Az együttműködő helyzettel szemben versengés esetén már megjelenik az információs előny (főlény) jelentősége, vagyis a kitűzött cél eléréséhez, a hatékony tevékenységhez már nem elég a saját információs képesség önálló ütemű és mértékű fejlesztése, hanem e képességet a versenytársakét megelőző mértékben és mértékre kell emelni. Emellett ebben a helyzetben jelenik meg intenzíven először a szándékos információs titoksértés, beavatkozás vagy károkozás elleni védelem szükségessége.

A *konfliktushelyzetben* az egyes szereplők céljai szintén ellentétesek, sőt a versengő helyzettel ellentétben a legtöbbször antagonisztikusak. A konfliktushelyzet másik lényeges sajátossága a szereplők közötti kölcsönhatásokban rejlik. A tiszta (korrekt) versengő helyzet esetében a szereplők egymás tevékenységét közvetlenül nem befolyásolják, a céljaik eléréséhez szükséges előnyöket elsősorban saját tevékenységük révén, esetleg a káros hatások ellen védekezve szerzik meg. Ezzel szemben konfliktushelyzetben a cél eléréséhez szükséges előnyök gyakorlatilag bármely módon – az ellenség tevékenységének akadályozásával vagy az ellenségre, valamint annak különböző képességeire gyakorolt hatásokkal is – megszerezhetők.

A rendelkezésre álló, hozzáférhető információk (adatok) mennyiségének növelése önmagában azonban nemcsak nem elegendő, hanem az öncélú módon megvalósított növelés felesleges és egyenesen káros is. A 21. századi katonai műveleteket megvívó csoportosítások korábban elképzelhetetlen mennyiségű – különböző szenzorok, illetve hagyományos és elektronikus, belső és külső információforrások által biztosított – információtömeghez férhetnek hozzá, és maguk is jelentős mennyiségű információt állítanak elő, azonban a „több” ez esetben is lehet „kevesebb”.

A környezetre és a saját állapotra vonatkozó helyzetinformációk szerepe elsődlegesen a művelet végrehajtásához szükséges tartalmú és minőségű helyzetismeret kialakításának és fenntartásának a megalapozása. Mivel a helyzetismeret tartalmi és minőségi követelményeit a helyzetismeret alanyának, illetve a végrehajtandó műveletnek az igényei (sajátosságai) határozzák meg, közvetve ezek alapján jelölhető ki – még ha nem is általános érvénnyel és teljes pontossággal – azon objektumok és jellemzőik köre, illetve ezen jellemzők legfontosabb minőségi sajátosságai, amelyekre szükség van. Az ezt a kört meghaladó információk² tehát nem (vagy érzékelhető módon nem) járulnak hozzá az információfőlényhez, így a megszerzésükre, feldolgozá-

2 Ide tartoznak például a művelet szempontjából lényegtelen objektumokra (pl. egyedi ruházati anyagok), lényeges objektumok lényegtelen jellemzőire (pl. gépjárművek alvázszámára) vonatkozó vagy szükségtelen pontosságú információk.

sukra vagy tárolásukra felhasznált idő és erőforrás felesleges, esetleg más célra hasznosítható ráfordítás.

Mivel a katonai műveletek a konfliktushelyzetekben lezajló tevékenységek tipikus képviselői, illetve mert az információs korszak egyik lényegi sajátossága az információs erőforrások és képességek szerepének felértékelődése, előtérbe kerülése, az információs fölény a 21. századi katonai jövőképek egyik meghatározó összetevője, a hadtudományi kutatások egyik kiemelt tárgya lett.

Információs fölény (tudás-, döntési és vezetési fölény)

Az információs fölény – illetve annak különböző szintjei (pl. előny, uralom) – fogalmára és tartalmára az amerikai doktrinális dokumentumokban és a szakirodalomban számos kifejezéssel³ és meghatározással találkozhatunk. Ezek között (mint azt a következő példák is bizonyítják) a mai napig jelentős különbségek tapasztalhatók:

- „Az információs uralom (dominance) egy „differencia” – két szembenálló katonai parancsnok számára hozzáférhető információtömeg közötti különbség. Azonban több is ennél: ezen információknak egy meghatározott feladathoz tartozó kontextusban történő értelmezése közötti különbség, ami e definíció kulcsfontosságú eleme. Az információs uralom tehát a harcmező vizualizációnak⁴ nevezett folyamatok közötti különbséget jelöli.” [USA Szárazföldi Haderő, 1995]⁵
- „Az információs fölény (superiority) az információs színtéren fennálló fölény (dominance) azon foka, amely lehetővé teszi a (had)műveletek hatásos ellentevékenységek nélküli végrehajtását.” [USA Egyesített Vezérkar, 1996]⁶
- „Az információs uralom (dominance) az információs fölény (superiority) azon foka, amely birtokosának lehetővé teszi az információs rendszerek és képességek felhasználását egy konfliktusban hadművelleti előnyök elérésére vagy nem háborús műveletekben a helyzet ellenőrzésére, ugyanakkor biztosítja a szemben álló fél ezen képességei akadályozását.” [USA Szárazföldi Haderő, 1996]⁷
- „Az információs fölény (dominance) az információk létrehozásában, kezelésében és felhasználásában megnyilvánuló olyan fölényként (superiority) definiálható, amely elegendő ahhoz, hogy birtokosai számára katonai fölényt (dominance) biztosítson.” (USA Nemzetvédelmi Egyetem, 1997)⁸

3 Information advantage, information superiority, information dominance, information supremacy. Superiority = fölény, felsőbbség; supremacy = felsőbbség, főhatalom; dominance = uralkodás, túlsúly, fölény; advantage = előny. Ezek közül kezdetben a dominance, később a superiority használata vált általánossá.

4 A harcmező vizualizációja (battlefield visualization) az a folyamat, amely során a parancsnok értelmezi az ellenséghez és a környezethez viszonyított helyzetét, elképzei a feladat végrehajtását reprezentáló végállapotot, majd végiggondolja azt a tevékenységsorozatot, amely a rendelkezésére álló erőket a jelenlegi helyzetből ebbe a végállapotba juttatja. (TRADOC Pam 525-70, Battlefield Visualization Concept)

5 LINK: Information Dominance, White Paper.

6 Joint Pub 3-13.1, Command and Control Warfare – GL-8. o.

7 FM 100-6, Information Operations (Glossary) – GL-7. o.

8 LIBICKI: Information Dominance.

- „Az információs fölény (superiority) az információs színtéren (domain) fennálló fölény (dominance) azon foka, amely a saját erők számára lehetővé teszi az információk hatásos ellentevékenység nélküli gyűjtését, ellenőrzését, felhasználását és védelmét.” (USA Légierő, 1998)⁹
- „Az információs fölény (superiority) az információk megszakítás nélküli gyűjtésének, feldolgozásának és elosztásának, ugyanakkor egy szemben álló fél ugyanezen lehetőségei kihasználásának és akadályozásának képessége.” (USA Egyesített Vezérkar, 2000)¹⁰

Bár a felsorolt példák mindegyike a katonai tevékenységhez kötődik, mégis megfelelő kiinduló alapot biztosítanak az információs fölény általánosabb értelmezésének kialakításához.

Az információs fölény a fölény egy fajtája, amelyhez kapcsolódóan a következő alapvető jellemzőket látjuk szükségesnek kiemelni: a fölény két fél közötti relatív viszony; a fölénynek csak eltérő érdekekkel, célokkal rendelkező felek között van jelentősége; végül a fölény felhasználható a saját célok, érdekek másik félénél eredményesebb érvényesítésére. A fölény tehát tulajdonságok, képességek, lehetőségek közötti célorientált, helyzetfüggő, előnyös különbség. Ennek megfelelően nem tekintjük és nem nevezzük fölénynek az olyan különbségeket, amelyek lényegében nem vagy lényeges módon nem járulnak hozzá az adott célok megvalósításához.

Többoldalú konfliktus- vagy versenyhelyzetben a fölény fogalma, mint kétoldalú viszonyok bonyolult rendszere értelmezhető. Ebben az esetben egy adott fél érdekeit eredményesen akkor tudja érvényesíteni, ha valamennyi más féllel szemben rendelkezik a szükséges fölénnel. Ha ilyen általános fölénnel rendelkező fél nincs, akkor a felek egymással ellentétes céljaikat csak részben, a képességeik és lehetőségeik közötti különbségek függvényében képesek megvalósítani.

A felsorolt alapvető sajátosságok mellett további jellemzők is megfogalmazhatók. A fölény például szintje – a felek képességei közötti különbség mértéke – szerint lehet előny, fölény, uralom stb. A fölény időbeni fennállása szerint lehet állandó, tartós, ideiglenes, változó stb. Ebből következően a fölény, mint viszony(rendszer) fennállása vagy hiánya egyben egy adott konkrét helyzetet is jellemez, ezért a légifölény vagy információs fölény kifejezés egyaránt jelentheti a szemben álló felek közötti viszonyt, valamint azt a helyzetet, amelyben ez a viszony fennáll.

Az információs fölény (általában) meghatározó sajátossága az információs jelleg, vagyis az alapot képező tulajdonságok, képességek, lehetőségek információs jellege. Ez a megszorítás azonban még különböző tartalmú és szintű értelmezéseket tesz lehetővé¹¹. A legtágabb értelmezés kiterjed a birtokolt és megszerezhető információkra (tudásösszetevőkre), az információs (kognitív) tevékenységek végrehajtására vonat-

9 AFDD 2–5, Information Operations – 41–42. o.

10 Joint Pub 1–02 – 221. o.

11 Egy fél fölényben lehet többek között: a birtokolt információk mennyiségében; a hozzáférhető információk körének terjedelmében; a rendelkezésre álló tudás mennyiségében és minőségében; az információk megszerzésének képességében; az információfeldolgozási képességekben összességében stb.

kozó képességekre, valamint az ezek alapját képező módszerekre és eszközökre – összefoglaló megnevezéssel az információs képességekre.

Az információs képesség lényege a célirányos, eredményes és hatékony szervezeti tevékenységhez szükséges információk (tudásösszetevők) megfelelő mennyiségű és minőségű biztosítására irányul a megfelelő helyen és időben. Az információs képesség alapját és realizálásának feltételeit az információk megszerzésében, feldolgozásában (előállításában) és rendelkezésre bocsátásában közreműködő személyek, valamint az ezen tevékenységeket támogató eszközök (eszközrendszerek) képezik. Természetesen az információs képesség esetében is meg lehet különböztetni a potenciális és az aktuális, az adott körülmények között realizálható képességet.

Az információs fölény általában nem közvetlenül biztosítja az adott fél által kitűzött cél(ok) elérését, hanem közvetve, az adott tevékenységi területtől függő más jellegű – katonai műveletek esetében például a (had)műveleti – fölény megteremtéséhez hozzájárulása révén. Ez elsősorban olyan esetekben jellemző, amelyekben a felek által kitűzött célok csak reál- (anyagi) folyamatok révén érhetők el. A célok megvalósítása bizonyos körülmények között azonban – mint azt a későbbiekben elemezzük – lehetséges elsődlegesen információs tevékenységek segítségével is.

Az információs fölény további – tevékenységi területtől függő – specifikuma tehát az elérendő cél jellege. Katonai szervezetek esetében például az információs fölény megszerzése és annak meghatározó összetevői nem gazdasági, hanem (had)műveleti célok elérésére irányulnak. Természetesen hasonlóképpen határozható meg más típusú szervezetek vagy tevékenységrendszerek esetében az információs fölény célorientált sajátossága. Ennek megfelelően fogalmazható meg a következő két definíció, amelyre a továbbiakban építünk:

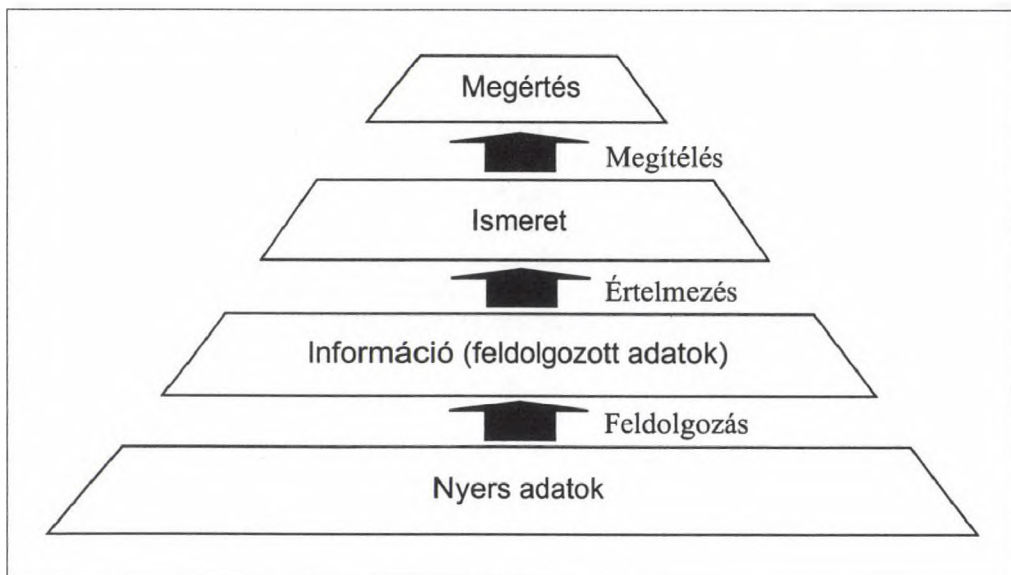
Az információs fölény (általában) különböző felek információs képességei közötti, az adott fél számára elérhető eredményekben realizálható előnyös különbség.

Az információs fölény (a katonai alkalmazásban) az érintett felek információs képességei közötti, az adott fél számára hadműveleti eredményekben realizálható előnyös különbség.

A korábban ismertetett definíciókat elemezve megállapítható, hogy egy részük nem tartalmazza a fölény alapját képező jellemző meghatározását, mások pedig részben vagy egészében eltérő jellemzőket határoznak meg. Ez utóbbiak nagyobb részének lényegét a saját információs képességek védelmére, valamint a szemben álló fél információs képességeinek csökkentésére irányuló képesség alkotja, míg a definíciók kisebb részének alapja maga az aktuális információs képesség.

Az információs fölényhez kapcsolódóan találkozhatunk a katonai szakirodalomban további három kifejezéssel, a tudásfölnnyel, a döntési fölnnyel és a vezetési fölnnyel. A *tudásfölnny* fogalom alapját az „információ” és „tudás” fogalmak tartalma közötti – többek között az Egyesült Államok hadseregében és annak doktrinális dokumentumaiban érvényesülő – megkülönböztetés képezi. E felfogás szerint a tágabb értelemben vett „információ” különböző formákban és szinteken jelenik meg: a nyers adatokból feldolgozás után keletkezik a szűkebb értelemben vett információ¹²,

12 Ezt a szintet az „információ” kifejezés két különböző értelmezésben történő alkalmazásának elkerülésére az Egyesült Államok tengerészgyalogságának egy doktrinális anyaga „feldolgozott adat”-nak nevezi (MCDP 6, Command and Control – 68.o.)

1. ábra. Információ-hierarchia.

amelyből kiértékeléssel és integrálással alakul ki az ismeret (knowledge), és ez utóbira alapozódik a megértés (understanding).¹³

A legtöbbször információ-hierarchiának nevezett struktúra legalacsonyabb szintjén lévő nyers adatok érzékelőberendezésekből származó vagy a rendszeren belül áramló – még fel nem dolgozott (összevetett, értékelt, értelmezett, integrált) – jelek. A második szintet alkotó információk feldolgozott, a felhasználó számára érthető formára alakított vagy megjelenített¹⁴ adatok. Ez a feldolgozás még általában nem sok értéket ad hozzá a nyers adatokhoz, bár egyes esetekben már ezen információknak is lehet azonnali, nyilvánvaló és jelentős értékük. Az ismeret szintjén az egyes információk már kiértékelésre kerülnek megbízhatóság, relevancia és fontosság szempontjából és összevetésükkel, integrálásukkal, felhasználásukkal kialakításra kerül egy koherens kép, amely a döntések meghozatalának alapját képezi.

Az információra és az ismeretre vonatkozó álláspontunknak¹⁵ megfelelően az információ különböző „szintjei” nem azonos kategóriákat jelölnek. Az első két szint értelmezésünk szerint még nem tekinthető információnak: ezek csak az információ keletkezése (az információszerzés) során szerepet játszó – környezeti hatásokat vagy már meglévő információkat hordozó – objektumok. A két felső szint tartalma pedig megegyezik az ismeret tartalmával, ennek két – a környezetből beszerezhető, illetve

13 Egyes anyagokban a negyedik szint a bölcsesség (wisdom) [pl. MURPHY et.al.: Information Operations: Wisdom Warfare for 2025).

14 Például légifelvétel filmtekercséről készített fénykép, kódolt rádióközlemény átírata, számítógépes adatok megjelenítése szöveges vagy grafikus formában stb.

15 Részletesebben lásd MUNK: Információs színtér, információs környezet, információs infrastruktúra (megjelenés előtt a Nemzetvédelmi Egyetemi Közleményekben).

a gondolkodási folyamatokkal és a korábban megszerzett információkkal kiegészített – részre tagolása csak az információfeldolgozási folyamat szakaszaihoz, illetve az információs tevékenységek jellegéhez kapcsolódóan lehetséges.

Az elmondottak alapján a tudásfölely fogalmát – lényegét illetően – nem tekintjük az információs fölely általunk meghatározott fogalmától eltérőnek. A két kifejezés közötti különbség csak akkor létezik (és a tudásfölely kifejezés előfordulása is azal magyarázható), ha az információs fölely alatt a környezetből megszerezhető információk mennyiségében megmutatkozó különbséget értjük. Ez a leszűkített értelmezés azonban ellentétes a jelen kutatás alapját képező, ismertetett elgondolással.

A *döntési fölely*, illetve a *vezetési fölely* kifejezések használata ezzel szemben ahhoz a korábban is említett tényhez kapcsolódik, hogy az információs fölely nem öncélú, a szervezeti célok megvalósítását – a katonai szférában a (had)műveleti fölely elérésének elősegítésével – biztosító kategória. A különbséget hangsúlyozó dokumentumok megfogalmazása szerint az információs fölely csak akkor biztosít kompetitív előnyöket a katonai erők számára, ha eredményeként a fölely az aktuális tudásszintben, illetve ez alapján a döntésekben is megnyilvánul. A végcél eszerint a döntési fölely, amely konfliktushelyzetben jobb, a többi (szemben álló) fél reagálóképességéhez képest gyorsabban meghozott és megvalósított döntéseket jelent, a nem háborús műveletek esetében pedig olyan ütemben meghozott döntéseket, amelyek lehetővé teszik a helyzet ellenőrzését és biztosítják a reagálási képességet a változásokra.¹⁶

Mivel a döntés meghozatala értelmezésünk szerint információs tevékenység (folyamat), ezért a döntési fölely kifejezést az információs fölely az információs folyamatok egy adott – vezetési szempontból az egyik legfontosabb – területén történő megnyilvánulásának, összetevőjének tekintjük. Ebben az értelemben viszont beszélhetnénk információgyűjtési fölelyről vagy információelosztási fölelyről is.

A vezetési fölely esetében megítélésünk szerint más a helyzet, mivel a vezetési folyamat – bár egy bizonyos nézőpontból tekinthető annak – nem szűkíthető le információfeldolgozásra, információs folyamatokra. A vezetési teljesítményt és képességeket jelentős mértékben befolyásolják ugyanis a vezető szervezetet alkotó személyek olyan képességei, amelyek között az információs folyamatokhoz kapcsolódó kognitív képességek mellett számos más típusúak (pl. érzelmi, akarati stb.) is lényeges szerepet játszanak. Másrészt könnyen belátható, hogy a szervezeten belüli információs folyamatok nem szűkíthetők le a vezetés során végbemenő információs folyamatokra. Ennek megfelelően megítélésünk szerint a vezetési fölely kifejezés részben szélesebb, részben szűkebb tartalmat jelöl, mint az információs fölely.

*

Az információs fölely különböző definícióit elemezve azt látjuk, hogy ezek egy része nem tartalmazza a fölely alapját képező jellemző meghatározását, mások pedig részben vagy egészében eltérő jellemzőket határoznak meg. Ez utóbbiak nagyobb részének lényegét a saját információs képességek védelmére, valamint a szemben álló fél információs képességeinek csökkentésére irányuló képesség alkotja, míg a definí-

16 Joint Vision 2020 – 8. o.

ciók kisebb részének alapja maga az aktuális információs képesség. Ennek megfelelően a fogalom javasolt definíciójának lényegét a különböző felek információs képességei közötti, az adott fél számára elérhető (katonai műveletek esetében hadműveleti) eredményekben realizálható előnyös különbség alkotja.

A tudásfőlény megítélésünk szerint az információs főlény tartalmával megegyező tartalmú fogalom. A két fogalom közötti különbség akkor mutatható ki, ha az információs főlényt szűk értelemben, kizárólag az (egyedi tény) információmennyiségre vonatkoztatva, szinte csak technikai szinten értelmezzük. Ez viszont önmagában nem garantálja a (had)műveleti eredmény elérését, tehát nem felel meg a kapcsolódó definíciókban betöltött szerepnek. Ezzel szemben a döntési főlényt az információs főlény egy adott részterület megnyilvánulásának, míg a vezetési főlényt egy magasabb rendű, az információs főlénynél részben bővebb, részben szűkebb tartalmú fogalomnak tartjuk.

Az információs képességek, illetve az informatikai formában megjelenő tudásösszetevők jelentősége ugrásszerűen megnövekedett, napjainkra már általában jelentős, sőt döntő mértékben meghatározza tevékenységünk eredményességét és hatékonyságát, kitűzött céljaink megvalósítását. Az információs képességek fejlesztése ennek megfelelően minden szereplő számára alapvető feladattá vált, főként amikor a célok elérése más szereplők tevékenységétől is lényeges mértékben függ. Az információs képességek közötti különbség – az információs előny vagy főlény – versengő és konfliktushelyzetekben ma már a siker alapvető feltételévé vált.

A (had)műveleti eredményt biztosító információs főlény önmagától nem alakul ki, azt különböző tevékenységekkel, műveletekkel ki kell vívni és meg kell tartani. Ezen tevékenységek, műveletek körének, típusainak és jellemzőinek meghatározása vizsgálatokat igényel a hadtudományi kutatók részéről, hiszen e témakör feldolgozása sem tekinthető lezártnak. Különösen fontosnak ítélem annak tisztázását, hogy vajon az információs főlény – mint az a legtöbb definícióból látszólag következik – kizárólag támadó és védelmi tevékenységekkel, műveletekkel érhető-e el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brian Fredericks: *Information Warfare: The Organizational Dimension* – Institute for National Strategic Studies, 1996
- Tradoc Pamphlet 525–70, *Battlefield Visualization Concept* – US Army Training and Doctrine Command, Fort Monroe, 1995. október 1.
- David M. Link: *Information Dominance, White Paper* – (Doctrine Library)
- FM 100–6, *Information Operations* – Headquarters Department of the Army, Washington, 1996. augusztus 20.
- Joint Pub 3–13.1., *Joint Doctrine for Command and Control Warfare (C2W)* – Joint Chiefs of Staff, 1996. február 7.
- Martin C. Libicki: *Information Dominance*. (In: Strategic Forum, Number 32., November 1997) – National Defense University, Institute for Strategic Studies
- Air Force Doctrine Document 2–5., *Information Operations* – United State Air Force, 1998. augusztus 5.
- Joint Pub 1–02, *DoD Dictionary of Military and Associated Terms* – Joint Chiefs of Staff, 2000. június 14.
- MCDP 6, *Command and Control* – Department of the Navy, HQ US Marine Corps, Washington, 1996. október 4.
- Edward F. Murphy – Gary C. Bender – Larry J. Schaefer – Michael M. Shepard – Charles W. Williamson III: *Information Operations: Wisdom Warfare for 2025* – US Air Force, 1996. április.
- Joint Vision 2020. – Joint Chiefs of Staff, 2000. június.

Kovács Ferenc

A NATO Biztonsági beruházási program jogi feltételrendszerének létrehozása Magyarországon

A NATO-tagságra felkészülés során, majd a csatlakozási tárgyalásokon Magyarország jelezte, hogy részt kíván venni a szövetség Biztonsági beruházási programjában, hiszen a program lehetőséget biztosít az infrastruktúrális kompatibilitás eléréséhez, emellett a közös finanszírozású programoknak gazdaságélénkítő és munkahelyteremtő szerepük is lehet. A program működtetésének összetett feltételrendszerét: a jogi, pénzügyi-gazdasági, szervezeti-működési, műszaki és biztonsági feltételeket kellett megteremteni. A szerző ezek közül a jogi feltételrendszer problémáit, az eddig elvégzett kodifikációs munkát és a még hátralévő jogalkotási, szabályozási feladatokat tekinti át.

Hazánk NATO-tagsága a katonai infrastruktúra jelentős fejlesztését igényli. Egyrészt, a hazai infrastruktúrális háttér érzékelhetően elmarad a NATO-országok szintjétől, az elvárható követelményektől, másrészt a katonai együttműködéshez megfelelő létesítményi, kiszolgálói és üzemeltetői háttér szükséges.

A NATO Biztonsági beruházási programja¹ a szövetségi védelmi rendszer fejlesztését szolgálja és alapvetően katonai infrastruktúrális területekre irányul. A program politikai és katonai döntéseken alapszik, melyet az Észak-atlanti Szövetség polgári és katonai vezető fórumai és bizottságai, valamint a programban érintett országok politikai, katonai vezetői hoznak meg. A jóváhagyott stratégiai és katonai koncepciók alapján állítják össze a fejlesztési programokat az úgynevezett képességsomagokat². A kollektív döntési mechanizmushoz kollektív finanszírozási rendszer tartozik, azaz a fejlesztési programokat a tagországok eltérő mértékben, de közösen finanszírozzák.

Már a csatlakozás előtt világossá vált, hogy Magyarország számára kiemelten fontos és hasznos lehet a programban való részvétel, mivel lehetőséget biztosít a szövetség által elvárt katonai infrastruktúrális kompatibilitás eléréséhez. A fejlesztési

1 NATO Security Investment Programme, rövidítve NSIP.

2 Capability Package, rövidítve CP.

programokban való részvétellel létre lehet hozni azt az elhelyezési, üzemeltetési és kiszolgálói többletkapacitást, mely megteremti a feltételét, hogy Magyarországra szükség esetén megerősítő szövetséges katonai erők települjenek.

A hazánkban megvalósuló közös finanszírozású fejlesztési programok nemcsak a katonai infrastruktúra színvonalát emelik, hanem gazdaságélénkítő és munkahelyteremtő szerepük is lehet. Ezenkívül – megfelelő felkészülés után – nem zárható ki a hazai ipar és hadiipar beszállítói részvétele sem a programok megvalósítása folyamán.

A NATO több mint 40 éve működteti az Infrastruktúra-programot, 1993 óta Biztonsági beruházási program néven. Szabályait, „törvényeit”, eljárásrendjét a mindenkor tagállamok egyhangú jóváhagyásával a NATO Nagykövetek Tanácsa (NATO Council), a parancsnokságok és a különböző bizottságok hozzák. A szokásjogi jelleggel szabályozott, közösen tervezett és közösen finanszírozott programhoz való csatlakozás nem kötelező eleme a tagságnak.

Magyarország a tagságra való felkészülés kapcsán, majd a csatlakozási tárgyalásokon is jelezte, hogy részt kíván venni a programban. Mindehhez a Biztonsági beruházási program magyarországi működtetésének összetett feltételrendszerét kellett megteremteni, úgymint a jogi, pénzügyi-gazdasági, szervezeti-működési, műszaki és a biztonsági feltételeket.

Az NSIP feladataira a magyarországi felkészülés jóval a szövetséghez csatlakozás előtt elkezdődött mind a HM érintett szakmai szervezetei, mind a NATO és a SHAPE³ illetékes szakterületi egységei részéről. A szövetség jogilag, de még inkább politikailag úgy oldotta meg a problémát, hogy egy határozatával elvileg kiterjesztette az NSIP-t a PfP országokra is, így lehetőség nyílt arra, hogy a három csatlakozni szándékozó ország legsürgősebb biztonsági beruházási projektjeit (kommunikációs projektek, légtér-irányítási adatok átvétele stb.) előkészítsék még a csatlakozás előtt és megkezdjék az érintett országok szakembereinek felkészítését.

A programban való részvétel feltételeinek megismerése során egyre határozottabban rajzolódtak ki azok az akadályok, amelyek elhárítása sürgős jogalkotási munkát tett szükségessé.

A jogharmonizáció a HM Jogi és Igazgatási Főosztályának, valamint az 1998 szeptemberében létrehozott HM Biztonsági és Beruházási Főosztálynak a rendkívül szoros együttműködését igényelte.

Elsőként az NSIP fogalmi elemeként megragadható köztehermentesség megteremtését kellett elérni, amelynek javaslatunkra első eredménye már a Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetéséről szóló 1998. évi XC. törvényben megjelent, kiegészítve az általános forgalmi adóról szóló 1992. évi LXXIV. tv. (ÁFA tv.) 72 §-át egy új (6) bekezdéssel, mely az NSIP keretében történő termékértékesítések és szolgáltatásnyújtások esetében lehetővé teszi az előzetesen felszámított ÁFA visszaigénylését, továbbá – a vámjogról, vámeljárásról valamint a vámigazgatásról szóló, 1995. évi C. törvény (Vám tv.) 123/A §-sal bővítése által – a törvény *vámmentességét* biztosít az NSIP keretében beérkező termékek számára.

3 SHAPE: Szövetséges Hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnoksága.

Hazánk NATO csatlakozását követően a jogalkotási munka némiképp felgyorsult. Szükségessé vált tisztázni azt a különbséget, amely az Észak-atlanti Szerződés szervezetében és az Európai Unióba történő belépés jogi háttere között – a két nemzetközi jogalany lényegi eltéréseiből adódóan – mutatkozott. Az Európai Unió számos vonatkozásban a konföderatív államiság jellemzőivel rendelkezik, és így olyan önálló belső jogot alakít ki, amelynek nemzeti joggá tétele az integrációnak részben tartalma, részben feltétele. A NATO állami jellegét nem ölt, saját joga nincs. A szövetségi tagság elnyerése az együttműködés folyamatos elmélyítéséhez nyit kaput, melynek eszköze egyrészt a tagállamok közötti egyezményekhez való csatlakozás, másrészt a szokásjogi jelleggel szabályozott, közösen tervezett és finanszírozott tevékenységekben való részvétel. Az NSIP ez utóbbi csoportba tartozik. Az általa elérhető előnyökhöz csak a már hazánk NATO-tagsága előtt kialakított feltételrendszer elfogadásán keresztül vezet az út.

A köztehermentességen túl a NATO versenyeztetési előírásainak betartása is az előzőekben jelzett feltételrendszerhez tartozik. Alkalmazhatóságát szolgálta a közbeszerzésekről szóló 1995. évi XL. törvény (Kbtv.) 6. §-ának új, j.) ponttal való kibővítése, mely által az NSIP már nem tartozik a Kbtv. hatálya alá.

A NATO kötelező érvényű versenyeztetési szabályzata értelemszerűen a nemzetközi tenderekre vonatkozik, de fontos alapelveket rögzít a nemzeti hatáskörben megtartható versenyekre is, így egyértelmű, hogy az NSIP esetében nem lehet egyidejűleg a Kbtv.-t és a NATO versenyeztetési eljárását is alkalmazni.

Magyarországnak a NATO Biztonsági beruházási programjában részvételét véglegesen a 2154/1999. (VII. 8) kormányhatározat rögzítette. A kormányzati szintű döntést az tette szükségessé, hogy ekkorra már ismertté váltak az NSIP szabályai, jelentős mértékben előrehaladt a magyarországi képességsomagok előkészítése, kialakult a szervezeti struktúrára vonatkozó tárcaközi javaslat, és láthatóvá váltak a magyarországi gazdasági szervezetek számára a részvétel feltételei NATO nemzetközi tenderein.

A kormányhatározat ennek megfelelően:

- jóváhagyta az NSIP magyarországi feltételeinek megteremtésére vonatkozó eddigi tevékenységet;
- elfogadta a javasolt szervezeti struktúrát, ezen belül azt, hogy a felsőszintű döntések előkészítését, véleményezését az Integrációs Tárcaközi Bizottság végzi, a szakmai döntés-előkészítésre létrehozta a Biztonsági Beruházási Bizottságot (BBB)⁴ és rögzítette, hogy az NSIP teljes körű menedzselése a Honvédelmi Minisztériumban történik;
- egyetértett a magyarországi gazdasági társaságok NATO-tenderekben való részvételével és azzal, hogy a szakmai, a gazdasági és a biztonsági követelményeknek való együttes megfelelést a BBB tanúsítsa;
- törölte a 2151/1998 (V. 20) kormányhatározat mellékletének 1. és 2. pontját, vagyis megszüntette Pápa és Kecskemét katonai repülőtereinek közös (polgári-katonai) felhasználási lehetőségét;

4 BBB: Biztonsági Beruházási Bizottság (tárcaközi szervezet, HÁT szintű).

- létrehozta az NSIP jogi feltételeinek teljes körű feltárása és a jogi szabályozás előkészítése érdekében, a Tárcaközi Munkabizottságot.

Az ismertetett kormányhatározat rendkívül lényeges volt az NSIP jogi feltételeinek megteremtésében, mert a problémák megoldási módjára tárcaközi egyeztetést írt elő. Sajnálatos, hogy e kormányhatározat a végrehajtás során több ponton sérült (lásd később!).

A kormányhatározat 3. pontja értelmében létrehozott Tárcaközi Munkabizottság keretében folyt tovább a kodifikációs munka. Miután a munkabizottság tagjai áttekintették az NSIP keretében megvalósuló beruházások menetét és megvizsgálták, hogy a hatályos magyar jogrendszer mely elemeit szükséges megváltoztatni, fölvezolták a problémakörök lehetséges megoldási irányait, végül azokat elemezve normaszövegeket dolgoztak ki a szükséges jogszabályok módosításaihoz.

E tevékenység a más tárgykörben folyó jogalkotási munka figyelemmel kíséréseivel zajlott. A Tárcaközi Munkabizottság tagjai arra törekedtek, hogy felhasználják mindazokat a lehetőségeket, amelyeket valamely jogszabálynak az NSIP-től független módosítása nyújtott, és igyekeztek az általuk szükségesnek vélt változtatásokat a tárgyalás alatt lévő egyéb célú módosítások között a döntéshozók elé tárni. Így kerülhetett sor a köztehermentesség teljesebb biztosítása céljából (figyelembe véve a HM tárca költségvetési keretét is) az adókra, járulékokra és egyéb költségvetési befizetésekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló, 1999. évi XCIX. tv. 2. §-ában az ÁFA-törvény 12. §-ának j.) ponttal való bővítésére, amelynek értelmében a nemzetközi közlekedéshez és a termékek nemzetközi forgalmához közvetlenül kapcsolódó termékértékesítésnek és szolgáltatásnyújtásnak minősül az NSIP keretében teljesített, a Honvédelmi Minisztérium által igazolt termékértékesítés és szolgáltatásnyújtás. Az 1999. évi XCIX. törvény 200. §. (4) bekezdésében foglalt, az ÁFA-törvény 71. §-ának új (7) bekezdéssel történő kiegészítése felhatalmazta a honvédelmi minisztert és a pénzügyminisztert arra, hogy együttes rendeletben szabályozza az ÁFA-törvény 12. §-ának j. pontja szerinti igazolás kiadását. A fenti felhatalmazó rendelkezés szerinti, a NATO Biztonsági beruházási program keretében teljesített termékértékesítés és szolgáltatásnyújtás igazolásának módjáról szóló 2/2000. (I.21.) HM–PM együttes rendelet is elkészült. Az ÁFA-törvény fenti módosításai 2000. január 1-én léptek hatályba.

Ezzel teljeskörűen rendeződött az ÁFA problémaköre, az igazolással rendelkező tevékenység és termékértékesítés után tehát *nem kell általános forgalmi adót fizetni*.

A következő jogi problémakör a *hatósági engedélyeztetési eljárások* területén jelentkezett. A beruházások megvalósítása számos hatósági engedély függvénye. A biztonsági beruházások esetében azonban nem lehetséges a beruházások minősített terveibe, irataiba minden korlátozás nélküli betekintés. A hatósági engedélyezési eljárás általános rendszerét figyelembe véve államtitkok, szolgálati titkok, szövetségi minősített információk kerülnének olyan személyekhez, akik előzetes nemzetbiztonsági ellenőrzését (önkormányzatok, szakhatóságok stb.) nem végezhetnék el. Ezért szükségessé vált a hatósági eljárásokat végző szervek hatáskörét felülvizsgálni, hogy a beruházások engedélyezésével csak a nemzetbiztonsági szempontból vizsgált, betekintési jogosultsággal rendelkező személyek foglalkozzanak. Tekintettel arra, hogy nemcsak az NSIP keretében valósulhat meg minősített kato-

nai fejlesztés, hanem a hazai védelmi beruházások által is, ezért célszerű azok együttes szabályozása.

Hasonlóan az ÁFA-törvényhez az épített környezet alakításáról és védelméről szóló, 1997. évi LXXVIII. törvény (továbbiakban *Étv.*) módosításának kidolgozása is az NSIP-től függetlenül indult el, a Tárcaközi Munkabizottság azonban kidolgozta azt a javaslatot, amely szerint az *Étv.* 2. §-a új, 17. ponttal bővült, a sajátos építményfajták közé helyezve a honvédelmi és katonai célú építményeket, az *Étv.* 62. §. 1. bekezdésének új, m.) pontja szerint pedig a kormány felhatalmazást kapott arra, hogy a sajátos építményfajták körébe tartozó honvédelmi és katonai célú építményekre vonatkozó építésügyi hatósági engedélyezési eljárást szabályozza. Az előzőekben vázolt módosítások az *Étv.* 62. §. 1. bekezdés m.) pontja alapján elkészülő kormányrendelettel együtt megoldják az építésügyi hatósági engedélyezési eljárás jelenlegi rendszeréből következő problémákat.

A kormányrendelet-tervezet múlt év májusában elkészült, de egyeztetése rendkívül lassan halad, jóváhagyásának elhúzódása az indításra tervezett első NSIP-projektelnél már gyakorlati akadályokat okozhat: a szükséges szakhatósági engedélyek és az ezek függvényében kiadható építési engedély nem biztosítható az indítás tervezett időpontjáig. A rendelet megjelenése után kerülhet sor a szervezeti háttér létrehozására és a szükséges nemzetbiztonsági vizsgálatok elvégzésére.

A folyamatban lévő törvényi szabályozásokkal megoldható jogharmonizáción kívül még további, olyan nagyságrendű szabályozási kérdések maradtak fent, melyek egy önálló – a Biztonsági beruházási programban történő részvételhez szükséges – törvényjavaslat kidolgozását tették szükségessé. Hasonlóan a többi NATO-tagországhoz⁵ Magyarországon is meg kellett alkotni az *önálló NSIP törvényt*. A 2000. évi XXXVI. törvényt az Országgyűlés 2000. május 23-i ülésnapján fogadta el.

A Tárcaközi Munkabizottság a következő kérdéskörök törvényi szabályozását tartotta még fontosnak:

1. Az NSIP fogalmának meghatározását és az ehhez kapcsolódó köztehermentesség elvi szintű kinyilvánítását is. Erre vonatkozik a törvény 1. §-a mely a honvédelmi törvény keretei közé illeszti be e fogalmi meghatározást és a közterhek alóli mentességet biztosító törvényi pontot.
2. Megoldandó feladat volt annak az előzetes minősítési eljárásnak a szabályozása is, mely a program keretében kiírandó pályázatokon való részvételi jogosultság feltételeit, a jogosultság megszerzésével kapcsolatos eljárási szabályokat és a megvalósításban közreműködő belföldi és külföldi székhelyű gazdálkodó szervezetek kiválasztási módját tartalmazza. A törvény 2. §-a értelmében a kormány kap felhatalmazást, hogy e témaköröket rendeletben szabályozza.
3. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényt azért kellett módosítani, hogy az előzetes minősítési eljárás során a gazdálkodó szervezetek és személyek biztonsági vizsgálata a valós adattartalomnak megfele-

5 Példaként: Törökország már 1953-ban törvényt alkotott a NATO infrastrukturális fejlesztései befogadásáról.

lően differenciált legyen és gyorsabban végre lehessen hajtani. A törvény 3. §-a ezért már A, B és C típusú vizsgálatokat határoz meg a megismerhető titokkör függvényében.

4. Az ÁFA-törvény 2000. január 1-jével hatályba lépett módosítása értelmében már csak a környezetvédelmi termékdíj az egyetlen olyan közteherfajta a hatályos magyar jogrendszerben, amely az NSIP-ra is kiterjed. Ezért szükséges a környezetvédelmi termékdíjról szóló 1995. évi LVI. törvény módosítása is (törvény 4. §-a). Mindemellett nem lehet eltekinteni a *köztehermentesség elvi jellegű rögzítésétől*, hiszen az adórendszer módosítása, bővítése e védelem nélkül azzal a veszéllyel fenyegetne, hogy az NSIP-re egy később bevezetendő közteher típus esetleg kiterjedne.

Az NSIP-ben való részvételünket szolgáló jogszabály-módosítási feladatok a törvény elfogadásával nem fejeződtek be, hisz maga a törvény is tartalmaz olyan felhatalmazó rendelkezést, mely további jogszabályalkotó munkát tesz szükségessé. Kormányrendelet szintjén kell szabályozni a már részletezett építésügyi hatósági engedélyezési eljárás szabályait a honvédelmi és katonai célú építményekre vonatkozóan. A törvény felhatalmazása alapján úgyszintén kormányrendeletet kell alkotni az NSIP-pályázatokon való részvételi jogosultság feltételeiről, a jogosultság megszerzésével kapcsolatos eljárás szabályairól és az eljáró szervezetről. E kormányrendeletben gyakorlatilag azt az előminősítési eljárást kell szabályozni, melyen keresztül kialakítható a „minősített NATO beszállító” címet elnyerő cégek halmaza. A szövetség nemzetközi és nemzeti tenderein ugyanis csak minősített, tehát előminősített cégek vehetnek részt. A minősítést a szakmai és a gazdasági megfelelésen túl a megismerhető titokkörnek megfelelően kell nemzetbiztonsági – szövetségi biztonsági – szempontból kategorizálni.

A jogalkotási tevékenység következő lépése az a kormányrendelet lesz, mely a NATO-tenderek megvalósításában közreműködő belföldi és külföldi székhelyű gazdálkodó szervezetek kiválasztásának módját hivatott szabályozni. Jelenleg ugyanis nincs érvényes magyarországi jogszabály az általunk kiírandó NSIP-tenderekre vonatkozóan. A Kbt. hatálya alá nem tartozik a program és a 151/1999-es kormányrendelet sem alkalmazható, hisz a NATO versenyeztetési szabályzatával⁶ nincs szinkronban. Az új kormányrendeletnek tisztán és világosan kell szabályoznia a magyarországi NSIP-tenderek folyamatát, megnevezni a döntési hatásköröket és szabályozni minden olyan kérdést, mely egy nemzetközi tendereztetési eljárásnál szükséges. Mindezt úgy kell megalkotni, hogy az megfeleljen a jelenleg érvényes szövetségi szabályozásnak is. E kormányrendeletre rövid időn belül szükség lenne Magyarországon, hiszen az első projekt kiírásokra már 2001-ben sor kerül.

A felső szintű jogszabályok mellett természetesen nem maradhatnak el a tárca szintű, további részletekre kiterjedő szabályozások sem. Ennek megfelelően készült el a 66/1999 (HK 24.) HM utasítás, mely az NSIP keretében megvalósuló szövetségi

6 Jelenleg az AC/4 – D/2261 sz. (1996.évi kiadású) szabályozás érvényes.

7 Az eredeti NATO-ütemezés szerint már 2000-ben projekt megvalósításokat kellett volna indítani Magyarországon.

biztonsági beruházások végrehajtására kijelölt szervezetek közötti együttműködés rendjéről szól. Az utasítás világosan meghatározza az együttműködésre kijelölt szervezeteket és rögzíti, hogy a program előkészítéséért és végrehajtásáért felelős minisztériumi szervezeteknek a HM Biztonsági Beruházási Főosztállyal (HM BBF) kell az együttműködési megállapodásokat megkötöni. Ez a HM utasítás ekkor már csak törvényesítette az egyébként is ennek megfelelően és jól működő program előkészítés és megvalósítás gyakorlatát⁸.

A szervezetek hatékony együttműködését igazolta, hogy 1999 júniusáig már három magyarországi fejlesztési program került kidolgozásra és jóváhagyatásra a NATO minden illetékes fórumán és egy képességsomag végrehajtása már folyamatban volt. A három képességsomag összes volumene megközelítette a 60 milliárd forintot. Ennek ellenére a HM felső vezetésében ekkor már megfogalmazódott a HM BBF megszüntetésének a gondolata és a feladatoknak egy háttérintézményi szintre rendelése.

A HM közigazgatási államtitkára 2000. április 15-i határidővel törölte a BBF-et a HM munkaköri jegyzékéből, mindezt anélkül, hogy intézkedett volna a feladatok átadás-átvételére. A jogilag is nehezen kezelhető helyzet azért jelentett problémát, mert a főosztály képviselte a HM-et a NATO NSIP-vel foglalkozó nemzetközi szervezeteinél és bizottságaiban és ekkorra már nemzetközi kötelezettségvállalások is történtek.

A NATO nemzetközi törzse képviselői a Biztonsági beruházási programokra történő felkészítés során (1997–98) határozottan javasolták, hogy az NSIP magyarországi ügyeinek irányítása – hasonlóan a többi tagállaméhoz – minisztériumi szinten történjen. Későbbiekben a kialakított magyarországi szervezeti struktúrával elégedettek voltak és követendő példaként ajánlották Cseh- és Lengyelország számára is.

A BBF megszüntetése teljes körű értetlenséget váltott ki Brüsszelben és jelentős megtorpanást idézett elő a „magyar” képességsomagok és projektjeinek előkészítési ütemében. Az előkészítés folyamatában ekkor következett volna a projektenkénti jóváhagyás, mely a finanszírozásnak az alapját is képezi. A 2000-ben indításra tervezett munkák elmaradtak, a NATO-finanszírozás nem indult be, ezzel szemben Magyarország fizetett a többi NSIP-projekthez hozzájárulást, tehát pénzügyileg negatív lett a mérleg.

A HM azt az egyébként kis létszámú, mindössze 14 fős főosztályát szüntette meg, mely a legkézzelfoghatóbb eredményt érte el a NATO-csatlakozás óta, azaz előkészített és jóváhagyatott több mint 60 MD Ft nagyságú fejlesztést, melynek döntő részét a többi tagország fizette volna.

A BBF munkaköri jegyzékből törlése után a gazdasági ügyeket felügyelő helyettes államtitkár utasításban intézkedett a feladatoknak a HM Beszerzési Hivatala részére történő átadására, de jogilag ez sem állta meg a helyét, hisz a HM BH sem alapító okirata, sem szervezeti és működési szabályzata alapján nem volt felhatalmazva beruházói feladatok ellátására. A problémát jogilag a *honvédelmi miniszter 17/2000. (HK 10) határozata* oldotta fel, mely az alapító okirat kiadásával megalapította a HM

8 Ekkor már a harmadik magyarországi képességsomagot is jóváhagyták Brüsszelben.

Beszerezési és Biztonsági Beruházási Hivatalt. A hivatal alaptevékenységei közé beemelte az NSIP-hoz tartozó feladatok szervezését, irányítását.

A bekövetkezett szervezeti változások szintén együtt járnak bizonyos, korábban már rendezett jogszabályok módosítási, felülvizsgálati szükségességével, mivel például a NATO Biztonsági beruházási program keretében teljesített termékértékesítés és szolgáltatásnyújtás igazolásának módjáról szóló 2/2000. (I.21.) HM–PM együttes rendeletben, valamint a fejezeti kezelésű előirányzatok 2000. évi felhasználásának rendjéről szóló 5/2000. (II.29.) HM rendelet szövegében a HM BBF megnevezés szerepel.

Hasonló okból igényel módosítást: a Védelmi képességek kezdeményezésének végrehajtásáról szóló 73/1999. (HK 25.) HM utasítás, a NATO Biztonsági beruházási program keretében megvalósuló szövetségi biztonsági beruházások végrehajtására kijelölt szervezetek közötti együttműködés rendjéről szóló 66/1999. (HK 24.) HM utasítás, a 81/1999. HM utasítás a NATO-együttműködésre kijelölt személyek tárgyalási felhatalmazása, valamint a HM SZMSZ-e is.

A kialakult szituációban rendkívül lényeges, hogy a különféle joganyagokban szereplő, a Honvédelmi Minisztériumot felelősként nevesítő meghatározás értelmezhető legyen a HM BBBH-ra is. Ennek alapján vizsgálni kell az ÁFA-törvény 12. §-ának j.) és a Vám tv. 123/A. pontját is.

Módosítandó a 2154/1999. (VII.8.) sz. kormányhatározat 1. pontja, mely a kialakított (az előterjesztésben leírt, illetve a mellékletben szervezeti sémaként bemutatott) szervezeti struktúrát, azaz a Honvédelmi Minisztériumon belül a Biztonsági Beruházási Főosztályt nevesítve fogadta el. Az NSIP magyarországi feladatainak a Honvédelmi Minisztériumba kerülése hosszas tárcaközi egyeztetés eredménye (NATO TKB), melynek során a tárcák a HM-ben működő szervezeti struktúrát fogadták el és nem egy háttérintézménybe telepített szervezetet. Mindezek alapján szükséges a kormányhatározat módosítása is.

A Honvédelmi Minisztériumon belüli feladatok szaporodása és elsősorban az NSIP összetett pénzügyi rendszere miatt szükségessé vált az *NSIP magyarországi végrehajtási rendjéről és szabályairól egy átfogó miniszteri rendelet kiadása*. A honvédelmi miniszter 31/2000. (X.27.) HM rendelete megjelent, de sajnálatos módon téves szakmai alapon nyugszik. A rendelet fő célja érezhetően az NSIP költségvetés tervezésének és a pénzügyi folyamatoknak a szabályozása lett volna, de mindezt az NSIP folyamatának, eljárási szabályainak ismerete nélkül készítették el. Súlyos elvi tévedéseket tartalmaz a rendelet „bevezető rendelkezések” és a „programok megvalósításának eljárási rendje” című fejezete, és ebből adódóan a pénzügyi folyamatok szabályozása sem lehet jó.

Jelen tanulmány keretei és a jogi megközelítés nem teszi lehetővé a problémakörök részletes ismertetését, ezért csak példaként néhány súlyos szakmai tévedés:

- A programok komplex menedzselése helyett a programok költségvetésének menedzselését bízta a HM BBBH-ra.
- A megvalósult programokat sem a NATO Infrastrukturális Bizottsága, sem a Számvevő Testülete nem veszi át, hanem az Egyesített Átvevő Bizottság.
- A rendelet a NATO illetékes szervezeteiben történő képvisellel ruházta fel a HM BBBH-t, ugyanakkor a kijelölt programfelelőre bízta az ún. „magyar álláspont” képviselését.

- A rendelet nem szabályozza a programfelelős és a HM BBBH viszonyát és felelősségi körét.
- A programok megvalósításának eljárási rendjéből több meghatározó elem hiányzik, többek között a műszaki-gazdasági jóváhagyás és finanszírozás alapját képező, ún. „B típusú költségvetés” (TBCE),
- Az eljárási rendből hiányzik a SHAPE meghatározó szerepe, a SHAPE által végzett feladatok és döntések rögzítése.
- A 6. § f.) pontjában a miniszteri rendelet nem létező kormányrendeletre hivatkozik.
- Továbbá a létesítmények nem kerülnek NATO leltárba! stb.

Jellemző, hogy amíg a szövetséges hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnoksága, a SHAPE hivatalos kiadványai⁹ az NSIP eljárásrendje és útmutatója 66+150 oldalon keresztül vázolják az eljárási rendet, addig ez a miniszteri rendeletben másfél oldalra rárér.

Az előzők alapján a miniszteri rendelet visszavonása és teljes átdolgozása javasolható!

Összegzésként a szövetség Biztonsági beruházási programjának magyarországi jogi feltételrendszeréről a következők állapíthatók meg:

- A jogharmonizációs munka a csatlakozás előtt elkezdődött és a közelmúltig biztosította a magyarországi képességsomagok előkészítésének és részben már megvalósításának a jogi feltételeit.
- A felsőszintű jogszabályok területén a törvényi szabályozás a 2000. évi XXXVI. törvény jóváhagyásával befejezettnek tekinthető.
- A kodifikációs eljárás során rendkívül jó módszernek bizonyult és gyors eredményre vezetett a jogalkotási munka más területeinek figyelemmel kísérése és az NSIP érdekében szükséges változtatásoknak a tárgyalás alatt lévő egyéb célú módosításokkal együtt történő jóváhagyatása (pl. költségvetési törvények, építési törvény, ÁFA-törvény).
- A jogalkotási tevékenységet jelentősen gyorsította, az egyeztetéseket lerövidítette a Tárcaközi Munkabizottság működtetése.
- Az utóbbi időben lelassult jogharmonizációs munka, a hiányzó három kormányrendelet jelentősen akadályozhatja a magyarországi projektek megvalósítását, illetve a Magyarországon bejegyzett gazdasági társaságok részvételét a NATO-tendereken.
- A Honvédelmi Minisztériumon belül a jogharmonizáció közben végrehajtott szervezeti változás jelentősen lelassította a folyamatot és az egyéb hátrányok mellett további jogszabály-módosítási feladatokat eredményezett. A szervezeti változásokat jogilag is elő kellett volna készíteni és nem utólag megteremteni a döntések legalitását.

9 6100/SHRIX/038/97. SHAPE kiadvány AD 85-1 (1997. július 7.)

6199/SHRIX/063/97. SHAPE kiadvány SD 85-7 (1997. július 8.)

- A tárcaszintű szabályozást minden esetben a valós szakmai alapokra kell helyezni, nem lehetséges részterületek korrekt szabályozása, ha a szakmai alapokat, a folyamat lényeges elemeit nem ismeri a szakapparátus.

Az NSIP jogi feltételrendszerének teljes körű megteremtése, valamint a Magyarországot érintő képességsomagok, projektek eredményes megvalósítása érdekében a következők ajánlhatók:

1. A kodifikációs munkát, a hiányzó felsőszintű jogszabályok megszületéséig a Tárcaközi Munkabizottság keretein belül kell tartani és a korábbi szintre felgyorsítani. Ellenkező esetben a hiányzó szabályozás a gyakorlati munkát is akadályozni fogja.
2. A magyarországi székhelyű gazdasági társaságok NATO-tendereken való részvételét jelentősen segítené, ha az előminősítési eljárás gazdasági-jogi, biztonsági feltételrendszere kidolgozást nyerne és hozzáférhetővé válna a cégek számára. A jelenlegi gyakorlat szerint a követelmények jó részét csak akkor ismerik meg a cégek, amikor az eljárás már folyamatban van.
3. Az NSIP magyarországi végrehajtási rendjéről és szabályairól szóló 31/2000.(X.27.) HM rendeletet vissza kell vonni, hatályon kívül kell helyezni és ki kell dolgozni a valós szakmai alapokon nyugvó új szabályozást, mely szinkronban van a NATO eljárásrendjével is.

A Biztonsági beruházási program magyarországi működtetése hazánk NATO-csatlakozásának egyik legsikeresebb, gazdasági eredményeket is hozó területe lehet, de ehhez a jogi feltételrendszeren kívül a gazdasági, pénzügyi, szervezeti, biztonsági és személyi feltételrendszer következetes megteremtése és fenntartása is szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1998. évi XC. törvény
 1992. évi LXXIV. törvény
 1995. évi XL. törvény
 2154/1999. (VII.8) kormányhatározat
 2151/1998. (V.20) kormányhatározat
 1999. évi XCIX. törvény
 2/2000. (I.21) HM – PM együttes rendelet
 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.)
 2000. évi XXXVI. törvény
 1995. évi CXXV. törvény (a nemzetbiztonsági szolgálatokról)
 1995. évi XVI. törvény (a környezetvédelmi termékdíjról)
 151/1999-es kormányrendelet
 66/1999. (HK 24.) HM utasítás
 17/2000. (HK 10.) honvédelmi miniszteri határozat
 73/1999. (HK 25.) HM utasítás
 31/2000. (X.22.) HM rendelet
 AC/4–D/2261 NATO nemzetközi közbeszerzési eljárása (Infrastrukturális Bizottság – 1996.)
 SD 85–7 A NATO Biztonsági beruházási program, eljárásrendje (SHAPE – 1997)
 AD 85–1 NATO Biztonsági beruházási program, útmutató (SHAPE – 1997)

Gál Anna

Az emberi igények és a szervezeti követelmények összhangja

A haderő-átalakítás célja a korszerű, a NATO-tagságunkból is fakadó elvárásoknak eleget tenni tudó honvédség kialakítása, működőképességének és hosszú távú finanszírozásának megteremtése. A reform sikerének kulcskérdése a humánszféra működésének átalakítása. A haderő személyi feltételrendszerének kialakítása és stabil fenntartása megköveteli egy olyan karriermodell kidolgozását és működtetését, amely biztosítja a hivatásos és a szerződéses állomány számára a képességének, a tudásának, a tapasztalatainak és ambícióinak megfelelő munkakörök betöltését, a honvédség igényét szem előtt tartó továbbképzési lehetőségeket, valamint a végzett munkán alapuló előmenetel lehetőségét. A honvédség előtt álló feladatok eredményes végrehajtásának, a haderő hatékony működésének az alapja az emberi igények és a szervezeti követelmények összhangjának megteremtése.

A globális versenyben való talpon maradás legfőbb biztosítéka az emberi értékek felhasználásában szerzett előny, például a jobb vezetés, a célravezetőbb szervezés, a gyorsabb fejlesztés, az ügyesebb reklám. A leghatásosabb, legjobb megtérülést mutató tőkeberuházás az emberi tőke fejlesztése. Leszögezhetjük tehát, hogy az ember vált a legfőbb értéké. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a szervezetszociológia elméletei közül mindig az adott korszak jellemzői alapján lehet a kihívásoknak megfelelő választ keresni.

Az új évezred küszöbén, az élet minden területére meghatározó befolyást gyakorló globalizáció, a fejlődési kényszer, az információtechnika fémjelezte újfajta kihívások korában a szervezetek hatékonyságának biztosításában az elsőrendű fontosságú feltétel az emberi erőforrások minőségének kérdése.

A változások új lehetőségeket jelentenek a szervezetek és a munkaerő számára egyaránt, miközben jelentősen megváltoznak a velük szembeni követelmények is (szervezet: tudásalapú, „tanuló” szervezet; munkaerő: nagyobb mobilitás, magasabb általános képzettség, a megújulás lehetősége és kényszere stb.). Az emberi erőforrások hatékony felhasználásának egyre fontosabb követelménye jelentős kihívás elé állítja az egyes országok hadseregeit is. Nagyon fontos, hogy a védelmi szféra, illetve a haderő személyi állománya körében elegendő számban és a feladatoknak megfelelő összetételben álljanak rendelkezésre a feladataikat ellátni kész és képes, azaz megfelelően felkészített és jól motivált szakemberek.

A katonai szervezet mindig elismerte az emberi tényező fontosságát, mégis csak a század második felétől fordít igazán kellő figyelmet rá. A hadseregben az ember szerepe, viszonya a szervezethez a feladatok és az azoknak megfelelő szervezeti jellegzetességek, a szervezeti elemek sajátos összetétele miatt eltér minden más szervezettől. Egy ilyen totális szervezetben a humán erőforrás-gazdálkodás súlypontjai, a felvetődő problémák kezelésének lehetőségei is eltérőek.

A haderő igyekezett, illetve igyekszik a hozzá tartozó emberek felett teljes körű ellenőrzést gyakorolni, minden tevékenységüket felügyelni, teljes egészében magához láncolni. E törekvés fejeződik ki a hadsereg hivatási jellegében. A totális működési rend a hadsereg feladatai elvégzésének szerves részét képezi, és e tekintetben is különbözik a többi totális szervezettől.

A katonai szervezet ideális modellje a környezettel szoros kapcsolatban álló nyílt rendszernek tekinthető, ennek megfelelően működését a külső környezet és a belső adottságok határozzák meg. A hadsereg szociológiai értelemben totális szervezet, amelynek belső szervezeti rendjét a racionális bürokratizmus jellemzi.

A hadsereg erős hatást gyakorol a tagokra. A hivatásos állomány jelentős része számára mindez viszonylag kevés problémát jelent, mivel többségük gondolkodásmódja, viselkedése, esetleg a családtól kapott minták alapján el tudja fogadni a hadsereg lényegi funkcióját, azonosul vele. A sorállomány esetében azonban a más életstílus, az eltérő életritmus, a félbehagyott munka, az esetleges családi problémák, a szolgálat ideiglenes jellege következtében a konfliktusok sokkal gyakoribbak. Az alkalmazkodást a szocializáció és a tanulási folyamat (az elvárt viselkedési formák, a szervezeti értékek, a rangsorok, szabályok, alkalmazkodási stratégiák elsajátítása) segítheti. A sorkatonai szolgálati idő jelentős csökkentése miatt azonban e szocializációs folyamat egyre kevésbé sikeres, miközben a sorkatonának az elvárásokkal és az esetleges szankciókkal a szolgálat első napjától szembe kell néznie. Mindez sokszor okoz pszichés zavarokat, főleg az érzékeny vagy labilis személyiségek esetén.

A totális, autokrata vezetésű szervezetben a tevékenység technológiai adottságai nem eléggé determinálják a napi munkavégzést, teret engedve ezzel a vezetői önkény érvényesülésének. Ráadásul a totális szervezet működésében – sokszor szándékosan is – kevés jól mérhető, objektív értékelő paraméter van, lehetőséget adva a legitim hatalmi jogosítványok használatára, növelve ezzel a szervezet tagjainak kiszolgáltatottságát (pl. a nyelvtudás hirtelen elengedhetetlenné nyilvánítása, a fizikai követelmények megnövelése).

A hadsereg speciális funkciójú szervezet, tevékenységének megrendelője az állam, neki tartozik speciális felelősséggel. Funkcióját, működésének feltételeit az állam határozza meg, ezért nagyon fontos a szervezet egésze és az egyes tagok számára a társadalmi elfogadottság mértéke. A totális jellegből és a sajátos feladatokból adódóan a környezeti változásokra a hadsereg sokkal nehezkesebben és korlátozottabban képes reagálni. Működési zavar esetén a gazdasági szféra vállalataira jellemző kifejezéssel a termékszerkezetét nagy nehézségekkel képes változtatni (például nagyobb szerepet kapnak a békefeladatok a háborúra vagy annak elkerülésére való felkészüléssel szemben), de tevékenységi körét, profilját nem tudja megváltoztatni. A külső környezet kedvezőtlenebbé válása esetén talán a leggyakoribb reakció, hogy megpróbálja a működőképességét fenntartani, sokszor felélve ezáltal a saját tőkét, em-

beri és technikai tartalékait. Ez az „alkalmazkodási” folyamat volt tipikusan megfigyelhető a Magyar Honvédség több mint egy évtizede zajló átalakulása során.

Meg kell jegyezni, hogy míg a totális szervezetre jellemző fent említett jelenségek egy része az utóbbi évtizedekben a multinacionális vállalatoknál egyre erőteljesebben jelentkezik, a hadsereg esetében visszafogottabbá vált. Ez utóbbi tény azzal magyarázzák, hogy a piaci hatások egyre fokozottabban és kiterjedtebben hatnak a közszolgálati szektorra, ezen belül a hadseregre is.

A formális szervezetekben az emberi igények és a szervezeti követelmények közötti eltérés számos pszichológiai problémát okozhat. A két oldal összhangjának biztosítása érdekében az *emberi erőforrás-stratégiának az alábbi területekre kell figyelmet fordítani*.

a.) A toborzás – a kiválasztás – az oktatás – a munkaerő-gazdálkodás

Ezen a területen kétfajta stratégiáról beszélhetünk. Az egyik stratégia a munkát és annak fő jellemzőit adottnak tekinti és ehhez a megfelelő személyeket igyekszik megkeresni és felkészíteni (személyzeti pszichológia). A másik szerint pedig az egyén képességei adottak, és ennek figyelembevételével kell a munkafeltételeket, a környezetet alakítani (mérnöki pszichológia).

A hadsereg hagyományosan az első típusú stratégiát alkalmazza. Különösen érzékelhetővé vált a toborzás, a kiválasztás, a megfelelő felkészítés fontossága a honvédség számára a rendszerváltást követően. Megváltozott a hadsereg társadalmi funkciója; az új világrendben csökkent a katonai biztonság jelentősége; átalakult a civil társadalom megítélése a háborúról, a hadseregről, miközben a technikai-technológiai változások eredményeként a fegyverek és fegyverrendszerek működtetéséhez szükséges szaktudás jelentősége megnőtt. A hadsereg előtti feladatok jellege kisebb létszámú, de jobban képzett humán erőforrásokat igényelnek.

A katonai szervezet a számára szükséges humán erőforrásokat növekvő mértékben piaci eszközökkel szerzi meg, speciális kínálatát az alábbi tényezők jelentik: a változatos, kalandos feladatok; a különleges technika kezelésének lehetősége; a kiszámíthatóság, a biztonság; a speciális, veszélyes feladatok esetén extrajövedelem; a beosztásokhoz kapcsolódó, külsőségekben is megjelenő hatalmi mozzanatok.

A szervezet számára a kvalifikált emberi erőforrás hosszú távú megtartása érdekében fontos tudni azt is, hogy a hadsereg tagjai (elsősorban a hivatásos állomány) milyen munkavállalói elvárásokat tekintenek fontosnak: a végzettségnek, képzettségnek megfelelő beosztást; a szakmai fejlődés lehetőségének, feltételeinek biztosítását; a folyamatos teljesítményértékelés meglétét; a munkahelyi mikrokörnyezetbe való beilleszkedés lehetőségének biztosítottágát az emberi kapcsolatok szempontjából; igény esetén a munkához kapcsolódó döntéshozatalban való részvétel lehetőségét.

A katonai szervezetnek folyamatosan figyelemmel kell kísérnie a munkaerő-piaci folyamatokat, hiszen a megszerzett munkaerő számára legértékesebb részét viszonylag hosszú távon kell tudnia megtartani, illetve az állomány egy részét bizonyos idő elteltével versenyképes állapotban vissza kell bocsátania. A munkaerőpiacra visszakerülő állomány versenyképességének biztosítása fontos tényező, mivel egyrészt ez az alapja az utánpótlás motivációs szintje fenntartásának, illetve parancsnokként továbbra is számítani kíván erre az emberi erőforrásra. A honvédség munkaerő-piaci helyzetét rontja, hogy a piacgazdasági átalakulás nehézségei, valamint a

haderő több mint egy évtizede állandósult átalakítási folyamatai közepette nem képes biztosítani tagjainak a korábbi stabil megélhetést, illetve megingott, sőt elveszni látszik a hivatásos katonai szolgálat mással össze nem hasonlítható előnye.

A katonai pálya általában a közszolgálat egyik elkülönült, ugyanakkor azzal egyre több hasonlóságot mutató eleme. A modern társadalmak intézményrendszerében a közszolgálat a magánszférához képest általában alacsonyabb, de viszonylag jó szintű, kiegyensúlyozott és hosszú távra kiszámítható megélhetést biztosít, a korábbiaktól eltérően azonban már nem feltétlen jellemzője az élethosszig (nyugdíjazásig) tartó foglalkoztatás. A közszolgálati elveknek megfelelően a modern haderőben foglalkoztatott tisztek a viszonylag jól fizetett köztisztviselők közé tartoznak. Az elmúlt évtizedekben a katonatiszti pálya társadalmilag igazán elismert karrierlehetőséget csak a katonai felsővezetés számára biztosított, az állomány aránylag szegény rétegekből származó többsége kénytelen volt megelégedni a szolid, de biztos, kiszámítható megélhetést feltételező társadalmi középréteg szintjére emelkedés lehetőségével.

A modern, hivatásos, a NATO-tagság követelményeinek megfelelő hadsereg emberi erőforrása biztosításának nélkülözhetetlen feltétele a reális pályakép, karriermoddell kiépítése, amely a szervezet elvárásait és tagjainak emberi szükségleteit minél nagyobb mértékben képes összehangolni.

b.) A karriermoddell, a pályán tartás esélyei

A hivatásos állomány előmeneteli rendjét a gazdaság lehetőségeivel, a társadalom és a hadsereg hagyományaival összhangban, a társadalomban, elsősorban a köztisztviselői szférában érvényesülő normák szem előtt tartásával, valamint a munkaerőpiac sajátosságainak figyelembevételével alakítják ki. A modern haderők által kínált karriermoddellek különbségei megjelenhetnek a katonák társadalmi megbecsülésében, az állomány szerkezetében, a hivatásos jogviszony jellemzőiben, a be- és a kilépés elveiben stb. A hivatásos szolgálatot vállalók az állománycsoportjuk hierarchiájának legalsó lépcsőfokán kezdik meg szolgálatukat, fokozatos előmenetelük pedig a belső kiválasztáson és a szervezet által kidolgozott továbbképzési rendszerben való eredményes részvételtől függ.

Az *előmeneteli rend* alapelveire az a jellemző, hogy a pályára lépés teljes esélyegyenlőséggel, a továbbhaladás pedig az egyéni teljesítmény alapján történik. Az előmenetel alapját rendszeres értékelések és a következő várható beosztásra való felkészítés képezi. A kiélezett verseny eredményeként a legjobbak kerülnek kiválasztásra. Általában a beosztásokhoz kapcsolódnak a rendfokozatok és a rendfokozatokhoz a fizetési rendszerek. A katonai szervezetekben az egyre magasabb beosztások jellemzően fokozatosan magasabb szintű elméleti, vezetői ismereteket és szélesebb körű tapasztalatokat felölelő követelményeket támasztanak a hivatásos tiszttel szemben, ezért az előmenetelhez az elméleti és gyakorlati felkészülésen túl nélkülözhetetlen a különböző beosztásokban megszerzett szakmai tapasztalat. E követelmény érvényesítése érdekében az előmenetel rendszer előírja a korábbi beosztásban és rendfokozatban eltöltendő minimális időtartamot. Ugyanakkor indokolt az adott beosztásban eltöltött maximális időtartam meghatározása is, hiszen könnyen belátható, hogy az adott beosztásra való alkalmasságnak vannak például fiziológiai korlátai. Ez indokolja, hogy minden beosztásra legyenek kidolgozva időbeni maximum korlátok is.

Az előzőek figyelembevételével a pályán előrelépés csak a felállított követelmények teljesítése esetén lehetséges. Így különösen: az előírt végzettség megléte; a katonai-szakmai felkészültség; az előző beosztás ellátásának minősége; a beosztásban eltöltött idő; az új beosztás pszichikai, fizikai és egészségi előfeltételei; esetleg további, törvény által megállapított vagy egyéb feltételek. Az előmenetel tervezése összefoglalja és rendszerezi mindazon egyénre megállapított célirányos emberi erőforrás-fejlesztési feladatokat, melyek elvégzése az egyén fejlesztésén keresztül a szervezet eredményes működtetését is támogatja. Természetesen alapvetően épít az egyén aktivitására. A kezdeti esélyegyenlőség biztosítása után azokat támogatja, akik tevékenységük alapján legértékesebbek a szervezet számára.

Az előléptetési rendszer biztosítja egyfelől a hadsereg beosztásainak betöltését magas felkészültségű és megfelelő létszámú tisztekkel, másfelől vonzó karrierlehetőséget nyújt a tisztek pályán tartása érdekében. A modern haderők a jól működő előléptetési rendszer alkalmazásával érik el a tisztikar rendfokozatok és szakmai ismeretek szerinti optimális összetételének folyamatos fenntartását. Az előléptetés ugyanakkor kulcsfontosságú szerepet tölt be a tisztek pályamotivációjának biztosításában is.

A Magyar Honvédség számára különösen fontossá vált egy vonzó, a teljesítmény reális értékelésén alapuló, kiszámítható pályamodell kidolgozása és működési feltételeinek megteremtése. Az MH humánstratégiája már elfogadásra került, sőt a koncepcionális kérdésekben már megszülettek a döntések. 2001. második félévében kerül várhatóan sor az új szolgálati szabályzat elfogadására.

c.) A szervezet hatékony működtetése

A szervezet hosszú távú fennmaradását – egyebek mellett – a környezettel való megfelelő kapcsolat, a hatékony működés, az újításra való képesség, a kreativitás, a rugalmasság biztosítja. Az ilyen célból alkalmazott pszichológiai módszerek közé elsősorban a képzés és továbbképzés rendszere, a tréningek, a vezetői attitűdök kialakítása tartozik.

A katonai szervezet sajátosságainak megfelelő emberi erőforrás-fejlesztési rendszer fontosságát többek között az is aláhúzza, hogy a más szervezethez képest merevebb bürokratikus szabályozási elvek (a kemény hierarchia, a szigorú alá-fölé rendeltség, az egyszemélyi parancsnoki felelősségi rendszer stb.), amelyek még működési zavarok esetén sem kérdőjelezhetők meg, mert azzal konfliktust okozhatnak a hadsereg és tagjai között. Kialakulhat a mindenáron való megfelelés kényszere (felfelé), ami egyrészt az emberi erőforrások pazarlásához, a szabályok világába való „meneküléshez” vezet, végső soron pedig a szervezet nem képes a környezet változásaira, az új kihívásokra reagálni.

A katonai kiképzési és képzési rendszer egy évtizedes átalakítása eredményeképpen 2001 szeptemberétől létrejön az egyintézményes tiszthelyettesképzés. A katonai felsőoktatás területén végbement többlépcsős integráció eredményeként 2000 januárjától működik az integrált Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Az egyetem három karán folyik a tiszti alapképzés (túlnyomó többségben főiskolai kimenettel), az egyetemi végzettséget biztosító kiegészítő alapképzés és szakirányú továbbképzés, valamint a doktori képzés. Az egyetem a színhelye a tisztek továbbképzésének, a beosztásokra felkészítő karriertanfolyamoknak, illetve vezetői tréningeknek is, e képzési formák

rendszerének kidolgozása folyamatban van. Megítélésem szerint az egyetem szellemi – oktatói, kutatói – potenciáljának jobb kihasználása, nem utolsósorban imázsának növelése céljából, szükséges lenne a biztonság- és védelempolitika területén dolgozó politikusokat és köztisztviselőket biztonságpolitikai, védelmi igazgatási és katonai ismeretekkel felvértező tanfolyamok rendszerének kimunkálása is.

A pályakép – az alkalmasságvizsgálat – a bevételek vizsgálata összefüggései

A „megfelelő embert a megfelelő helyre” követelmény régóta ismert, talán először a hadsereg alkalmazta a különböző harci beosztások betöltése, illetve később a csapatszolgálat és a törzsmunka elkülönítése során. Tudományos elemzésének nélkülözhetetlenségét azonban a gazdaság fejlődése teremtette meg. A racionális munkavégzés követelménye hozta létre a pszichológia munkavégzéssel kapcsolatos tudományágait (munkalélektan, pályalélektan), amelyek vizsgálatának középpontjában a (munka)szervezet által támasztott követelmények és a munkaező által megismerésített feltételek optimuma áll napjainkban is.

A pályalélektan kezdetben az ember egyes izolált képességei alapján történő kiválasztása problémáját állította vizsgálati középpontjába, ma már azonban a teljes személyiséget figyelembe véve, *a követelmények és a képességek, illetve a tevékenységek jellemzői és az elvárások közötti összhang biztosításának feltételét vizsgálja.*

A három fogalom az emberi erőforrás-stratégia egymással szoros kapcsolatban álló, egymást kölcsönösen meghatározó részterületét jelöli. Az az alapgondolat köti őket össze, hogy az egyes munkatevékenységek (beosztások), illetve az emberek adottságai, képességei eltérőek, ebből adódóan egy adott munka, feladat elvégzését nem lehet mindenkitől ugyanolyan szinten elvárni. A hatékony szervezet kritériuma az, hogy hogyan tudja megtalálni a szervezet támasztotta követelmények és az emberek eltérő tulajdonságai biztosította feltételek közötti tartós összhangot. *A három fogalom közötti kapcsolat lényege leegyszerűsítve a következő:* a követelményeket a pályaprofil tükrözi, az alkalmasságvizsgálat ezeket veti össze az ember tulajdonságaival, a bevételek vizsgálata pedig arra ad választ, hogy sikerült-e és milyen mértékben a követelmények és a feltételek közötti összhang megteremtése, mennyire eredményes az adott ember tevékenysége az adott munkaterületen.

A pályaprofilnak (pályatükörnek) tartalmaznia kell az adott tevékenység minden fontos jellemzőjét, az egyes tulajdonságok közötti összefüggéseket, mégpedig úgy, hogy azok speciális szakismeret nélkül is áttekinthetők és érthetők legyenek.

A pályaprofil az adott tevékenység sikeres végzésének követelményeit tartalmazza, e szempontból tehát az alkalmassági követelmények meghatározásának eszköze, illetve utal azokra a lehetőségekre is, amelyek segítségével a követelményeknek eleget lehet tenni, azaz fontos információt jelent a képzés, betanítás számára is.

Az alkalmasság a pszichológia felfogása szerint az adott tevékenység elvégzéséhez, adott beosztás ellátásához szükséges általános és speciális adottságok, képességek készségek összességét jelenti. *Az alkalmasságvizsgálat* célja a várható teljesítmény előrejelzése, ennek mértékét fejezi az előrejelző érvényesség kategóriája. A vizsgálat az egyéni tulajdonságok közötti különbség okait és következményeit igyekszik feltárni az ember és a munkavégzés szempontjából. Irányulhat a teljesítmény, az adottságok vagy a képességek feltérképezésére, a gyakorlatban az utóbbit lehet a legjobban meg-

ragadni. Az alkalmasságvizsgálat során elemzik a képességeket, valamint a személyiségjegyeket és összehasonlítják azokat a munkakörre jellemző kritikus értékekkel.

Az elemzés nehézségei: az egyes, nem minőségi jellemzők optimálisnál alacsonyabb értékét kompenzálhatják más tulajdonságok; egyes képességek (szociális együttérzés, csoportkapcsolatok, konfliktuskezelő technikák) nem jelennek meg konkrét teljesítményként, de az eredményesség eléréséhez nagyon fontosak; a képesség meglétéből nem feltétlenül lehet következtetni a tényleges teljesítményre (hajlandó-e ezeket mozgósítani az egyén az adott körülmények között).

Az alkalmasságvizsgálat tehát mindig az egész személyiségre irányul, arra próbál választ keresni, hogy az egyén képes-e az adott feladat ellátására, illetve nem rendelkezik-e olyan jellemzőkkel, amelyek egyértelműen kizárják vagy nagymértékben valószínűtlenné teszik a sikeres munkavégzést. Ebből következik, hogy az alkalmasság csak potenciálisan állapítható meg, mindig a gyakorlatban dől el, hogy beválik-e az adott személy az adott beosztásra.

A *beválasztóvizsgálat* (egyidejű alkalmasságvizsgálat) lényegében az alkalmasságvizsgálat eredménye gyakorlatban visszaigazolt próbájának, utólagos kontrolljának tekinthető. Arra ad választ, hogy az egyén tevékenysége mennyire eredményes, sikeres az adott, konkrét beosztásban, munkakörben. A valóságban a beválasztóvizsgálat során két oldalt szükséges vizsgálni: tudja-e az ember teljesíteni az elvárásokat, képes-e a követelményeknek megfelelni, illetve megfelel-e az adott munkakör az embernek, alkalmas-e az optimális magatartás kiváltására, kellően motiválja-e. A beválasztó mértékének meghatározásához szükség van az egyes alkalmassági faktorok felső határértékére is, pl. a képességek szintjénél alacsonyabb követelményszint akadályozhatja a személyiség fejlődését, az ember önmegvalósítását. Ez utóbbi tényező vizsgálatára használják a munkahelyi elégedettség kategóriáját, amely függ többek között a beosztás jellemzőitől, a munkakörnyezettől, a munka szervezettségétől, a teljesítmény reális értékelésétől, annak abszolút, illetve relatív elismerésétől, az anyagi és az erkölcsi ösztönzőktől, a foglalkozás és a konkrét beosztás presztízsétől.

* * *

A Magyar Honvédség jelenleg nem képes vonzó pályaképet kínálni. Bár bizonyos alkalmassági és beválasztó vizsgálatok hosszú ideje folynak, a három terület között azonban gyakorlatilag nincs kapcsolat, a visszacsatolás nem működik. A Magyar Honvédség az elmúlt időszakban végbement jelentős átalakulása ellenére sem képes jelenleg megfelelni a külső biztonságpolitikai és belső társadalmi környezeti feltételek radikális megváltozása kiváltotta új követelményeknek. Ez indokolta a haderőreform új szakaszának megkezdését 1999-ben. A társadalomba szervesen illeszkedő, a NATO elvárásainak és az ország védelméből következő követelményeknek megfelelő, professzionalizálódó honvédség személyi feltételrendszerének kialakítása és stabil fenntartása elengedhetetlenné teszi a hadsereg emberi erőforrás-stratégiájának kidolgozását. E stratégia szerves részét képezi az egyes beosztások és a hozzájuk tartozó rendfokozatok követelményeinek meghatározása, a különböző állománycsoportokra vonatkozó alkalmasságvizsgálati rendszernek, a karriermodellnek és nem utolsósorban a beválasztóvizsgálati (minősítési) rendszernek a kimunkálása.

Általában elmondható, hogy a szervezet teljesítménye a munkavállalók képességeinek (adottságainak, képzettségének, készségeinek és gyakorlati tapasztalatainak), valamint megfelelő motiválásuknak a függvénye. Kidolgozás alatt van az egymásra épülő, illetve az egymással szoros kapcsolatban levő munkakörök, beosztások követelményeinek részletes meghatározása. A kidolgozómunka során választ kell adni azokra a kérdésekre, amelyek alapján eldönthető az adott beosztás fontossága, relatív súlya, illetve betöltésének feltételrendszere.

Az egyes beosztások követelményeinek meghatározásához megválaszolandó kérdések az alábbiak: milyen szervezeti célokkal; milyen időstruktúrában; milyen erőforrásokkal; milyen szervezeti-működési feltételek között; milyen emberi kapcsolatszerkezetben; milyen feladatokat kell az adott beosztásban elvégezni.

A munkakörök betöltésének feltételei lehetnek: a fizikai, az egészségügyi és a pszichikai alkalmasság, továbbá a végzettség és szakképesítés, a felkészültség, a gyakorlati tapasztalat, a speciális ismeretek (pl. számítógép-felhasználói, idegen nyelvi stb), valamint a vezetői készségek, vezetői tapasztalatok.

A beosztások betöltéséhez szükséges követelményekhez hozzárendelhetők a jelenleg is érvényben levő katonai szakképzettségi számok, amelyek így konkrét tartalommal megtöltve egyértelmű eligazodási pontként szolgálhatnak a szervezeti egységek feltöltésekor, valamint az egyéni karrierutak tervezésekor.

A beosztások relatív súlyának, fontosságának, illetve a betöltésükhöz szükséges követelmények meghatározását követően kijelölhető az adott beosztás helye a hierarchiában, valamint a hozzárendelhető javadalmazás, kompenzáció. Ezenkívül megválaszolhatók a következő kérdések is: mennyi ideig tölthető be az adott beosztás anélkül, hogy a fizikai, a pszichikai vagy az egészségügyi követelmények teljesíthetetlené válnának, esetleg a fásultság és a rutin vesztélyeztetné a hatékony munkavégzést (ezek döntik el a beosztásban eltöltendő idő maximumát); milyen elvárások teljesítése esetén milyen irányú (parancsnoki, szakmai) karrierre számíthat a beosztást betöltő személy; milyen átjárhatóság tervezhető az azonos szintű beosztások között; az adott beosztási szinten megrekedtekkel való foglalkozásnak milyen módszerei lehetségesek (pl. átképzés, kilépés, átképzéssel vagy pénzbeli támogatással segített kilépés).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Chris Argyris: Személyiség és szervezet. A rendszer és az egyén összeütközése; in: *Munkaszociológia* (szerk.: Adám Gy.) KJK, 1968
- Csirsza János: A személyiség munkatevékenységének pszichológiája; Akadémia Kiadó, Budapest, 1985
- Gál Anna: A hivatásos katona társadalmi szerepéről; in: *Hadtudomány* 1999/3–4. sz., 87–93. old.
- HVK HfCSF: A katonai pályakép; in: *Új Honvédségi Szemle* különszáma, 1998/5. sz., 2. füzet, 1–36. old.
- Krizbai János: A személyügyi munka átalakítása, a hivatásos állomány pályaképe, előmeneteli rendje; in: *Tanulmánygyűjtemény*, HM OTF, Budapest, 1997. 101–117. old.
- Krizbai János: Új humánstratégiák a vezetésben; in: *Tanulmánygyűjtemény*, HM OTF, Budapest, 1998. 77–90. old.
- Szabó János–Molnár Ferenc: A kötelező katonai szolgálat rendszerének társadalomtudományi vetülete; in: *Tanulmánygyűjtemény*, HM OTF, Budapest, 1998. 57–76. old.
- Szabó János: A NATO-csatlakozás kihívásai; in: *Hadtudomány* 1998/3. sz., 23–36. old.
- Szabó János: Humánerőforrás és NATO-kompatibilitás; in: *Új Honvédségi Szemle* 1996/2. sz., 12–20. old.
- Vámosi Zoltán–Várhegyi István: A jövő század hadseregének képe a társadalmi-gazdasági fejlődés tükrében; in: *Hadtudomány* 1996. évi 1. sz., 1996. március, 36–47. old.

Kassai Károly

Biztonságpolitika és információvédelem

Egyre több helyen találkozhatunk eszközökkel és hálózatokkal, amelyek olyan információkkal végeznek feldolgozási műveleteket (gyűjtenek, előállítanak, továbbítanak, tárolnak és megjelenítenek), amelyek valamilyen jellemző miatt nem nyilvánosak, ezért azokat védeni kell az illetéktelen megismerés ellen. A szerző a cikkben – az információk megszerzésére irányuló törekvések és azok kivédésének lehetőségeit, a védelem formáit, módszereit felvázolva – az információvédelmi feladatrendszer az általános biztonság oldaláról közelíti meg.

Napjainkban az államok többsége biztonságát nemcsak a fegyveres erőkre támaszkodva kívánja elérni, hanem stratégiája kialakítása során a biztonságot széleskörűen értelmezve a politikai, a gazdasági, a pénzügyi, a környezeti és egyéb dimenzióknak is szerepet szán. A fegyveres erők feladatai a századokkal ezelőtt megszokotthoz képest átalakultak, mert a fegyveres küzdelem megvívása és az arra felkészülés mellett már a természeti katasztrófák következményeinek elhárításában, a békeépítésben való részvétel, a békefenntartás, a speciális szakértelmet és felszerelést igénylő feladatok ellátása is szerepel a végzendő tevékenységek között.

Az említettek közös összetevője az *információ*, amely békében, konfliktusban vagy háborúban a fegyveres erők – és más társadalmi szereplők – számára nélkülözhetetlen. A fegyveres erők számára az információk fontosságát jól érzékelteti az FM 100–5, amikor leszögezi, hogy a harci erőt a manőver, a tüzerő, a megóvás és a vezetés elemeinek kombinációja alkotja.

Az információk biztonsága szempontjából bonyolítja a helyzetet, hogy a különböző kormányzati és civil szervezetek, a fegyveres erők, illetve a társadalom egyéb egyéni és csoportos szereplői eltérő technológiájú eszközöket és kommunikációs infrastruktúrákat használnak és együttműködésük során egyre nagyobb mennyiségű információt cserélnek. Újabb sajátosság, hogy megfelelő eszközökkel és módszerekkel korábban nehezen megismerhető objektumokról, jelenségekről vagy adatokról szerezhetünk tudomást. A korszerű adatgyűjtési és feldolgozási módszerek túlnyomórészt nyilvánosan beszerezhető információk többszörös feldolgozásával és más szempontok szerinti csoportosításával képesek magasabb minőségű információs halmazok előállítására, illetve egyre kifinomultabb eszközök állnak rendelkezésre a minősített információk jogosulatlan megismerésére. A vezetési rendszereket érő fenyegetések és kockázatok nem kiegyensúlyozottak a védelmi lehetőségekkel, mert

csak megfelelő fejlesztési kapacitás kérdése, hogy melyik fél birtokába kerül olyan eszköz, amely pillanatnyi előnyt biztosít. Ez az általános elv természetesen nem újdonság, de az már igen, hogy ezek a megoldások, eszközök egy állam gazdasági erejéhez képest elenyésző áron beszerezhetők, vagy letölthetők az internetről.¹ A jövő kulcsa esetenként az információk védelmének hatékonyságában van, mert a világ többszörös megsemmisítésére alkalmas nukleáris fegyverarzenál teljes körű felügyeletében elkövetett hiba felmérhetetlen következményeket okozhat.

Az *Egyesült Államok katonai biztonsági stratégiája* a legfontosabb nemzeti érdekek között említi a kritikus infrastruktúrák biztonságát, amelybe beleértendő a különböző kommunikációs rendszerek is. A kritikus infrastruktúrák számítógépes és fizikai támadások által sebezhetők, így azokat erőteljes felderítés elleni tevékenységgel és biztonsági programokkal kell védeni. A katonai stratégia a kockázatok és kihívások elemzésénél az *aszimmetrikus kihívások* között említi a terrorizmust, a tömegpusztító fegyverek alkalmazását vagy az információs hadviselést, illetve az azzal történő fenyegetést. Más kihívások a kereskedelmi és műholdas rendszereket használják fel, fenyegetve a műhold alapú rendszereket, megszakítva a kritikus információk folyamatát. Az *előre nem látható veszélyek* között olyan új technológiák sorozata jelenhet meg, amelyek semlegesítik a katonai képességek egy részét. Az említett problémák elkerülése érdekében *információs fölényre* (information superiority) van szükség, ami képességet jelent a pontos és megbízható információk gyűjtésére, feldolgozására és elterjesztésére, valamint annak megakadályozására, hogy arra az ellenfél képes legyen.²

Az 1999-ben kiadott, a fegyveres erők fejlesztésére vonatkozó elképzelés az előzőek alapján az információk, információs műveletek és hálózatok fontosságát hangsúlyozza. Az *uralkodó manőver* (Dominant Maneuver) képesség a különböző körülmények közötti, kiterjedt műveletek során csak akkor lehet eredményes, ha az információkat hatékonyan lehet felhasználni. Az elfogadható kockázatú földi, légi, tengeri és űrbeli katonai műveletek mellett az információs terület is szerepel a *teljes körű védelem* (Full Dimensional Protection) feladatai között. A hadászati, hadműveleti és harcászati szintű *információs műveleteknek* (Information Operation) egyrészt *támadniuk* kell az ellenfél információit és információs rendszereit, másrészt *védeniük* kell a saját információkat és információs rendszereket minden körülmények között. Ezeknek a feladatoknak széles skálája van a fizikai megsemmisítéstől kezdve a pszichológiai műveleteken keresztül a számítógépes hálózatok védelméig. A védelmi feladatokat tekintve a pontos és megbízható információk időbeni biztosítása, a behatolások

1 Magyarországon kísérletképpen egy személyi számítógéppel (PC 486), ellenőrzött körülmények között néhány perc alatt betörtek egy bank hálózatába úgy, hogy az illetékes alkalmazottak tudtak a kísérletről, és aktívan védekezhettek (NÉPSZABADSÁG, 2000. december 2. p. 7.). Persze nem csak a viszonylag fejletlenebb rendszerek támadhatók, hiszen szinte naponta olvashatók hírek neves cégek, szervezetek információs rendszereinek feltöréséről (pl. a Microsoft rendszerébe is be tudtak törni, CHIP, 2000. 12. szám, p. 50).

2 National Military Strategy of USA (Shape, Respond, Prepare Now), 1997. The Strategic Environment, Element of Strategy, The Joint Force.

érzékelése, az ellenség vezetési hadviselési műveleteinek kivédése csak integrált információs szolgáltatásokkal lehetséges.³

Az Orosz Föderáció nemzeti biztonsági koncepciója megfogalmazza, hogy a nemzeti érdeknek az információs szférában is vannak összetevői, például az állami információs források védelme az illetéktelen hozzáféréstől. A koncepció a fenyegető veszélyek között említi, hogy országok törekednek a világ informatikai térségének uralmára, illetve informatikai hadviselési koncepciót dolgoznak ki, amely lehetővé teszi az informatikai és telekommunikációs rendszerek működésének megzavarását, az információs források feltörését és az illetéktelen hozzáférést. Oroszország feladatának tekinti az információs struktúrák *tökéletesítését és védelmét*, az integrálódást a világ informatikai terébe és a szembenállás kiszélesítésének elhárítását az információs szférában. Az államot fenyegető veszélyek között a külső fenyegetések csoportjában számol azon információs és műveleti formákkal, amelyek kárt okozhatnak az ország katonai biztonságának.⁴ A regionális vagy helyi háborúk és konfliktusok sajátosságának tekinti a rádiótechnikai eszközök nagyméretű alkalmazását, az éles információs tevékenységet és a távközlés blokkolását, illetve zavarását, amelynek elkerülésére a fegyveres erők feladatai között szerepelteti az *információs biztonság szavatolását*.⁵

A Cseh Köztársaság biztonsági stratégiájában a biztonsági fenyegetések és kockázatok között szerepel a stratégiai árucikkek, anyagok és információk normális áramlásának megszakadása és a számítógépes hálózatok elleni támadás. Ezek a fenyegetések a különböző környezeti katasztrófákkal, terrorizmussal vagy bűnözéssel és egyébekkel ötvözve kiszámíthatatlan kockázatokat okozhatnak, amelyek lefolyása néhány naptól néhány évig is elhúzódhat. A stratégia a külső biztonságpolitikai feladatok között rögzíti, hogy az állam következetes védelmet óhajt nyújtani a minősített információknak. A minősített információkat védő rendszereknek teljesen kompatibilisnek kell lenniük az EU és a NATO biztonsági szabványaival, csökkentve a szivárgás okozta kockázatokat. Csak az új normák és szabványok következetes alkalmazása teszi lehetővé az alapvető védelmi feladatok folyamatos ellátását.⁶ A katonai stratégia potenciális kockázatnak és veszélynek tekinti a kiterjedt felforgató műveleteket a kommunikációs, adminisztrációs és irányító központok ellen, ami megfelelő védelmi rendszabályokat igényel.

A NATO stratégiai koncepciója szintén említi az *információk támadás elleni védelmét*, mert „...állami és nem állami ellenfelek megpróbálhatják kihasználni a szövetség függőségét az információs rendszerektől úgy, hogy információs műveletekkel működésképtelenné teszik a rendszereket”. Az új feladatként jelentkező válságkezelés során a szövetség haderejének sokféle szereplővel, különféle kockázatokkal, helyzetekkel és követelményekkel kell szembenéznie. A koncepció megállapítja, hogy

3 Joint Vision 2020, Washington 2000. június (Operation Concepts, Information Operations).

4 Oroszország nemzeti biztonsági koncepciója és katonai doktrínája, p. 4, 6, 14. Az Orosz Föderáció ezenkívül információbiztonsági doktrínában fejtette ki (és hozta nyilvánosságra) elveit.

5 Uo. p.19–20. és Viktor Bolotov, 2000, p. 121.

6 Security Strategy of the Czech Republic, 1999 (I. és II. fejezet).

fontos tényező az *információs fölény* fenntartása, mert a vezetés, irányítás, híradás és felderítés területén meglévő képességeknek *erősokszorozó szerepük* van.⁷

Az említett három állam és a NATO stratégiája szerint ellenséges szervezetek, csoportok és egyének egyaránt reális fenyegetést jelenthetnek a kormányzati, katonai és civil terület információs rendszereire. Ezek a fenyegetések és kihívások megkövetelik, hogy adott esetben a Magyar Honvédség (tágabban értelmezve a Magyar Köztársaság) is a veszélyeztetéssel arányos védelmi módszereket léptessen életbe.

Az aszimmetrikus jelleg miatt ki kell emelni, hogy az elektronikus fenyegetések nem hasonlíthatók a hagyományos fegyvereken alapuló tevékenységekhez. Általános információs síkon kiegyensúlyozottság támadó és védő fél között csak pillanatnyilag és korlátozott hatáskörrel valósítható meg. Az esetek nagy részében nem tudható, ki a támadó, mikor támad, mi a célja és milyen technológiát alkalmaz. A támadások hirtelen kezdődhetnek, és a nagy műveleti sebességük korlátozza a reagálási lehetőségeket. A védelmi felkészülésnek két támpontja lehet: a megtörtént esetek elemzése és értelmezése, valamint az élvonalbeli támadó és védelmi mechanizmusok figyelemmel kísérése.

A hatékony információbiztonság az államoknak gyakorlatilag azonos célt jelent – amit az idézetek jól példáznak –, csak a megvalósításra fordított erőforrásokban van eltérés.

A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei leszögeznek, hogy a biztonságot *átfogó módon* értelmezi, amelyben az összetevők közé besorolja az információs dimenziót is. A növekvő kockázatok, a tömegpusztító fegyverek és azok hordozóinak elterjedése mellett fokozódó kihívást és fenyegetést jelent számunkra az *információs rendszerek elleni támadás*. A komplexen jelentkező, államhatárokon is átnyúló kockázatok és veszélyek megelőzésében és kezelésében hazánk két- és többoldalú keretek között is aktívan részt kíván venni. A Magyar Köztársaság fegyveres erőinek szervezetét, létszámát, *fegyverzetét és felszerelését* a várható reális veszélyeknek (és a szövetségi kötelezettségvállalásnak, az anyagi lehetőségeknek) megfelelően kell kialakítani.

Kormányrendelet rögzíti annak szükségességét, hogy olyan biztonságpolitika legyen kialakítva, amely *elfogadható szintre csökkenti* az információs technológiák veszélyeit.⁸ Az előbbiekkal összhangban a Magyar Honvédség átalakítása során prioritást élveznek a vezetési, irányítási és informatikai eszközökkel kapcsolatos fejlesztések.⁹

NATO-tagságunkkal járó feladat számunkra, hogy önállóan és a szövetséggel kölcsönös segítségben *tartsuk karban és fejlesszük* egyéni és kollektív védelmi képességeinket, ami a fegyverek mellett elkerülhetetlenül tartalmazza a korszerű, védett információs rendszereket is. Ugyanígy kötelességünk a NATO minősített információi védelmének szavatolása, amely szervezeti együttműködési, nemzetbiztonsági, jogszabály-alkotói és technikai feladatokat is jelent.

7 The Alliance's Strategic Concept 1999; 23., 49., és 53. pont.

8 100/2000 (VI. 21.) Kr. 1. §.

9 61/2000 (VI. 21.) OGY hat. 8. p.

Az információk védelme kifejezés *összetett kategória*, amely az információs/vezetési hadviselés keretében tárgyalja azon információk védelmének szükségességét, amelyet hagyományosan vagy elektronikusan rögzítenek, tárolnak, feldolgoznak, továbbítanak vagy megjelenítenek; illetve nem rögzítenek, de azok valamilyen okból érzékenyek.

Nehezíti a helyzetet a már említett halmozódási hatás (régebben gyakran hallottuk a „mozaikból áll össze a kép!” hasonlattal), ami miatt előre gyakran nehéz meghatározni, hogy egy témában mi az a kritikus minőségi és mennyiségi határ, amelynek megismerése egy idő után veszélyeztetheti egy szervezet tevékenységét. Így nemcsak az információkat kell elsődlegesen védeni, hanem azok környezetét, hordozóját és egyéb jellegzetességeit, valamint magukat a *biztonsági megoldásokat* is. A védendő információt előállító, felhasználó vagy továbbító személyek és szervezetek is széles skálát mutatnak, ami utal a *védelmi feladatok összetettségére és a koordináció szükségességére* különböző hazai és nemzetközi szervezetek között.

A Magyar Honvédség információvédelmi feladatának alapjait az MK biztonságpolitikája szintjén kell megfogalmazni. Erre – és az aktuális törvényi szabályozásra – építve összeállítható az a cél- és feladatrendszer, amely a katonai stratégián, az összhaderőnemi és funkcionális doktrínákon és a többszintű szabályozási mechanizmuson keresztül formába öntheti a *honvédség egészére* vonatkozó tevékenységeket. Érdekes kérdés, hogy az információk védelmi feladatrendszerét formailag rögzíteni kell-e önálló állami vagy alacsonyabb szintű információvédelmi doktrínában, vagy ezek a feladatok más okmányokban jelenjenek meg. Ha a célok, feladatok tisztázottak, a hatáskörök és felelőségek pontosan körülhatároltak, elméletileg több megoldással is lezárható lenne ez a kérdés. Véleményem, hogy amikor a fejlődés következtében annyira megnövekednek ezek a feladatok, hogy szükség lesz azok önálló megjelenítésére, valószínűleg egymás után megjelennek az alapelveket leszögező, egymásra épülő doktrínák ezen a területen is. Természetesen az információs terület védelmi feladatait körvonalázó doktrína létezése önmagában még nem old meg semmilyen problémát. Az információs folyamatokat végző szervezetek tevékenységébe meg kell jelentetni azokat a feladatokat, amelyek szavatolják a doktrína által kijelölt célok elérését, a megfelelő erőforrások kijelölésével együtt.

Az információk hatékony védelme *kettős folyamat* eredménye. Azok az információk, amelyek a vezetéshez, működéshez szükségesek, vélhetően ellenfeleink érdeklődését is kiváltják és információs műveleteik (vezetési hadviselésük) során mindent megtesznek annak érdekében, hogy ezeket megszerezzék, illetve felhasználásukat megakadályozzák, gátolják. Ez adja az *első feladatot*, mert minden szinten és minden tevékenység során meg kell határozni az ebből a szempontból *kritikus információkat*, illetve a védelmükkel kapcsolatos rendszabályokat. Ezek a feladatok a helyi sajátosságoknak megfelelően aktív és passzív rendszabályok, amelyek nem keverendők össze az információbiztonsági (információvédelmi) szakfeladatokkal. Ide értendők a környezethez illeszkedő fizikai védelmi rendszabályok, a nyilvánosság tájékoztatását szolgáló információk (pl. eseti vagy rendszeres kiadványok, tájékoztatók egy békefenntartó műveletben) előkészítése és ellenőrzése, a hatóságokkal való kapcsolattartás, de a parancsnok egyéni felkészülése egy sajtótájékoztatóra is. Közhely,

hogy az is információ, ha valamiről nincs információ, így a médiára és a civil-katonai kapcsolatokra egyre nagyobb figyelmet kell fordítani.

Az információk védelmének *másik területe* az információbiztonságot megvalósító szervezetek tevékenysége. Ez a tevékenység nem csak a minősített információk védelmére vonatkozik, mivel a fegyveres erők (vagy más kormányzati vagy egyéb nemzetközi szervezet) által előállított és felhasznált információk nagy része nem minősített, *de nem is nyilvános*. Az érzékeny információk védelmével kapcsolatos feladatkört a *felhasználók és a különböző információbiztonsági szervezetek és módszerek* valósítják meg. A kettős felelősséget azért hangsúlyozom, mert a legdrágább technikát felvonultató védelmi rendszer sem láthatja el feladatát, ha a rendelkezésre álló erőforrások felhasználása nem *célirányos*, a felhasználók *nem alkalmazzák* a meghatározott védelmi mechanizmusokat, vagy éppen egy feladat elrendelésekor olyan információkra van szükség, ami az adott körülmények között *nem védhető hatékonyan*. Mivel egy szövetség tagjai vagyunk, nem kerülhető meg a kérdés, hogy itthon vagy külföldön magyar katonáknak szüksége lehet minősített NATO-adatok védelmére, illetve a magyar infrastruktúráknak alkalmasnak kell lenniük a nemzeti információvédelmi rendszerek mellett a minősített szövetségi információk biztosítására is (pl. a fogadó nemzeti támogatás – Host Nation Support feladatköre).

Az eddigiek jól mutatják, hogy az információk védelme mennyire összetett feladat. A vezetés feltételeit biztosító információs rendszerek kialakításakor már az első pillanattól kezdve szem előtt kell tartani, hogy adott helyen és időben milyen információs műveletekre van szükség, és annak megfelelően kell kialakítani a rendszerek biztonsági mechanizmusait. A pontosan kialakított és szigorúan felügyelt hozzáférési mechanizmusok, a kritikus műveletek folyamatos visszakereshetőségi igénye, az akkreditációs eljárások és működési rendek által szabályozott tevékenységek nem engedik meg a rögtönzést; a menet közben szükséges változások pedig anyagi és emberi erőforrások tekintetében is egyaránt többszörös erőfeszítéseket kívánnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

FM 100–5 Hadműveletek; Budapest, HVK 1997

John Keegan: Maszk. A parancsnokság álarca: a hadvezéri mesterség Nagy Sándortól napjainkig; Debrecen, Aquila, 1998

Joint Vision 2020; 1999. USA

Oroszország nemzeti biztonsági koncepciója és katonai doktrínája; Új Honvédségi Szemle 2000/5.

Security Strategy of the Czech Republic, 1999

Csabai György: A cseh kormány elfogadta a biztonsági és a katonai stratégiát; Hadtudomány, 1999/3–4.

The National Military Strategy (Shape, Respond, Prepare Now) – A Military Strategy for a New Era, 1997. USA

The National Security Strategy for a New Century, 1999. USA

The Alliance's Strategic Concept; 1999

Viktor Bolotov: A demokratikus államiség kiépítése időszakának dokumentuma; Új Honvédségi Szemle 2000/10.

A 2000. évi IV. törvény; 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat; 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat; 56/1999. (IV. 2.) Kormányrendelet; 100/2000. (VI. 23.) Kormányrendelet

Bolgár Judit–Siposné Kecskeméthy Klára

Nőket a hadseregbe?!

Katonanők a NATO-tagállamok fegyveres erőiben¹

A szerzők tanulmányukban 17 NATO-tagállam² katonanőinek helyzetét, szerepét, feladatait, az országokénti megoldási törekvéseket mutatják be, felvázolják a nők hadseregben betöltött szerepét. Képet adnak a szövetség katonanői személyi állományának összetételéről, betöltendő beosztásairól és helytállásukról. Teszik ezt azért is, mert napjainkban a szövetségben az aktív katonai szolgálatot teljesítők mintegy 6 százaléka nő.

Az ősi időktől kezdve a férfiak harcoltak, védtek a területet azok ellen, akik megtámadták otthonaikat, családjukat, tulajdonukat és földjeiket. A nők feladata, biológiai adottságaikkal összhangban, a szülés és az utódok gondozása, a házkörüli feladatok végzése, a háztartás vezetése és a gyerekek nevelése volt. A történelmi források igazolják, hogy az általános sémák ellenére, a nők nem mindig maradtak a háttérben.

Ha a nők katonai szolgálatvállalásával kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatásokat és tapasztalatokat áttekintjük, szinte mindegyik felvet két jelentős kérdést. Az egyik az, hogy vajon összeegyeztethető-e a katonai hivatás a két, hagyományos női szereppel: az anya- és a feleségszereppel. A másik az, hogy vajon a nők jellemző pszichikai és fizikai adottságai (vagy az ezek-

kel kapcsolatos sztereotípiák) milyen lehetőségeket és korlátokat jelentenek a nők katonai szolgálatvállalásában azzal a feltétellel, hogy az esélyegyenlőség elve ne sérüljön.

Sajátos a nők kettős orientációja e téren, amely szerint egyrészt szeretnék munkaerejüket és tudásukat a férfiakéval azonos feltételek mellett hasznosítani, „bérbe adni”, másrészt a hagyományos, természetes biológiai női feladatoknak is szeretnének eleget tenni; azaz többségükben az anya és a feleség státusz megtartásával kívánnak a társadalmi munkamegosztás részesei lenni.

A nők társadalmi helyzetének alakulása és a hadsereg

A mai modern társadalmak – a technika fejlődése ellenére is – a nők számára első-

1 A NATO-tagállamok fegyveres erőinek ismertetéséhez felhasználtuk Sarah Garcia alezredes (USAF) kéziratát, aki 1998–2000-ben a NATO Fegyveres Erői Nőbizottsága brüsszeli kirendeltségének vezetője volt.

2 Izland bár tagja a NATO-nak, saját hadereje nincs, Magyarországgal pedig egy következő tanulmányban kívánnak kiemelten foglalkozni a szerzők.

sorban a hagyományos és biológiaiag fontos szerepvállalást tartják nélkülözhetetlennek a társadalom fennmaradása szempontjából. Ez kihat a nők számára felkínált társadalmi szerepekre is, hiszen a munkaerőpiacon is elsősorban a neveléssel, gondoskodással kapcsolatos szerepekben van lehetőségük önmagukat megvalósítani.

A társadalom ilyen irányú attitűdjének egyébként természetes, racionális oka van, mert a nők a gyermekszülésben és a csecsemőgondozásban pótolhatatlannak, de tulajdonképpen minden más, a társadalom számára fontos tevékenységi körben pótolhatók. Éppen ezért még a fejlett, demokratikus értékeket deklaráló társadalmak is gesztusként kínálják fel a nők számára a különböző társadalmi szerepeket és ezt nem egyenlő esélyeken és egyenlő képességeken alapuló lehetőségeként kezelik.

Eszerint úgy tűnik, hogy a női nem „gyengébb” nemkénti definiálása és minden olyan elmélet, amelynek alapján a nőket meg akarják óvni a nagyobb egészségi és életben maradási kockázattal járó megterheléstől, arra a természetes okra vezethető vissza, hogy megóvjuk a nő anyaságra való képességét és alkalmasságát.

Azzal, hogy a társadalmi szerepek jelentősen felértékelődtek a családban töltött szerepekhez képest, a hagyományos női szerepek a közmegítélésben leértékelődtek a hagyományos férfiszerepekhez viszonyítva. Így az a különös helyzet állt elő, hogy *a nő mint az élet hordozója és továbbvivője „csökkent értékű” társadalmi lénné vált.*

A 19. század végén, a 20. század elején az ipari forradalmak, a polgárosodás és az új társadalmi normák kialakulásával merőben új helyzet alakult ki a nők lehetséges családi és társadalmi szerepvállalását illetően.

A változás igényét az a szükség teremtette, hogy a felgyorsult technikai fejlődéssel és iparosodással, a munkaerőpiaci kereslet rohamos növekedésnek indult. Ez elsősorban az alacsonyabban kvalifikált munkatevékenységeket érintette, de ennek segítségével a nők tömegesen megjelenhettek a munkaerőpiacon. Kezdetben csak az igen alacsony képesítést igénylő munkakörökben voltak jelen, de a 20. század elejétől egyre több a felsőfokú képesítésű nő.

A mai napig nyomon követhető az a tendencia, hogy szinte minden foglalkozási területen, így a katonai pályán is, a nők részére először az alacsonyabb presztízsű munkaköröket ajánlja fel a szervezet, majd – elsősorban szociális-politikai nyomásra – néhány magasabb –, „kirakat” – státuszt is betölthetnek, ezzel kívánva deklarálni a vezetés demokratizmusát, a nők egyenjogúsági törekvése iránti lojalitást.

Érdekes paradoxon, hogy amikor a nők munkaalkalmasságáról esik szó, az alacsony szintű kvalifikációt igénylő, alacsony presztízsű munkakörök „felajánlásánál” fel sem merül a nők kisebb fizikai-pszichikai teherbíróképsége. Ez a kérdés szinte minden esetben a magas presztízsértékű, illetve vezetői beosztások betöltésekor vetődik fel.

A hadsereg mind normarendszerét, mind értékeit tekintve a társadalom zárt, konzervatív szervezete. Mindenkor követi a társadalmi változásokat, de az esetek többségében kissé megkésve. *A hadsereg – a védelmi erők – a leginkább „férfias” értékeket preferáló szervezet, így természetéből eredően még kevésbé képes az úgynevezett „nőies” vezetői értékek preferálására.*

A hadsereg, mint a társadalom szerves része, tehát követi a társadalom érték- és normaváltozását. A késleltetés lényege, a saját szervezeti értékek megőrzése és a tár-

sadalom elvárásainak való megfelelés egyidejű érvényesítése. A hadsereg értékértékelését elsősorban nem a társadalomban megjelenő demokratizálódás, illetve a civil kontroll igényeinek való megfelelés törekvése befolyásolja. Az esélyegyenlőséggel kapcsolatos gesztusait sokkal erősebben befolyásolja a „társadalmi valóság”, a katonai pálya csökkenő társadalmi presztízse és a katonai pályára jelentkező férfiak fizikai, pszichikai alkalmassági mutatói.

Sajnálattalos realitásként kell tudomásul vennünk, hogy a racionalitásnak megfelelően a *hadsereg akkor mutat magasabb érdeklődést a női munkaerő iránt, amikor a katonai pálya presztízse „leszálló ágba” kerül.*

A katonai pálya presztízst meghatározó két alapvető tényező: az egzisztenciális felemelkedés lehetősége és a hatalom gyakorlásához való viszony. A nők számára tehát azok a „hagyományos” katonai beosztások nyílnak meg elsősorban, amelyek nem a rendszerben lévő parancsnoki karrier lehetőségét biztosítják, hanem az úgynevezett szakszolgálati és „támogató” tevékenységet.

Valószínűleg nem véletlen, hogy szinte világszerte a legősibb katonai hagyományokra visszatekintő szárazföldi haderőnem tolerálja legkevésbé a középszintű és magasabb parancsnoki beosztást betöltő katonanőket, és csak az – esetenként sokkal nagyobb fizikai megterhelést igénylő – alacsonyabb parancsnoki (rajparancsnok, szakaszparancsnok) beosztásban fogad „szívesen” – elsősorban szerződéses – katonanőket.

A „gyengébb nem”-mel kapcsolatos értéktételek, sztereotípiák is sajátos életet élnek a hadseregben. A keményebb fizikai helytállást igénylő, nagyobb fizikai, pszichikai károsodás lehetőségét rejtő alacsonyabb presztízssű hivatásos és szerződéses katonai pályák a legtöbb hadseregben nyitva állnak a nők előtt. Több országban „tilal-

mi listán” vannak ugyan az úgynevezett „harcoló” vagy harcos beosztások. Az ezen beosztások betölthetőségével kapcsolatban azonban a társadalomtudósok, ideológusok (túlnyomó többségükben férfiak) a legváltozatosabb ideológiákat gyártják, amelyeknek kiindulási alapja hol a nők féltése a rájuk váró életveszélytől, hol aggodalom az iránt, hogy a nők alkalmazása rontja az egység harci értékét, éppen a nők iránti fokozott védelmi attitűd miatt.

Katonanők a NATO-tagállamok haderőiben

Belgium

A belga fegyveres erők a múlt évben ünnepezték a nők integrációjának negyedszázados évfordulóját. A nemzeti törvényhozásban 1975-ben történt változások tették lehetővé a nők belépését a hadseregbe, 1976-ban a jogszabályi rendelkezések meghatározták annak feltételeit is. A belga nők 1977-ben kezdtek korlátozott létszámban belépni a hadseregbe. 1981 óta a nemzeti törvényhozás eltörölte minden, a férfiak és a nők közötti megkülönböztetést. 1997 óta a szexuális zaklatás megelőzésére is számos intézkedést hoztak.

Az 1987. évi törvény szerint a nők önkéntes alapon tartalékosként szolgálhatnak, és ugyanúgy mozgósíthatók, mint férfitársaik. A belga hadseregben a nők és a férfiak a katonai karrier lehetőségei (előléptetés, fizetés), a sorozási követelmények és a foglalkoztatási lehetőségek, a fizikai állóképességi követelmények, valamint a kiválasztó teszteken való megfelelés, továbbá a kiképzési követelmények is azonosak. A legmagasabb katonanői rendfokozat az alezredes. Jelenleg – a harcoló beosztások kivételével – minden beosztás nyitva áll a nők előtt.

A 2000. január 1-jei állapot szerint a *belga hadseregben a katonanők aránya 7,6 % volt (3202 fő)*³. Folyamatosan részt vesznek a NATO és az ENSZ vezette békefenntartó és humanitárius műveletekben.

A Királyi Katonai Akadémiára 1978-tól vesznek fel női hallgatókat. 2000-ben 76 nő (13,6%) tanult az akadémián. A katonanőknek pályafutásuk során (a férfiakhoz hasonlóan) *lehetőségük van továbbképző tanfolyamokon való részvételre, és az előléptetéshez vizsgák letételére*.

Cseh Köztársaság

A csehszlovák hadsereg – a polgári munkaerő alkalmazása során szerzett pozitív tapasztalatok és a férfiújoncok hiánya miatt – az 1980-as években nyitott meg egyes beosztásokat a nők számára. A katonanők aránya az 1985. évi 3 százalékról 1998-ra 7 százalék fölé (1700) emelkedett. A 2000. január 1-jei állapot szerint az arányuk 8,2 (1935 fő). A legmagasabb rendfokozatú katonanő alezredes.⁴

A cseh hadsereg csaknem fele hivatásos katonákból áll. A katonai szolgálat a férfiak számára kötelező, a nők bizonyos esetekben – az állam veszélyeztetettsége, mozgósítás esetén – ugyanúgy szolgálhatnak, és önként jelentkezhetnek szolgálatra. Ha egy nő önként lép be a hadseregbe és katona lesz, a bánásmód a férfikatonákéval azonos.

A cseh katonanők 1992 óta vesznek részt a humanitárius hadműveletekben, Irakban és Boszniában. Az alábbi beosztásokat töltik be: ápolónők, adminisztratív dolgozók, híradó-alakulatoknál kezelők,

megfigyelők a civil-katonai együttműködés során, sajtó- és tájékoztatási tisztek; és újabban kísérletképpen szakaszparnocsnokként is teljesítenek szolgálatot Boszniában.

Nincs igazi esélyegyenlőség, a nők többsége alacsony beosztásokat tölt be, és a továbbképzési és karrierlehetőségeik a férfiakhoz képest korlátozottak.⁵ A civil szférához viszonyítva lényegesen kevesebb nő van vezetői beosztásban, különösen a magasabb posztokon. A védelmi minisztérium fele polgári közalkalmazott nőkből áll, fizetésük csak háromnegyede a rosszabbul fizetett nem-műszaki munkát végző férfiakénak.

Női hallgatókat 1987-től vesznek fel a katonai akadémiákra. Napjainkban a szárazföldi erők vyškovi *Katonai Egyetemén a hallgatók 20 százaléka nő*. Női tisztjelölteket fogadnak a nukleáris, a biológia és kémia, a pénzügyi, a környezetvédelmi és a logisztikai szakokra. A felvételi követelmények azonosak, a nőket és a férfiakat együtt képezik. A fizikai követelmények azonban eltérőek. A nőket továbbra is kizárják a légierő egységeiből, nem lehetnek szakasz- és századparancsnokok, pilóták és a katonazenekarok tagjai.

Dánia

A dán parlament 1962-ben fogadta el azt a törvényt, amely megengedte, hogy a nők önkéntes alapon belépjenek a hadseregbe, de harcoló egységekben nem teljesíthettek szolgálatot. Az 1978-as esélyegyenlőségi törvény engedélyezte a nők harci beosztásokban történő szolgál-

3 Teamwork 2000, Conference of the Committee on Women in the NATO Forces, 2000. May Brussels HQ.

4 Uo.

5 Dr. Marie Vlachová „Women in the Czech Military”, 1998, a Marshall Centerben, (Garmisch-Partenkirchen, Németország) szociológiai tanulmány.

latát. Néhány évvel később az összes fegyvernemet megnyitották a nők előtt.⁶

A nők létszáma a hadseregben kisebb mértékben nőtt ugyan az utóbbi öt évben, a hadsereg egészét tekintve azonban arányuk változatlan maradt. – *Jelenleg 5,5 %-át (979 fő) teszik ki a fegyveres erőknek.* A legmagasabb rendfokozatú női tiszt alezredes. A nők parancsnoki szinten nem szolgálnak, de bármelyik beosztás elérhető számukra. A férfiakat sorozzák, a nők önkéntes alapon szolgálnak, de ugyanazok a fegyelmi előírások és követelmények vonatkoznak rájuk. 1988 júniusában a dán hadsereg haderőnemeinek valamennyi beosztását megnyitották a nők előtt. Egy évvel később a hazai önkéntes haderő (Home Guard) mindhárom haderőnemébe integráltak női állományt.

Az állomány kiképzésének minden területén azonosak a feltételek, és minden katona kérheti felvételét a Védelmi Akadémiára. Bár a sorkatonai szolgálat hagyományosan csak a férfiakra vonatkozik, 1998 februárjában új törvényt fogadtak el, amely szerint a nőket ugyanolyan feltételek mellett sorozzák be, mint a férfiakat, de a jelentkezésük önkéntes alapon történik, és szerződést írnak alá. Az ilyen megoldás lehetővé teszi, hogy a nők megismerkedhessenek a katonaélettel, és feltehetően bátorítja őket, hogy katonai pályafutásra törekedjenek.

Nők is jelentkezhetnek és szolgálhatnak külföldön békefenntartó műveletekben (pl. Boszniában).⁷ A sorozott állomány

iránti felelősség ilyen hadműveletekben a haderőnemi vezérkarokon és a Dán Nemzetközi Dandáron (DIB=Danish International Brigade) nyugszik.

A sikeres sorozási kampány mellett, az állomány pályán tartása fontos érdeke a hadseregnek. Új fizikai követelményrendszert dolgoztak ki a jelentkezők számára, a kibocsátás végső követelményrendszerét nem, de a bemenetít megváltoztatták. Az elgondolás az volt, hogy a nők a kiképzés végén teljesítsék az előírt fizikai követelményeket, még akkor is, ha a felvételi idején a követelményrendszernek nem felelnek meg.

Egyesült Államok

A nők fegyveres szolgálatára vonatkozó integrációs törvény 1948-ban szabályozta a nők jogi helyzetét a haderőnemeknél. Bár a törvény a nőknek tartós státuszt biztosított, az integráció nem valósult meg, mivel elkülönült női alakulatokat hoztak létre.⁸ *A hetvenes években kezdődött a nők valódi integrációja a fegyveres erőkbe.* Az egyenlő jogok törvény módosításának elfogadása 1972-ben megteremtette ehhez a feltételeket, de az áttérés csak egy évvel később kezdődött, amikor Amerikában megszűnt a hadkötelezettség és létrejött az önkéntes haderő. Ez ahhoz a demográfiai valósághoz kapcsolódott, amely szerint hiány volt a férfi újoncokban és a férfiak születési aránya csökkent. Mindez törvényszerűen arra készítette a védelmi minisztériumot, hogy a nőkhöz forduljon.⁹

6 Colonel William R. Phillips, „Civil–Military Cooperation: Vital to peace implementation in Bosnia”, *NATO Review*, Spring 1998, No. 1., p. 22.

7 Women’s Research and Education Institute, *Women in the Military Where they stand*, 2nd edition, 1998, p. 23.

8 Uo.

9 Linda Bird Franke, *Ground Zero: The GenderWars in the Military*, Simon and Schuster, 1997.

Jelenleg megközelítőleg 200 000 katonanő teljesít aktív szolgálatot és százazrek mozgósíthatók a tartalékállományból. Ezen kívül 3328 fő a Parti Őrségnél teljesít szolgálatot, akiket csak háború esetén hívnak be. *Az amerikai fegyveres erők több, mint 14%-a nő.*

Az Öböl-háború sok vonatkozásban közvetlenül érintette a fegyveres erőknél szolgáló nők helyzetét és szerepét. Új besorolási, beosztásba helyezési rendszer kialakításához vezetett. Ennek ellenére számos harci beosztás maradt zárva a nők előtt a gyalogságnál, a harckocsizóknál, egy-két kivételtől eltekintve a tüzérségnél. Nem szolgálhattak nők a tenger alattjárókon, valamint azokban a beosztásokban, ahol az ellenséggel közvetlen harcérintkezésben kell bizonyos feladatokat ellátni. Kivételt a speciális hadműveleti erők (SOF), a hadsereg légiereje, repülőgép- és helikoptervezetők, pilóták, harcírányítók, ejtőernyős mentők, harcászati légi parancsnokság és légterellenőrzés, légvédelem, hadmérnökök, egyes tengerészgyalogsági ellátó szolgálatok és kételtű harcjárművek javító beosztásai képeznek.

Azonos módon, azonos követelményeket betartva sorozzák a teljes katonai állományt. Bár a kiképzési követelmények azonosak a teljes állomány számára, a fegyveres kiképzésben és a fizikai alkalmasság követelményrendszerében különbségek vannak. *A haderőnemek akadémiaiit 1976-ban nyitották meg a nők előtt.* A harci repülőgépekkel kapcsolatos korlátozó jogszabályt 1993-ban eltörölték, ennek következtében 1994-ben az első nő elvégezte a harcipilóta-kiképzést. Mindazonáltal az integrált kiképzésről

az utóbbi években viták folynak, kérdések vetődnek fel mind a hadsereg, mind a megfelelően kiképzett újoncok harckészültségével kapcsolatban. A szárazföldi csapatoknál, a haditengerészetnél és a légierőnél mindenütt integrált kiképzés folyik. A tengerészgyalogság az egyetlen haderőnem, ahol a férfi és női újoncokat elkülönítetten képezik ki, mert véleményük szerint ez elősegíti az újoncok toborzását. A katonai kiképzés és a nők integrációjának kérdéskörével foglalkozó bizottság kongresszusi jelentése (1999 márciusában) megállapította, hogy a haderőnemek az alapkiképzést az érvényes célkitűzésnek megfelelően végzik.

A világszerte bevetett amerikai erők mintegy 10%-a nő. Az Öböl-háborúban 37 000 katonanő teljesített szolgálatot. A nők sikeresen álltak helyt ebben a háborúban, „...így nélkülözhetetlen és integrált részévé váltak az USA fegyveres erőinek. Amerika nem visel többé háborút nélkülük”.¹⁰ Mintegy 11 000 katonanő 180 különböző szakterületen – az egyes haderőnemeknél – vett részt a NATO békefenntartó műveleteiben. Jelenleg 1400 katonanő teljesít szolgálatot ezekben a missziókban.

Egyesült Királyság

Az 1990-es évek elején a brit katonanők életében jelentős változás történt. Számos beosztást tettek a nők számára hozzáférhetővé, pl: a tengeri szolgálatot a hadihajókon és a légierő valamennyi beosztását. *A katonanők 1994-re integrálódtak mindhárom haderőnembe.* A szárazföldi csapatok 1992-ben, a haditengerészet 1994-ben megszüntette az elkülönült női alakulatokat. A katonanők valamennyi szolgálati területen a férfiakkal együtt szolgálnak,

10 Jeanne Holm nyá. vezérőrnagy USAF, bevezető előadása a NATO Fegyveres Erői Nőbizottságának konferenciáján, Brüsszel, Belgium, 1995. június

kivéve azokat a beosztásokat, ahol jelenlétüket nemkívánatosnak minősítik, a harci hatékonyság csökkenésétől félve. Ezek az alábbiak: a tengerészgyalogos kommandók, a gyalogság, a királyi lovaság és a légierő deszantezrede.

Az esélyegyenlőségnek prioritása van az egyes haderőnemeknél. Általánosan elfogadják és alkalmazzák a katonanőket, olyan munkakörülményeket teremtenek számukra, amelyek a szexuális zaklatástól, a megfélemlítéstől és a jogellenes diszkriminációtól mentesek.

2000. március 1-jén a brit hadsereg 7,9%-a volt nő, 6,7%-a tiszt, 8,2%-a pedig tiszthelyettes.¹¹ A haditengerésznél a létszámuk 3350 (7,6%), a szárazföldi csapatoknál 7869 (6,8%), a légierőnél pedig 5122 fő (9,2%). A hadsereg 1998-ban a nők számára megnyitott beosztások arányát 47%-ról 70%-ra növelte. A fennmaradó beosztásokat a védelmi minisztérium folyamatosan vizsgálja. A haditengerésznél a beosztások 73%-át megnyitották a nők előtt, a légierőnél a beosztások 96%-a hozzáférhető számukra.

A női tengerészállomány 1990 óta szolgál a tengeren, körülbelül 10–15%-át teszi ki egy hajó személyzetének. Mintegy 800 nő szolgál 40 hajón. A haditengerészet legmagasabb rendfokozatú női tisztje százados. A brit nők tengerészgyalogosként és tengeraltattjárókon nem teljesítenek szolgálatot.¹²

A brit Királyi Légierő (RAF) kiváló női repülők emlékét őrzi a repülés kezdetétől fogva. Jelenleg a RAF – deszantezredét kivéve – minden beosztásba fogad nőket. A RAF volt az első haderőnem, amely előléptetett egy nőt repülőndár-parancsnokká. Jelenleg 25 pilótanő

és 27 női navigátor szolgál repülőszázadnál (vadászrepülők, helikoptervezetők).

A kiképzési követelmények a haderőnemi akadémiákon és a katonai alapkiképzés az egész állomány részére azonosak; a fizikai követelményrendszert azonban a nőkhöz és a férfiakhoz igazították. A hadsereg öt újonckiképző ezrede közül négy mindkét nem kiképzését végzi. Az általános katonai kiképzés a férfakkal együtt folyik. A haditengerésznél és a légierőnél is integrált kiképzés folyik mind az akadémiáikon, mind az újonckiképzés során. 1981 óta a légierőnél több mint 2800 nő (14 500 férfi) tett repülőalkalmassági vizsgát a RAF cranwelli főiskoláján, a légi személyzetet kiválasztó központban.

A szövetség többi NATO-országához hasonlóan a brit nők 1997 óta vesznek részt az ENSZ és NATO vezette békefenntartó műveletekben. Az Öbölháborúban 1100 brit katonanő szolgált különböző beosztásokban.

Franciaország

A francia parlament 1951-ben fogadta el a női állomány státusát szabályozó különleges törvényt. Az 1972. évi törvény, amely 1973-ban lépett hatályba, a férfiakéval azonos státuszt adott a nőknek. 1985-ben a Védelmi Minisztérium számos rendszabályt léptetett életbe a nők hadseregben belüli integrációja érdekében. Ezek: az integrált alapkiképzés és a korlátozás nélküli hozzáférhetőség valamennyi nem-repülő tiszthelyettesi beosztáshoz. Az 1998. február 16-i határozat eltörölte a kvótákat, így még a kommandó alakulatokban is szolgálhatnak nők. Az 1999. november 10-ei rendelet pedig meghatá-

11 Teamwork 2000, Conference of the Committee on Women in the NATO Forces, 2000. May Brussels HQ.

12 Defence News Analysis: A view from London, „Women in Submarines”, Issue 99/14, 12 April 1998.

rozta azokat a beosztásokat, amelyeket csak férfiak tölthetnek be.

A franciák a hivatásos hadsereg létrehozását és a férfiak sorozáson alapuló katonai szolgálatának megszüntetését 2002-re tervezik. Ez természetesen befolyásolja a nők belépését is a fegyveres erőkhöz; *a kvótákat 1998 elején határozták meg*. A nők szükségállapot bevezetése esetén 2001-től kezdődően besorozhatók. Jelenleg a nők önkéntesként az esélyegyenlőség alapján szolgálnak, a kiképzés és az előléptetés korlátozások nélküli. A francia hivatalos szervek újrafogalmazták a nők és a férfiak alkalmazását: szakmánként, szakképzettség szerint, felelősségi területekként és fegyvernemenként újraszervezik mindazokat a beosztásokat, amelyek megnyitnak a nők számára.

Néhány speciális beosztás továbbra is zárva maradt a nők számára: az idegenlégió, a haditengerészeti légierő (kivéve a helikoptereket), a tengeralattjárók, a tengerészgyalogos kommandó, és a csendőrség speciális alakulatai (nemzeti rendőri erők). Harcoló alakulatoknál és hajókon is elfoglalhatnak beosztásokat. A nők aránya a francia hadseregben az évek során nőtt. Jelenlegi létszámuk több mint 27 000 fő, a teljes haderő több mint 8%-a. A francia hadseregben két dandártábornoknő teljesít szolgálatot, az egyik a légierőnél, a másik az egészségügyi szolgálatnál. A nők aránya a tiszti testületben 5,2%, míg a tiszthelyetteseké és az önkénteseké 19,5% illetve 11,2%. A francia hivatalos előrejelzés szerint a katonanők aránya nem haladja meg a 10%-ot.

A karrierlehetőségek azonosak a nők és a férfiak számára. A katonanők minden beosztást betölthetnek, kivéve azokat,

amelyeknél közvetlen és hosszan tartó harcérinkezésben lehetnek az ellenséges erőkkel. A haditengerészet a hadihajóira fogad katonanőket. A légierő valamennyi beosztása, a harci pilótákat is beleértve, 1995 óta nyitva áll a nők előtt. Női tisztek a csendőrségnél (ezek nem sorozott önkéntesek) csak adminisztratív területen szolgálnak.

A kiképzés azonos a nők és a férfiak számára, de a fizikai követelményeknél tekintettel vannak a nők fiziológiai sajátosságaira. A Légierő Főiskolája 1977-ben megnyitotta kapuit a nők előtt, a Haditengerészeti Akadémia csak 1993-ban. A katonanők elvégezhetik a vezérkari akadémiát és a katonai akadémián diplomát szerezhetnek.

A humanitárius missziók nem jelennek újdonságot a francia katonanők számára. Tisztek, tiszthelyettesek gyakran vesznek részt külföldi hadműveletekben (IFOR, SFOR erők).

Görögország

A nők belépése a hellén hadseregbe, az ápolónői tiszti alakulat létrehozásával kezdődött 1946-ban. Még ugyanebben az évben megalapították a Katonai Ápoló Iskolát. Női tiszthelyettesek 1979-től szolgálnak a hadseregben. 1990-ben lehetővé tették, hogy a nők a haderőnemek akadémiáin tanulhassanak. A katonai szolgálat a férfiak számára kötelező. A hellén parlament 1977-ben fogadta el azt a törvényt, amelyben meghatározta, hogy a 20 és 32 év közötti nők, háború idején vagy általános mozgósítás esetén katonai szolgálatra kötelezhetők. Békeidejű besorozásuk felteleit a védelmi miniszter határozza meg és a parlament hagyja jóvá.¹³

13 Sandra Carson Stanley and Mady Weschler Segal, „Military Women in NATO: An Update”, *Armed Forces and Society*, Volume 14, No. 4, Summer 1988.

A katonanők alkalmazása korlátozott, mivel elnöki rendelet tiltja a harci feladatokban való részvételt és a katonai akadémián folytatott tanulmányokat bizonyos szakokon. A férfiakkal azonos feltételekkel szolgálnak, ugyanazon szabályzók szerint. A legmagasabb rendfokozatú női ápoló: dandártábornok. A női tiszthelyettesek számára az elérhető szakterületek száma 1988 óta a szárazföldi haderőnemnél és a haditengerészetnél nőtt.

A női állomány aránya az utóbbi évek alatt változott, a teljes haderő 10,75%-a, a légierőnél 9,6%, a haditengerészetnél 14% és a hadseregben 10,2%.

A nők számára nincs különleges toborzási kampány, mivel meglehetősen magas a pályázók száma. A női tiszteket ugyanúgy képezik az akadémiákon, mint férfitársaikat, de korlátozott a létszámuk, a hallgatók összlétszámát 10%-ban limitálták. Csak specifikus logisztikát és pénzügyi ismereteket tanulhatnak. A női tiszthelyettesek 13 hetes intenzív elkülönített kiképzési programban vesznek részt. Ezt követően 4 hónapos integrált szakterületi kiképzésen mennek át a férfiakkal együtt.

A mai napig a katonanők nem vesznek részt békefenntartó műveletekben. Az integrációs folyamat a szakterületeken való foglalkoztatásuk kiterjesztésével folytatódik, mivel a jelenlegi törvény kizárja őket a harcoló fegyvernemi alakulatoknál teljesítendő szolgálatból.

Hollandia

A holland nők helyzetét 1971-ben és 1979-ben két parlamenti határozat közvetlenül is érintette. Az 1979-es törvény a férfiakéval egyenlő jogi státuszt teremtett. Ez azt jelenti, hogy a férfiak és a nők azo-

nos feltételekkel lépnek be a hadseregbe, lehetőséget adva az egyforma kiképzésre és a szakmai beosztás kiválasztására.¹⁴ A nők hadseregbe történő integrációja részeként 1988-ban olyan intézkedéseket fogadtak el, amelyek biztosítják a női sorozást, a munkakörválasztást, a kiképzést, az anyasági és a gyermekgondozási szabadság engedélyezését.

A kötelező katonai szolgálatot 1990 végén szüntették meg és a holland hadsereget önkéntes alapra helyezték. A holland katonanők – kivéve a tengeralattjáró szolgálatot – minden szakterületen szolgálhatnak, beleértve a harcoló alakulatokat is. Mindazonáltal néhány nő nem tudja teljesíteni azokat a fizikai követelményeket, amelyek az olyan harcoló alakulatoknál szükségesek, mint a harcokoszók és a gyalogság.

Jelenleg a holland katonanők a teljes haderő 7,4%-át (4103 fő) alkotják. A létszámuk és az arányuk fokozatosan nőtt az elmúlt öt év során. A nők többsége a haditengerészetnél szolgál (9,4%), míg 7,8% a katonai rendőrségnél (Marechaussee-ban), 6,9% a légierőnél és 6,4% a szárazföldi erőknél teljesít szolgálatot. Jelenleg az ezredes a legmagasabb elérhető rendfokozat a női tiszteknél. A nők és a férfiak azonos kiképzést kapnak, ugyanazok a fizikai követelmények vonatkoznak rájuk, a kiképzés a beosztás követelményeinek felel meg.

A holland katonanők bizonyos korlátozásokkal folyamatosan részt vesznek külföldi küldetéseken. Szolgálatot teljesítenek az SFOR-missziókban, számos szakterületen pl. szakaszparancsnok-helyettesek, meteorológusok, rádiókezelők, ápolónővérek, gépkocsivezetők, szerelők, hírszerzők és helikoptervezetők. A Katonai Rendőrség ugyancsak küld nőket a parancsnokságokra és az egységekhez is.

14 Women in the NATO Forces, NATO Press and Information Agency, September 1982.

Kanada

A kanadai hadseregben a nők létszáma az évek során változott, a csúcspontot a második világháború idején érte el. 1968-ra a három haderőnem egyesült és létrejött a kanadai fegyveres erő, az egyesítés a nőkre is vonatkozott. 1970 óta – a harci beosztások, lokátormegfigyelés és a tengeri szolgálat kivételével – a nők minden beosztást betölthetnek, a korlátozásokat eltörölték. A nők helyzetét vizsgáló Királyi Bizottság jelentése eredményeként, a kanadai hadsereg kiterjesztette a nők karrierlehetőségeit és felülvizsgálta a házassági, a terhességi és a nyugdíjazásra vonatkozó kedvezményeket.

1985-ben a fegyvernemek 75%-át nyitották meg a nők számára és megkezdődtek a tárgyalások a harci egységekben történő alkalmazásukról. A tárgyalások befejezése előtt az 1989-es Kanadai Emberi Jogok Bírósága javasolta valamennyi, a nők alkalmazását korlátozó intézkedés megszüntetését a hadseregben, kivételt a tengeralattjárón teljesített szolgálat jelentette. A haditengerészet tanulmányozza a nők tengeralattjárókon történő alkalmazásának lehetőségét. A katonai főiskolákra való bejutást 1980-ban engedélyezték a nők számára. Napjainkban az újonckiképzés teljes mértékben integrált.

A főtiszti rendfokozatú nők száma 1989 óta emelkedett, míg a tiszti rendfokozatúaké csökkent. A férfitisztek aránya ugyancsak csökkent, hasonló a helyzet a tiszthelyetteseknél, a magasabb rendfokozatúak száma nőtt, míg az alacsonyabb rendfokozatúaké csökkent.

Jelenleg a nők aránya 11% (6564 fő) a reguláris erőknél és 18,6% a tartalékos erőknél, annak ellenére, hogy 1997-ben

Kanada a tengeralattjárók kivételével minden harci beosztást megnyitott a nők számára.¹⁵ A katonanők harci beosztásokba bevonása végül is kevésbé volt sikeres az elmúlt évek során. A hadsereg elképzelése a helyzet javítására vonatkozóan két részből tevődött össze: intenzív sorozási kampányból és a „Vezetés egy másféle hadseregben” program végrehajtásából. A harci egységek sorozási kampányával együtt ez a program felgyorsította a harci egységek felkészítését a női újoncok befogadására. Kanada megkezdte a női vadászpilóták toborzását. A kanadai katonanők folyamatosan részt vesznek, a NATO- és az ENSZ-vezette békefenntartó műveletekben az egész világon, szolgáltak az Öböl-háborúban is.

Lengyelország

Annak ellenére, hogy a lengyel nők az első világháború óta harcolnak, szolgálatteljesítésüket 1988-ig hivatalosan nem ismerték el. A sorkatonai szolgálat valamennyi férfi számára 18-tól 60 éves korig kötelező, valamint azon 18 és 50 év közötti nőknek, akik a hadsereg számára hasznos speciális képzettséggel rendelkeznek. A katonai szolgálat feltételei különbözőek a férfiak és a nők számára. A nőket 50 éves korukban a hivatásos szolgálatban elért rendfokozatuktól függetlenül nyugdíjazzák. A férfiakat rendfokozatuknak megfelelően differenciálják: a tiszthelyettesek, az altisztek és a tisztek 55 éves korukig, a főtisztek 58 éves korukig, míg a tábornokok 60 éves korukig szolgálhatnak.

A nők sorkatonaként és önkéntes, szerződéses katonaként szolgálhatnak, elsősorban az egészségügyi szolgálatnál,

15 Linda Bird Franke, *Ground Zero: The Gender Wars in the Military*, Simon and Schuster, 1997, p. 249.

mint fogorvosok, gyógyszerészek, pszichológusok, szociológusok, orvosok. Jelenleg 239 nő (0,3%), ebből 182 női tiszt van a lengyel fegyveres erőknél, többségük a hadseregben szolgál. A legmagasabb rendfokozatú nő őrnagy. Nincs külön sorozás és kiképzés a nők számára a hadseregben. Az SFOR-misszióban vagy a Közel-Keleten tábori kórházakban teljesítettek szolgálatot a nők. A nemzetvédelmi minisztérium toborozza a lengyel katonanőket, akik szerződést írnak alá a rövid időtartamú külföldi szolgálatra vonatkozóan. 1999-ben megnyitottak a katonai iskolák – Katonai Műszaki Egyetem, Katonai Orvos Akadémia stb. – kapui a lengyel nők előtt. 1999-ben 32 főt, 2000-ben 71 főt vettek fel.

Az utóbbi években, Lengyelországban a női szolgálat iránt a hadseregben hihetetlen érdeklődést mutatkozott, különösen a fiatal, magas végzettségű nők körében. A hadsereg vezetése és az illetékes minisztériumi főosztályok vizsgálják, hogy milyen intézkedéseket foganatosítsanak az integrációs törekvések elősegítése érdekében. A női állomány által betölthető beosztások száma, a katonai iskolákba és akadémiára való beiskolázásuk is szerepel az áttekintett témák között.

Luxemburg

Luxemburg 1968-ban megszüntette a sorozást és áttált az önkéntes haderőre. A hadsereg, a rendőrség és a csendőrség – együttesen mintegy 1300 fő – a belügyminiszter alárendeltségében tevékenykedik. Az első női hallgatókat 1979 áprilisában vették fel a rendőrség tiszthelyettesi tanfolyamára. Egy évvel később a csendőrség tanfolyamain is részt vehettek a nők. Az első nő 1987 áprilisában lépett be az önkén-

tes haderőbe. Az ország törvényei és politikája tiltják a nemi diszkriminációt, vonatkozik ez a hadseregre is. Bizonyos jelzések arra utalnak, hogy a nők inkább a polgári rendőrséghez folyamodnak felvételért, mintsem a hadseregbe.

A törvény meghatározza a nők létszámát a fegyveres erőknél, befolyásolva ezzel a női újoncok létszámát is. A 800 fős haderőben a nők létszáma 40 fő. A luxemburgi hadseregben nincs női tiszt, jelenleg egy női hallgató tanul a Belga Királyi Katonai Akadémián.

A női állomány legnagyobb része adminisztratív munkakörökben dolgozik, néhányan szakácsként, ápolónőként és a szállítás területén szolgálnak (pl. gépkocsivezetők). A kiképzés azonos, amelyet a férfiakkal együtt kiképző központokban hajtanak végre, de külön női szakaszokban. Három hónap után, vegyes gyakorlóegységekhez kerülnek. A fizikai követelményeket a nők fizikai adottságai figyelembevételével alakították ki.

A katonanők az IFOR/SFOR küldetésekben önkéntes váltásokban mint gépkocsivezetők, ápolónők szolgálnak. A békefenntartó műveletekhez a sorozás önkéntes alapon történik a tiszti (csak férfiak) és tiszthelyettesi állomány körében egyaránt. Elméletileg, a harci küldetésekben való foglalkoztatás vonatkozásában nincs megkülönböztetés a férfiak és nők között.

Németország

Polgári női egészségügyi állományt, első sorban orvosokat és gyógyszerészeket soroztak be ideiglenes jelleggel katonai egészségügyi tiszteknek 1975-ben. Az első női egészségügyi tisztjelölteket 1989-ben vette fel a szövetségi hadsereg,¹⁶ mivel az

16 Women in the NATO Forces, NATO Information and Press, 1991.

alkotmány rendelkezése szerint nem teljesíthetnek fegyveres katonai szolgálatot. Éppen ezért a nők kizárólag az egészségügyi és a katonazenész beosztásokban szolgálhatnak. A politikusok, a hadsereg és a közvélemény nyomására megszüntették azt a különleges katonai helyzetet, amely közel 40 évig tartott a második világháború következményeként és új módon közelítették meg a témát. Az új megközelítés a nemzetközi felelősségvállalásban való nagyobb részvétel gondolatát tartalmazta.

A német katonanők létszáma és aránya az elmúlt 14 évben jelentősen megnőtt, a tendencia az utóbbi 5 évben is folytatódott. 2001. január 1-jén 4493 katonanő szolgált a Bundeswehrben,¹⁷ A női tisztjelölteket jelenleg csak a katonai egészségügyi iskolákba vesznek fel. A hadseregbe csak olyan jelöltek kerülhetnek tiszthelyettesnek vagy sorállományúnak, akik megfelelő polgári munkatapasztalattal és szakismerettel rendelkeznek. A női állomány integrált alapú kiképzésben részesül a Bundeswehrben. A kiképzési követelmények – kivéve a fizikai követelményrendszert – azonosak a férfiak és a nők számára.

Női egészségügyi állomány gyakran vesz részt ENSZ vezette missziókban, Kambodzsában, Szomáliában, Kelet-Timorban, Bosznia-Hercegovinában és Koszovóban teljesítenek szolgálatot.

A közvélemény, de elsősorban az egyetemistánok elsőprő nyomására a Bundeswehr tárgyal a nők szerepe szélesítésének lehetőségéről, a logisztika, a hírközlés és a törzsmunka területén. A katonanőket elfogadják férfitársaik, elismerik szakmai munkájukat, motivációjukat és elkötelezettségüket a Bundeswehr és a

hazájuk iránt. Az integráció ügyét nagyban elősegítette az, hogy az Európai Bíróság helyt adott egy olyan személynek, aki 1996-ban a Bundeswehr egyik logisztikai területére adta be pályázatát, de azt elutasították.

Norvégia

1947-től a norvég nők csak polgári alkalmazottként dolgozhattak a hadseregben, 1959-ben engedélyezték, hogy önkéntes tartalékalállományúak legyenek. A nyolcvanas évek közepétől a nők önkéntes alapon beléphetnek a hadseregbe. Bár mely beosztást betölthetnek – beleértve a harcoló alakulatokat is – és a férfiakéval azonos kiképzési lehetőségeket is engedélyezték számukra.

A fegyveres erők haderőnemei teljesen integráltak, azonos a parancsnoki lánc, azonosak a teljesítményi és a fegyelmi előírások. *Jelenleg a norvég katonanők létszáma 1030 fő, a teljes haderő létszámának 3,2%-a. A katonanők legmagasabb rendfokozata ezredes. Az utóbbi években, Norvégia intenzív sorozási kampányt folytatott az oktatási intézményeiben, különösen a tisztképző iskolában, a tömegtájékoztató eszközökben.*

Norvégia azon kevés országok egyike, ahol engedélyezik a nők szolgálatteljesítését a harcoló alakulatok bármelyikében, s az egyetlen NATO-ország, amely engedélyezi a női állomány szolgálatát a tengeralattjárókon. (Kanada vizsgálja a tengeralattjárók konstrukciója módosításának lehetőségét a női légénység elszállásolása feltételeinek megteremtése céljából, a spanyol parlament pedig fontolgatja a nők szolgálatának engedélyezését tengeralattjárókon.) Szolgáltak az Öböl-háborúban és fontos

17 Teamwork 2000, Conference of the Committee on Women in the NATO Forces, 2000. May Brussels HQ.

szerepet játszanak a különböző békefenntartó missziókban (Bosznia-Hercegovina, Koszovó) is.

A kiképzési követelmények azonosak a férfiak és nők számára, a katonanők létszámban vesznek részt a magasabbparancsnoki tanfolyamokon (Vezérkari Akadémia, Nemzetvédelmi Egyetem).

A hadsereg fejlesztési tervébe bekeült a női sorozás szabályozásának ismertetése és értékelése. Célkitűzés, hogy a hivatásos és nemhivatásos női tisztek aránya elérje a 7%-ot valamennyi fegyvernem tiszthelyettesi és sorállománya között 2005-re. Külön vizsgálják annak a lehetőségét, hogy a nem norvég származású állomány sorozása miként történhet a fegyveres erőkhöz.¹⁸

Olaszország

A parlament alsóháza (a küldöttek kamarája) 1998 nyarán fogadta el azt a törvénytervezetet, amely megengedi a nők hadseregbe belépését. Ezt a törvényt a szenátus 1999. szeptember 29-én hagyta jóvá. A törvény alapján a sorozási eljárás 2000 elején kezdődött el. A feladat alapvetően új volt a teljes haderő számára. A szárazföldi vezérkar a Picino ezredet jelölte ki a női önkéntesek kiképzésére.¹⁹

Kezdetben a speciális szaktudással és hivatásos tapasztalattal rendelkező nőket (az orvosokat, ügyvédeket) részesítik előnyben a hadseregbe sorozásnál. A jövőben egyetlen beosztás és terület sem lesz elzárva nők előtt.

A nők hadseregbe integrálásának kérdésében Olaszország a NATO többi országához hasonló dilemmával áll

szemben. Komplex és a kényes a kapcsolat a hadsereg és a közvélemény között. Olaszország professzionális hadsereg kialakítására törekszik, a modellre történő teljes áttérésnek 2006-ig meg kellene történnie. Ezért nehézséget okoz a magasabb végzettségű állomány sorozása.

Az olasz fegyveres erők jövője elsősorban azokra az önkéntesekre épül, akik magas iskolai végzettséggel és szakképzettséggel rendelkeznek, és rugalmasan és gyorsan mozgósíthatók. A katonai vezetés úgy látja, hogy a katonai intézmények nem lehetnek diszkriminatívak a nőkkel szemben, nem korlátozhatják alkalmazásukat. Ez arra utal, hogy Olaszország felkészül a nők fegyveres erőkhöz történő integrációjára. A nők számára elvileg minden terület nyitott, de alapul az, hogy a férfiakat és a nőket a végzettségüknek és képzettségüknek megfelelő beosztásban kell foglalkoztatni, egységes követelmények alapján.

Portugália

A portugál nők már az első világháború idején is szolgáltak a hadseregben. Az 1961-es törvény lehetővé tette, hogy a nők egészségügyi szolgálatra jelentkezzenek, és női ejtőernyősöket képezzenek ki. 1990 elején a légierő női pályázókat fogadott más szakokra is (pl. műszaki, orvosi szakok, valamint az adminisztráció). Egy évvel később a két másik haderőnemben is megengedték a nők szolgálatát. 1992-ben a hadsereg megnyitotta a katonai akadémia és a tiszthelyettesi iskolai kapuit a nők előtt. A haditen-

¹⁸ Dag Jostein Fjaervoll, „Key Challenges for the Armed Forces in 1999”, *Norwegian Defence Review*, January 1999, No. 1, pp. 9–10.

¹⁹ Az olasz viszonyok ismertetéséhez Juhász Dezső alezredes katonai attasé kéziratát, valamint a Picino-i ezrednél tett látogatásról készült jelentését használtuk fel.

gerészet 1994-ig a nőket nem engedte be az akadémiájára.²⁰

A 2000 áprilisi statisztikai adatok szerint a portugál katonanők 13%-a légierőnél (924 fő), 6,7%-a a hadseregben (1638 fő) és 3,4 %-a (363 fő) a haditengerészetnél szolgált. Összességében a katonanők a portugál fegyveres erők 6,6%-át (2925 fő) képezték.²¹

Katonanők szolgálnak pilótaként, vadászrepülőgépeken, navigátorként, katonai rendőrként, légi közlekedési irányítóként, ejtőernyősként, azonban kizárják őket a gyalogos, a harckocsizó, a tűzér fegyvernemekből, valamint a hadihajókról.

A kiképzés – a fizikai kivételével – azonos a férfiak és a nők számára. A portugál katonanők külföldön önkéntesként szolgálnak a különböző szakterületeken, pl. egészségügyi, híradó és rádiós specialista, műszaki és adminisztratív beosztásokban. Portugáliában a nők létszáma folyamatosan növekszik a fegyveres erőknél. A haderő vezetése további integrációs intézkedések javításán is dolgozik. Például a haditengerészetnél el akarják érni, hogy a nők aránya hajókon 15%-ra emelkedjen.

Spanyolország

Az 1988-as dekrétumnak köszönhetően ma már nincs határ a nők arányára vonatkozóan a hadseregben. A katonanők a speciális alakulatok kivételével a fegyveres erők bármely egységénél valamennyi beosztásban és rendfokozatban szolgálhatnak, eltérően más országoktól, ahol először elkülönült női alakulatokat hoztak létre, mint pl. Dánia, Franciaország, Hollandia, az Egyesült Királyság és

az Egyesült Államok. A férfiakéval azonos rendszabályok és követelmények vonatkoznak a katonanőkre is. Az 1999-es törvény új normatívája garantálja a nők teljes egyenjogúságát a hivatásos katonanők számára.

A nőket a férfiakkal azonos feltételek mellett sorozzák, azonos kiképzési követelményeket kell teljesíteniük. A Nemzeti Polgárőrség (La Guardia Civil) elsőként fogadott női tiszthallgatókat. Jelenleg a spanyol katonanők létszáma 5680 fő, azaz a teljes haderő 5,2%-a. A 2000. évi statisztikai adatok szerint a légierőnél 839 fő (4,4%), a hadseregben 3314 fő (5,2%) és a haditengerészetnél 1074 fő (5,1%) szolgált.

Nők nem szolgálhatnak légiós alakulatokban, a különleges hadműveleti egységekben, a tengerészgyalogosoknál, a tengeralattjárókon. Folyik annak vizsgálata – megfelelő elhelyezési lehetőségek esetén –, hogy kisebb hajókon katonanők szolgáljanak. Spanyolországban jelentős lépések történtek a nők fegyveres erőbe történő integrálása érdekében.

A spanyol katonanők 1993 óta vesznek részt békefenntartó műveletekben a volt Jugoszlávia területén, az SFOR-misszióban.

Törökország

Az ország törvényeinek megfelelően, a nők a férfitársaikkal azonos módon teljesítenek szolgálatot a török hadseregben, mind a beosztásba helyezés, az előléptetés és a kiképzés tekintetében. Egyes fegyvernemek – a páncélos és a gyalogság alakulatai, valamint a tengeralattjárók – továbbra is zárva maradtak a nők előtt.

20 Helena Carreiras, „Mulheres Militares em Portugal (1992–1998): Políticas, Processos e Protagonistas”, Revista de Nacão e Defesa, 1999., p., 3.

21 Teamwork 2000, Conference of the Committee on Women in the NATO Forces, 2000. May Brussels HQ.

1955-ben először vettek fel női hallgatókat a katonai akadémiákra. 1957-ben bocsátották ki az első női tiszteket. 1960–1982 között nem soroztak nőket a hadseregbe, 1982-ben csak egyetemi végzettségű civil nőket soroztak be tisztnak. A nőket 1992-ig nem vették fel a katonai oktatási intézményekbe.

Törökországban a nőket csak a tiszti testületbe veszik fel. Viták folynak a női tiszthelyettesek, a gyalogosok és a tengerészek sorozásával kapcsolatban. A katonai iskolába felvehető nők arányát – önkéntesek, mivel nincs kötelező sorkatonai szolgálat – 4%-ban rögzítették.

A kiképzési követelmények mindkét nem számára azonosak, kivéve az alkalmassági teszteket és szabványokat. A fegyvernemi akadémiák, a Gulhane ápolónőképző katonai iskola és annak orvosi fakultása az utánpótlás fő forrásai. 1998-ban 274, 199-ben 185 női hallgatót vettek fel. Az egyetemokről verbuvált civil jelöltek 3 hónapos integrált alapkiképzésen vesznek részt a férfiakal együtt.

A török katonanők létszáma 2000-ben 864 fő volt. A szárazföldi erőknél szolgálnak a legtöbben 510 fő, a haditengerészetnél 181, a légierőnél 147 és a csendőrségnél 26 fő. Hasonlóan más nemzetekhez, Törökország folyamatosan küld a békefenntartó erőkbe egészségügyi állományú katonanőket. Nincs különleges toborzási stratégia az ilyen típusú missziók számára.

A katonanők szolgálati körülményei az évek során javultak. A hadsereg módosította a gyermekgondozási szabadságra vonatkozó jogosítványokat és más szabályzókat is. Folyamatosan növekszik a kvalifikált női tisztek aránya a török fegyveres erőkben.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a NATO-tagállamok fegyveres erőiben a különböző társadalmi kultúrák értékpreferenciája függvényében tekintik súlyos, megoldandó problémának vagy természetes igénynek a nők hadseregbeli alkalmazását.

A katonanők elfogadásával kapcsolatban minden országban hasonló problémák és konfliktusok merülnek fel, mint a civil társadalomban a nők szerepének megítélése során. Nincs olyan NATO- és PfP-ország, ahol a nők jelenléte a hadseregben ne okozna potenciális konfliktust és feszültséget. A konfliktusok megoldása kétoldalú kompromisszumot igényel, hiszen a nőknek is empatikusan és pozitív módon kell részt venni a férfias értékeket képviselő szervezeti konfliktusok feloldásában.

Bármely okból is választják a nők a katonai pályát, és bármilyen ideológia szolgál alapul a nők befogadására a fegyveres testületekbe, a nemzetközi gyakorlat is azt bizonyítja, hogy *mind foglalkozáspolitikai okból, mind a demokrácia elveinek érvényesítése okán, a modern hadseregeknek egyre nagyobb mértékben kell számolni a katonanők alkalmazásával.*

Ács Tibor

Korponay János honvéd ezredes, az MTA legfiatalabb katonatagja

*„Tekintetes Tudós Társaság! Midőn levelező taggá megválasztásom elfogadom, nem kések egyszersmind szívem azon hőn érzelmét nyilvánítani, hogy azt különös megbecsülésemnek nézem, s nem csak majd ha nékem felsőbb helyről azon megtisztelő czimmeli élhetés katonailag is megengedtetik, de addig is, a tekintetes társaságnak megbízásaiban, úgy szinte a hazai tudományosság terjesztésében is, tehetségem szerint eljárni, szíves örömet kész vagyok, és kötelességemnek ismerem.
Pest január 13-án 1845.*

*Korponay János főhadnagy
Főhr. FerdinándEste,
a 32-ik magyar gyalog ezredétől¹*

Az ifjú, 25 éves főhadnagy ezeket a sorokat abból az alkalomból írta, hogy a Magyar Tudományos Akadémia XV. Nagygyűlése 1844. december 24-i ülésen megválasztotta, „mint hadtudományi író”, akadémiai levelező tagnak. Korponay János a 19. század első felének kitűnő egyéniségekkel bővelkedő nemzedékéhez és nemzetünk azon szellemi előharcosai közé tartozott, kiknek érdemeit

csak akkor méltányolhatja az utókor igazságosan, ha tekintetbe vesszük azokat a tizenkilencedik századbéli közismert viszonyokat, amelyek között élt és szolgált, küzdött és alkotott. A tudós katona sikereiben, kudarcokban, drámai eseményekben bővelkedő élete és alkotói munkálkodása átívelte a reformkort és a szabadságharcot, az abszolutizmus és a dualizmus kezdeti időszakát.

Katonai pályafutásának stációi

Korponay János 1819. május 16-án született az Abaúj vármegyei Himben. Gimnáziumi tanulmányait Kassán folytatta, ahol sikeresen abszolvált egy évet filozófiából is. Apja példáját követve, a katonatiszti pályát választotta 15 éves korában és 1834. október 17-én a 37. magyar sörgeylőezred – melyben két neves katonaakadémikus, Kiss Károly és Szontagh Gusztáv is szolgált – hadapródja lett.² Több mint másfél évi tisztjelölség után, 1836. május 18-án előléptették a tehetséges ifjút zászlósna, majd a szolgálatát kiválóan

1 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára. Régi Akadémiai levéltár (a továbbiakban – RAL) 50/1845.

2 Katonai pályafutására lásd: Kriegsarchiv, Wien. Personalakten. Grundbuch IR 32.1841–60. Heft 27. Seit 87., Conduiteliste IR 32. – 1847. Fasc. 117/I., HKR 1845 – 13/53 2469

ellátó tisztet Abaúj vármegye ajánlására 1837. december 1-jén áthelyezték a magyar nemesi testőrségbe és előléptették alhadnagynak. A fiatal testőrtiszt, többek között Görgey Artúrral együtt, 5 esztendőt szolgált Bécsben, ahol lelkiismeretesen tanulta a katonai ismereteket és komolyan elmélyült a hadtudomány kérdéseiben. Főhadnagynak 1842. május 1-jén léptették elő és beosztották a 32. magyar sorgyalogezredbe, majd egyévi veronai helyőrségszolgálat után, az ezred 3. zászlóaljával Pestre helyezték. Az ország fővárosában kapcsolatba lépett a tudományos körökkel, tehetségével és tudásával rögtön a magyar hadtudomány és hadiirodalom művelésének szolgálatába állt. Tudományos munkálkodásával és írásaival (első cikke 1843-ban jelent meg) kivívta a hazai tudós körök és a Magyar Tudományos Akadémia elismerését, sőt még az akadémiai levelező tagságot is. Az 1847 végén készült tiszti minősítése szerint komonokai Korponay János főhadnagy, aki az ezredben 5 éve és 6 hónapja szolgál, a magyar királyi nemesi testőrségben gárdistaként és alhadnagyként 4 év 5 hónapot szolgált, összesen 13 esztendőt és 14 napot, melynek során idegen hatalmat nem szolgált és rendfokozatot sem vásárolt.

Egészségi állapota jó és tábori szolgálatra alkalmas. Komoly és becsvágyó egyéniségű, természetes tehetsége igen sok. Beszél és ír magyarul és németül jól, franciául közepesen. A helyzetváltozásból és történelemből jó tudással rendelkezik. Hadjáratban és ellenség előtt még nem szolgált. Magatartása és viselkedése a civilekkel udvarias és tisztelettudó, alárendeltjeivel szigorú, igazságos és gondoskodó, az ezredben kedvelt és tekintélye van. Tiszti alkalmazása sokoldalú és eredményes. Jó gazda, nem irtózik, nem szerencsejátékos, nincs adóssága, nem

párbajozik. Szolgálatban igen szorgalmas és teljesen megbízható. Az előléptetést a rangsor szerint megérdemli, soha sem mellőzték.

A katonai minősítés is érzékelteti, hogy milyen képességekkel rendelkezett Korponay főhadnagy, de nem tükrözi hazafias megnyilvánulásait, melyekkel támogatta a Magyarország átalakulását szolgáló polgári reformokat, különösen a magyar hadügy újjászülését sürgető nézeteket, törekvéseket.

A magyarság történetében új korszakot nyitó 1848. márciusi napokat Korponay János főhadnagy, a Budán állomásozó, a 2., 32., 39. magyar sorgyalogezredek gránátos osztályaiból (2–2 század) szervezett és István nádor testőrségét is alkotó, Bausnern gránátoszászlóalj tisztjeként élte át. Rokonszenve és hazafias magatartása a lezajlott események, az ország átalakulása érdekében kiharcolt vívmányok és törvények iránt annyira közismert volt, hogy amikor az 1848. április 16-i minisztertanács Batthyány Lajos miniszterelnököt bízta meg, a hadügyminiszter szolgálati akadályoztatása miatt, a hadügy és a nemzetőrség szervezésével, irányításával, a munka első lépéseként a 29 éves gránátos főhadnagyot vette maga mellé katonai tanácsadónak. A miniszterelnök felkérte Lederer lovassági tábornokot, budai főhadparancsnokot, hogy mivel őt illeti meg a nemzetőrség „első felállítása és organizációja”, ennek érdekében szolgálattételre rendelje mellé Korponay János főhadnagyot.

Az áthelyezés 1848. április 17-én megtörtént és ettől kezdve Korponay mint a miniszterelnök hadügyi és nemzetőri titkára működött. Batthyány április 20-án Korponayt még kinevezte a magalakult Országos Nemzetőrségi Haditanács ideiglenes előadójává is, aki

felelősségteljes beosztását sikeresen tölti be a hadtudomány minden ágát felölelő katonai műveltségével. Ezt bizonyítják a kézjegyet viselő 1848. áprilisi és májusi miniszterelnöki hadügyi és nemzetőri ügyek iratai.³

Mészáros Lázár 1848. május 23-i hazatérte és tárcájának átvétele után, megkezdte a magyar hadügyminisztérium megszervezését, vezetését a közismert súlyos körülmények között. Először az elnöki irodát hozta létre és az addig a miniszterelnök hadügyi és nemzetőrségi titkáráként munkálkodó Korponay János főhadnagyot június 1-jével kinevezte „miniszteri titkárrul”, amit a miniszter június 8-i előterjesztésére, más kinevezésekkel együtt, másnap István nádor is jóváhagyott.⁴ Korponay miniszteri titkárként Mészáros nagy meglepetésére eredményesen végzi hadügyi szervező és igazgatási feladatát. Ezt jelzi, hogy a hadügyminiszter június 24-én felhívta a budai főhadparancsnokságot, hogy rendezze „Korponay János titoknokom, Esztei Ferencz Ferdinánd főherczeg ezredbeli gránátos főhadnagy titoknoki fizetését”. Másnap, 25-én pedig értesíti a 32. magyar sorgyalogezred másodtulajdonosát, Weigelsberg Ferenc altábornagyot, hogy Korponay főhadnagyot „ministeri titkárommá kinevezvén” tegyék az ezrednél számfelelttív, de az ezredbeli előléptetéskor

„századosra emeltessék”.⁵ Az ezrede állományában ez az előléptetés augusztus 7-én megtörtént.

A júniusi, júliusi és augusztusi hadi események és katonai ügyek miniszteri iratainak sokassága igazolja, hogy azok előkészítésében, kidolgozásában és kialakulásában jelentős szerepet játszott a hadügyminiszter tevékenységét közvetlenül segítő titkára. Korponaynak a hadügyminiszterrel való viszonyát jelzi egy augusztus 9-i levele, melyet a délvidéki szemleúton lévő hadügyminiszternek küldött, melyhez több fontos iratot mellékel. A kialakult súlyos katonai helyzetről többek között ezeket írta: „Az egészről nézetem szerint az tűnik ki, hogy Jellachich azért ígért meg mindent, hogy mi a Dráva vonalról seregeinket némileg visszahúzával az által ő ellenségeinknek segítyt küldhessen.” Végül levele végén ezek a meghatározó sorok olvashatók: „Isten oltalmazza a miniszter urat, ne vegye rossz néven abbéli őszinte kérelmem, hogy életét mely vésszel környezett hazánk megtartására oly felette fontos, kockáztatni ne méltóztatassa.”⁶

Korponay János munkájáról és a vezetése alatt álló elnöki osztály (3 tiszt, 8 polgári tisztviselő) feladatköréről egy általa készített 1848. augusztus 29-i tájékoztatóban az alábbiakat írta: „Az elnöki osztályban, mindezideig: a diplomatikai, nyugdíjazási, előléptetési, leköszönési, előjegyzeti, a Közlöny, Kossuth és Pesti

3 Lásd Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége; Budapest, 1986. Uő.: Batthyány Lajos hadügyi-nemzetőrségi iratai; I-II. k. Budapest, 1999.

4 Lásd részletesen Urbán Aladár: Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése; Hadtörténelmi Közlemények, 1976. 1. sz. 42–71. o.; F. Kiss Erzsébet: Az 1848–49-es magyar minisztériumok; Budapest, 1987. 311–381. o.; Ács Tibor: A Honvédelmi Minisztérium 1848–49-ben; Honvédelem, 1988. 4. sz. 77–88. o.; Uo.: Mészáros Lázár: Az első magyar honvédelmi miniszter és munkássága; Budapest, 1995.

5 Magyar Országos Levéltár. az 1848–49-es minisztérium levéltára. H 75. Hadügyminisztérium általános iratai (a továbbiakban – HM) 1848: 628., 1848: 699., Hadtörténelmi Levéltár. General Commando in Hungarn (a továbbiakban – GC) 1848: R-76/12.

6 HM 1848: 5667/867.

Hírlappali közlések tárgyalattak. Valamint azonkívül a mindennapi postával érkező számos hírleveleket is alól írt személyesen tartozott felosztani és beosztani.” Ezen kívül az irányítása alá tartozó 5 polgári tisztviselőből álló „ elnöki irodában, az elnöki tárgyakon kívül: 1. a katonai elhelyezési és mozdítási, 2. a királyhágóntúli, 3. a pótlóvázási, a 4. a fegyverügyi, 5. a katonanevelési osztályok hivatalos irományai jönnek össze”.⁷ Ebből a rövid tájékoztatóból is kitűnik, hogy Korponaynak teljes áttekintése volt a minisztérium működéséről, a hadügy minden területének helyzetéről, a folyó katonai ténykedésekről, a napi ügyekről és tervekről.

Az augusztus végi és szeptemberi válságos hetekben is állandóan továbbítja döntésre a különböző okmányokat a délvideki hadszíntéren tartózkodó Mészáros hadügyminiszternek.⁸ Szeptember 9-én többek között megírta a miniszternek: *„Ma jön vissza a küldöttség Bécsből, isten oltalmazza szegény magyar nemzetünket, a mai nap minden esetre nagy napja az országnak, ha jó vagy rossz hírt hoznak le. Talán jól fog minden kiütni, bennem remény derül fel.”*⁹ Am Bécsből, Korponay minden bizakodása ellenére Batthyány, Deák és az országgyűlés küldöttsége eredménytelenül tért vissza a magyar fővárosba. Sőt szeptember 11-én, amikor a Batthyány-kormány lemondott, Jellasics csapatai átlépve a Drávát, megkezdtek agresszív inváziójukat. Ezekben a drámai szeptemberi napokban Korponay János a beosztá-

sában maradva, fáradhatatlanul és sikeresen folytatta munkáját a hadügyminisztériumban. Ezért léptették elő 1848. szeptember 24-én honvéd őrnagynak.

A közismert októberi politikai és katonai események miatt megtörtént a Béccsel való szakítás, és a gyökeresen megváltozott helyzetben Korponay minden nap tevélegesen, mint hadügyminiszteri titkár, vett részt az Országos Honvédelmi Bizottmány és Mészáros hadügyminiszter irányításával a hadügyi zavarok leküzdésében, a szabadságharc szükségleteinek megfelelő nemzeti honvédelmi rendszer megteremtésében, a hadügyminisztérium kiépítésében, jog- és hatáskörének meghatározásában, szervezétének fejlesztésében, személyi állományának kinevezésében. A hadügyminisztérium 1848. december 2-i rendezési terve szerint az I. osztály, az Elnöki osztály, melynek ügyeit Korponay János őrnagy, az elnöki titkár viszi, mivel a névleg kinevezett Gombos László ezredes hamar leköszönt.¹⁰ A titoktartást igénylő, igen szerteágazó munkát Korponay nagy hozzáértéssel végezte és kézírása a hadügyet irányító, szervező és ellenőrző fő kormányhivatal és osztályai, részlegei szinte minden jelentős rendeletén, utasításán és ügydarabján ott látható.¹¹ Mészáros hadügyminiszter felső-magyarországi mozgó hadsereg-főparancsnoksága idején is a megbízott helyettesek és Vetter tábornok, vezérkari főnök, helyettes hadügyminiszter egyik legfőbb segítője a hadügyminiszteri ügyek vezetésében.¹² A főváros katonai kiürítésében és az 1849. január 2-i haditanács határozatainak végrehajtásában, a hadügymi-

7 HM 1848: 5819/979.

8 Magyar Országos Levéltár. Mészáros Lázár verbászi iratai (a továbbiakban – MLV) 1848: 21., 38., HM 1848: 6009.

9 HM 1848: 6197.

10 HM 1848: 10637/1737., MOL. Az 1848–49-es minisztérium levéltára. H 3. Országos Honvédelmi Bizottmány iratai (a továbbiakban – OHB) 1848: 4757.

11 Lásd például HM 1848: 7847/9271., 10084/3984., 11573/2673., 11661.

nisztérium áttelepítése során folyamatos működésében is jelentékeny szerepet játszott. Ezt jelzi, hogy 1849. január 1-jén Budán a hadügyminisztérium osztályvezetőivel írásban közli, hogy „Vetter hadvezér, helyettes hadügyminiszter úr rendeletére szíveskedjék minden osztályigazgató és osztályfőnök úr azonnal sürgetős értekezés végett a tábornoki osztályban megjelenni.” Korponay őrnagy készíti el Budapesten Vetter tábornok január 3-i utasítását, a Törökszentmiklósról települt hadügyminisztérium folyamatos működtetésére, az ügyek fennakadás nélküli folytatására. Ebben azt is elrendeli: „Az elnöki tárgyak vezetésével Korponay őrnagy úr, ki személyem mellett hátra maradt, van megbízva.”¹³

Debrecenben az újra szervezett hadügyminisztériumban is a kiemelt fontosságú elnöki osztályt vezeti és a hadügyminisztérium tevékenységét, a honvédsereg működését szabályozó, a katonai ügymenetet biztosító számos jelentős rendelet és utasítás előkészítése, kidolgozása fűződik a nevéhez.¹⁴ Ezért Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. február 16-án az OHB elé terjeszti Korponay János, a „14. honvédszászlóalj számfeletti őrnagyát és hadügyminiszteri titkárt, ernyedetlen buzgalmú szolgálataiért” alezredesi előléptetésre, „mivel nála rangban sokkal fiatalabb őrnagy már alezredes”. Az előterjesztésre az OHB elnöke, Kossuth Lajos 1849. február 18-án saját kezűleg írta rá: „Helybenhagyatik.”¹⁵ A hadügyminiszter „Korponay János alez-

redes úrnak, az elnöki osztály főnökének” február 21-én küldte meg az alezredesi kinevezési oklevelet.¹⁶

Korponay alezredes a honvédsereg ellentámadásának időszakában, februárban és márciusban, az elnöki osztály főnökeként sikeres erőfeszítéseket tett a hadügyminisztérium szervezete fejlesztésére személyzete megerősítésére, a hadügyi jog- és hatáskör érvényesítésére, az igazgatási munka megjavítására, a hadsereg szükségleteinek kielégítésére, a tábornoki kar rangjegyzékének és más fontos okmányoknak a vezetésére.¹⁷ A minisztérium osztályfőnökeivel és részlegvezetőivel 1849. március 18-án körlevélben tudatta a hadügyminisztérium alábbi új rendezési tervét: „Azon esetre, ha a magyarok Istene győzelemmel fogná koszorúzni nemzetünk alkotmányos szabadságáért küzdő karjait; már eleve szükségessé mutatkozik a hadügyminisztérium saját körében, már eddigi tapasztalatainkból merített, a hivatalos eljárásban felderült hiányok, annak idejebeni orvoslására tervben eldolgozni, miszerint az ország fővárosában ismétli áttétele alkalmával a hadügyminisztériumnak, a közös megállapodáson készült és a hadügyminiszter úr által netalán elfogadott új terv, azonnal foganatban is vétethessék.

Ezen eszme életbe léptetésére, mely a miniszter úr jóváhagyását bírja, tisztelettel felhívom az osztályigazgató urakat, miszerint saját osztályaikra nézve amelyek hiányait önmaguk leginkább ismer-

12 OHB 1848: 6908., HM 1848:12803/3903.

13 HM 1849: 198/18. E., 1849: 84/10. E.

14 Például HM 1849: 842., 1149.

15 HM 1849: 3402., 3823., OHB 1849: 2180.

16 HM 1849: 3954.

17 Lásd például HM 1849: 3592., 3983., 3993., 4786., 4796., 6215.

rik, a tervet a kellő hivatalos személyzet, és az ügyvitel megjavítására nézve, akkép elkészíteni szíveskedjenek, miszerint itt helyben még a tervek elkészültével, az összes osztályfőnök uraktól gyűlés tartathassék, amelyben az összes rendezésre nézve az összhangzás megalapíthatassék, és az így elkészült terv a minster úr jóváhagyása alá bocsáttathassék."¹⁸

Korponay 1849 áprilisában is folytatta munkálkodását, ám ez a lendülete megtört, amikor Mészáros Lázár 1849. április 15-én az országgyűlésen bejelentette tárcájáról való lemondását, de ideiglenes hadügyminiszterként május 5-ig folytatta ténykedését. Az eddig írtak is felvillantják, de a korabeli iratok számai bizonyítják, hogy Korponay János, az MTA levelező tagja, honvéd törzstiszt, a hadügyminisztérium elnöki osztályának főnöke hervadhatatlan érdemeket szerzett a minisztérium és a honvédsereg megszervezésében és működésében. Ezt ismerte el Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter, amikor egyik közvetlen munkatársának új beosztásba való helyezési kérelmét 1849. május 3-án a következő sorokkal terjesztette Kossuth Lajos elé: „Mellékelten áteszem kormányzó elnök úrnak Korponay János alezredes, hadügyminiszteri elnöki titkárnak előterjesztését; midőn ezt teszem ajánlom egyszersmind méltányolva dicséretes tetteik e derék haditisztet, hazánk ügye mellett buzgó hivatalnokot a polgári kitüntetés harmadik osztályú érdemjellel díszítése végett kormányzó elnök úrnak pártoló figyelmébe.”¹⁹

Korponay Jánost azonban nem tüntették ki az olyan katonai érdemek megjutalmazására alapított, nem közvetlen

fegyverrel a haza ellenségei elleni harcban, hanem más hű és áldozatteljes szolgálatok vagy hivatali működés által szerzett elismerésekre 1849. április 11-én alapított, Általános–Hadi–Polgári–Érdemrend III. Osztályával, és később, 1849. május 25-én előléptették honvéd ezredesnek.

Az új hadügyminiszteri vezetés 1849. június 20-án leváltotta Korponay ezredet, aki a felelős minisztérium első napjától részt vett a hadügyi adminisztrációban, igazgatásban. A hadügyminisztériumi tevékenységét felcserélte a közvetlen fegyveres harccal, amikor a nyári hadjárat alatt, 1849. július 1-jén kinevezték a tiszántúli népfelkelés parancsnokává. Az önálló vezénylettel megbízott Korponay nem kis nehézségek árán szervezte meg, szerelte fel, és kezdte meg a népfelkelés kiképzését. Hatáskörét július 12-én kiterjesztették a Duna–Tisza közére is, és feladatául tűzték ki a Tisza balpartjának védelmét, az intervenciós orosz csapatok átkelésének megakadályozását.

A több mint ezer, alig kiképzett népfelkelő néhány löveggel július 15-én Tiszafürednél foglalt állást. Július 22-én jelentette Mészáros Lázár tábornok, fővezérnek, hogy az ellenség Szihalom felé nyomul, július 25-én meghiúsítja az ellenség átkelési kísérletét a Tiszán. Ám egy nappal később Gorcsokov tábornok erői támadására feladja a tiszafüredi hídfőt és 15 ezer orosz katonától üldözve alakulatával visszavonul a Hortobágyon át Debrecenbe. Ott csatlakozott Nagy Sándor tábornok I. hadtestéhez és az 1849. augusztus 2-i vereséggel végződött debreceni csatában, a magyar balszár-

18 HM 1849: 6220.

19 HM 1849: 12564., Makai Ágnes: „Hű vitézségért...” Budapest, 2001. 88. o.

nyat képezte csapataival, melyek súlyos veszteséget szenvedtek.²⁰

A világosi fegyverletételnél került fogságba, majd az aradi Cs. kir. Haditörvényszék 1849. december 29-én golyó általi halálra ítélte, de 1850. január 18-án kegyelemből 16 évi várfogságra ítélték. Az általános amnesztiával 1856. április 5-én szabadult ki fogságából. Am az évekig tartó fogság és anyagi gondjai megtörték Korponay Jánost, megélhetéséhez szerény lehetőséget biztosított, hogy 1861-ben Abaúj vármegye főlevéltárosának megválasztották és ő lett a megyei Honvédegyelet elnöke is. Korponay János honvédezredes, az MTA levelező tagja életét Kassán fejezte be 62 éves korában, amikor 1881. január 15-én elhunyt.

A hazai hadtudomány szolgálatában

A tudománytörténet már régen megállapította, hogy a tudomány művelésében kevés olyan lánglelkű személyiség volt, aki maradandó, máig ható alkotásokkal gazdagította az egyetemes, netán a magyar hadtudományt.

Már a kortársak is megírták, hogy Korponay Jánost nem sorolhatjuk a hadtudomány klasszikusai közé. Az viszont tagadhatatlan tudománytörténeti tény, hogy egyik kiemelkedő hadtudósa volt a 19. századi Magyarországnak. Tudományos életműve bizonyítja, hogy a hazai hadtudomány honi nyelven való művelésével nagy érdemeket szerzett az önálló magyar hadügy megeremtésének szolgálatában. Ezt igazolja az 1808 óta vajúdó önálló magyar tisztképzés megindítása

érdekében közreadott első, *A katonai akadémiaokról általában* című írása, amely 1843-ban jelent meg a *Tudománytár* című folyóiratban (14.köt. 291–299.o.).

Korponay tanulmányáról azt vallotta, hogy azt az „Österreich Milit. Zeitschrift után” készítette, de akik a magyar szöveget a némettel egybevetik, azok számára világossá válik, hogy Korponay szövege új és a hazai hadügy haladását ösztönző. A cenzúra miatt fejtegette ki a külföldi cikk címe alatt saját nézeteit a hazai olvasóknak, bár figyelembe vette azt is, hogy az országban nagyobb elismertsége van a külföldi szakmunkáknak, mint egy 24 éves fiatal magyar katonai szakíró véleményének. A német cím felhasználásával kívánta a felállítandó Ludovika Katonai Akadémia számára a haladást képviselő eszméi iránt az érdeklődést felkelteni az akadémiáról folyó országos vitában. Az értekezésben részletesen kifejti álláspontját a katonai akadémia célszerű tanítási és nevelési rendszeréről. Hangsúlyozza, hogy az akadémia növendékeinek a hadtudományi és katonai ismeretek mellett általános műveltséget is kell szerezniük. Leszögezi: a katonai akadémia oktatása és a nevelése azon alapuljon, hogy a növendék többet tudjon, mint „ami egy hadi-tiszt szolgálatjához tartozik”, az „értelmet ápolnia kell”! Korponay írásában olyan katonai felsőoktatási intézmény képét vázolta fel, amely szervezetében s a képzésben, a tantárgyakban és a nevelésben, az évfolyamokban és karokban elvégzi a századparancsnokoktól a vezérkari tisztékig a kiképzést. Kiemeli, hogy az általa elképzelt korszerű katonai felsőoktatási

20 Hadtörténeti Levéltár, 1848–49. évi gyűjtemény. 1849: 37/430., 38/16., 38/300., 39/90., 40283., Korponay Jánosnak az 1849. júliusi alföldi népfelkelésről írt emlékiratainak mintegy fele. A szabadságharc hétköznapi tanúi. 1848–49-es naplók. Szerk. Nyulásziné Straub Éva. Előszó Nemeskürty István; Budapest, 1998.

intézetnek meg kell alapoznia a hadtudósképzést, illetve olyan ösztönzést kell adnia a fiatal tiszteknek, hogy szakmájukban elmélyedjenek; mint írta: „A felsőbb hadtudományban, és harczművészetben saját szorgalmuk által műveljék ki magokat az académiákból már kilépett ifiak.” (299. o.)

Korponaynak, mint hivatásos cs. kir. főhadnagynak, magyar nyelvű hadtudományi és szakírói munkálkodása nem előnnyel, hanem inkább hátránnyal járt katonatiszti előmenetelére. Ám hazafiaságát, a haladást szolgáló magatartásának erkölcsi bátorságát a honi tudományos közvélemény, az MTA és tagjai, különösen Kiss Károly, az MTA hadtudományi rendes tagja elismerték és nagyra becsülték. Ebben az időben a kiváló hadtudós, az MTA első katonatagja, Kiss Károly azon fáradozott, hogy az Akadémián belül emancipálja a hadtudományt és az elhunyt katonaaadémikusok helyére új tagokat válasszanak. Törekvését 1844 decemberében végre siker koronázta. Az MTA XV. Nagygyűlése 1844. december 16-i első ülésén döntött az új levelező tagok választásáról. A december 24-i hetedik ülésen megválasztották a levelező tagokat, „először is a hadtudományi levelező tag választásához fogván a nagygyűlés a három ajánlott közül többséget nyert s megválasztott: Korponay Jánost 24 szavazattal.”

A 25 éves új, hivatásos katonatiszt levelező tag minden vonatkozásban megfelelt az MTA és tudóstársai bizalmának, mivel nagy tehetséggel és szorgalommal vett részt az akadémiai rendezvényeken és tevékenységben. Az, ami még fontosabb: elmélyülten dolgozott hadtudományi műve első kötetén.

Korponay János az MTA kisgyűlés 1845. március 17-i ülésén tartotta meg levelező tagi székfoglalóját, a *Hadi föld-*

írás című műve I. kötete alapján. Értekezésében meghatározta a hadi földírás elméletének jellemzőit, bemutatta Európa hadi viszonyait és katonai szempontból megvizsgálta Oroszországot és a Krakkói Köztársaságot. A magyar hadtudományi irodalom történetében jelentős helyet elfoglaló könyve 1845 végén jelent meg. A négy kötetre tervezett műve első kötetének előszavában megállapítja, hogy „a harcz jelenben, csak hadtudományok szigorú szabályai szerint viseltethetik”, ennek dacára az újabb korban hazája mégis „parlagon hagyta a hadtudományokat, s ezzel azon egyedüli módszert, mely által a nemzet felvilágosulhata, hogy a hadi-rendszerünknek az újabb korban egészen más a feladata, mint volt hajdanában.”

Álláspontja szerint „...a haza védelme és a magyar hadügyi rendszer fejlődése a hadtudományokban kiművelésüktől függvén és nem panaszkodni kell a magyar tisztek, törzstisztek és tábornokok hadseregbeli helyzetére, mert még nagyobb lenne pedig ezeknek száma, ha a hadtudományok közöttünk általában, különösen pedig nyelvünkön úgy műveltetnének, mint azoknak fontossága, s az egész állományrai befolyása igényli; vagy ha a haza védelmére szolgáló egyének, jobban megválasztatnának.”

Érdekes hadtudomány-történeti eseménynek is szereplője volt Korponay János, ugyanis a Magyar Tudós Társaság kisgyűlése 1845. október 28-i ülésén ő volt az, aki felolvasta Mészáros Lázár ezredes, az 5. huszárezred parancsnokának „A katonaságról” című levelezőtagi székfoglalóját. Az sem volt mellékes körülmény, hogy ebben az időben Széchenyi István is megemlékezik egy 1846. november 26-i naplófeljegyzésében Korponay Jánosról. A fiatal főhadnagy pedig, mint az MTA titoknokának írt 1846. december 7-i levelé-

ben megjegyezte, a „hazai tudományok terjesztését szívesen viselve, Bécsben létem ideje alatt”, felszólította Lukács Dénes bombászkari főtüzért és Czecz János hadnagyot, hogy tudományos munkásságuk alapján, őket „a Tekintetes Akadémiának is kegyeibe ajánlja”. Ezt azért tette, mert mint írta: „*Én szívemből óhajtanám a hadi tudalmat oly mivelt katoná tisztek által képviseltetni az académiánál, kik a szó valódi értelmében megfelelhetnének magas hivatásuknak.*”²¹

Az MTA XVII. nagygyűlése nem csak a hadtudomány emancipálásáról fogadott el határozatokat, hanem két vonatkozásban az ifjú Korponay János hadtudósi munkásságát is elismerték. Egyrészt Kiss Károly 1846. december 18-i ajánlására „*Korponay János l. tag: Hadi Földírás című munkájának első kötete dicsérrel említendőnek rendeltetett*”. Ez volt az első hazai hadtudományi mű, melyet az MTA megdicsért. Másrészt elfogadták, hogy a nagygyűlés napirendjén hadtudományi témájú előadás hangozzon el „*A török hadi ügy jelen miben léte, Korponay János l. tagtól*”. A nagygyűlés ülésein elhangzott előadások közül, a többségében fiatalokból álló hallgatóságnak, még a titkosrendőri jelentések szerint is, a legjobban tetszett december 20-án „*Korponay János értekezése a török hadseregről*”.

Lankadatlan hadtudományi tevékenysége az 1847. esztendőben nemcsak a maga számára hozott sikereket, hanem maradandó hadügyi értékeket is adott a magyar tudományosságnak. Akadémiai bírálói megbízatását teljesítve, 1847. január 20-án az alábbi rövid, de tudománytörténeti jelentőségű álláspontját nyújtotta be *A stratégia elvei* című klasszikus munka harmadik köte-

tének magyarra fordításáról. A vélemény szövege így szólt: „*Károly főherceg – Harczmű tana – az európai hadi irodalom legremekebb műve; – 3-ik kötetének Kiss Károly rendes tag általi fordítása – némely ide mellékelte kihagyásokat kivéve tökéletesen sikerült – ekép tehát nem csak a kinyomtatásra méltónak ítélem, de egyszer s mint azt a jegyzetemet is bátorodom még hozzátenni: – hogy miután e remek harczműtan, már néhány a miveltség alsóbb fokán álló nemzetek nyelvén is létezik mint az Orosz, Török-, Szerb- és Oláhban, – annak hazai nyelvünkben mentől előbbi megjelenése a térképekkel együtt (melyek nélkül nem érthető), igen kívánatos és szükséges.*”

A magyar hadügy reformja érdekében, a hadi földírás további kötetén dolgozva, gránátos főhadnagyi szolgálatát teljesítve, az akadémia egyik legbuzgóbb tagja, a kisgyűlési üléseknek nemcsak rendszeres résztvevője, hanem egyik legtöbbet értekezője is. Az akadémiai kisgyűlés 1847. március 8-i ülésén Szerbia hadi földíratát, ma is érthetően adta elő Szerbország harczszínhelye címmel, hadműveleti szempontból igen szakszerűen (kézirata megvan). Ezen az ülésen olvasta fel Toldy Ferenc titoknak Károly főherczeg kiváló műve magyar fordításáról írt, már idézett véleményét, melyet az ülés elfogadott. A május 1-jei ülésen az ifjú levelező tag a Dunának hadtudományi leírását olvasta fel, a „*Duna melléke hadias leírása Magyarországon*” címmel (eredeti kézirata szintén megvan). Az ülés egy másik napirendjeként olvasták fel a Kiss Károly és Korponay János készítette, „*A hadtudományi alosztály javaslata a megalapító műnyelv tárgyában*” című előterjesztést, a korszerű magyar hadtudományi műnyelv megteremtésére, hogy az alap-

21 RAL 37/1846.

ján „egy lehetőleg teljes hadtudományi műszótárt készíthessenek”. A július 5-i ülésen olvasta fel Korponay a hadművészet történetét összefoglaló munkájából a görögök hadművészetét tárgyaló részt, melyben kiemelten foglalkozott a haditechnika szerepével. Az utókor számára is érdekes vitában az előadó Korponay tagadta, míg a civil akademikusok elismerték, hogy a rakéta nagy változásokat fog előidézni a hadviselésben. (I. részlete-sen a Haditechnika 1992. 4. sz.)

A *Hadi földírás II. kötete* első részének megjelenésével Korponay János tudományos munkásságának első időszaka befejeződött, mivel minden idejét lekötötték a hadügy bonyolult és szerteágazó kérdései és a minisztériumi beosztása.

A szabadságharc leverése után Korponay János honvéd ezredes, MTA levelező tag életének és tudományos alkotómunkájának alakulásáról el kell fogadnunk Kápolnai Pauer Istvánnak, az alábbi találó megállapításait: „Nem halt meg, de az 1849. előtti Korponay mégis elvesztett volt! Évekig tartó várfogság és szerencsétlen magánviszonyok megtörték a hajdani daliás magyar testőrt, a sokat ígérő fiatal tudóst! 36 éves korában hazájába visszatért, reményeiben és az emberiség iránti hitében csalatkozott, életpályájáról a sors által leterelt férfinak megvolt ugyan még az igyekvés, a szorgalom, de szelleme elvesztette volt eredeti ruganyosságát és a mindennapi kenyérért való küzdelem közben azt nem is nyerte vissza többé soha.”

Valóban, a tények, Korponay János levelei és a kortársak véleményei alátámasztják ezeket a súlyos megállapításokat. Aradi fogságában számos, meddőnek bizonyuló tudományos vállalkozásba és

eredménytelen alkotói próbálkozásba fogott. Ezt bizonyítja Aradról, 1852. október 16-án írt és titokban Toldy Ferenc MTA titkárhoz eljuttatott levelének tartalma és kéziratai, mint írta: „Fogságom idejét nem akarván tétlen tölteni, de egyszerűsmind tengő életemnek is, amennyire lehet mulatságot szerzendő, a hazai literatura színterén működöm. Helyzetemben nem lehetek annyi tudományos adatokkal ellátva, amennyinek valamely nagyobb tudományos mű kidolgozásához szükségeltetnének, legyen ezen körülmény szószólvom, ha az önnél közölt munkáimban, némely tárgyak találkoznának, amelyek bölcsőbb belátása szerint, bővebb kidolgozást igényelnének.”²²

Korponay levelezéséből kitűnt, hogy számos témán dolgozott, amelyek egy része elkészült – a bírálók útján ismertté is vált –, csak sajnos nem jelent meg. Ilyenek voltak: a *Magyarország hadszerkezeti története*, az *Abauj vármegye monográfiája*, a *Debreceni csata és előzményei*, az *Első magyar felelős hadügyminisztérium történelme*.

A sikertelen vállalkozássorozat, a műveivel kapcsolatos kifogások, az azok átdolgozására tett javaslatok stb. sem csüggesztik el Korponayt, noha tudományos alkotókészsége megfogyatkozott, de még mindig megvolt benne az a törekvés, hogy nemzetét a hadtudomány művelésével szolgálja. Utolsó munkája, a *Magyarország harctörténete* című, öt kötetből álló, terjedelmes hadtudományi művének – Salamon Ferenc, az MTA tagja által javasolt – átdolgozását, amely a hadművészet történetét a legrégibb időkől saját koráig tárgyalta volna, már nem sikerült befejeznie, 1881. január 15-én bekövetkezett halála miatt.

22 RAL M. Irod. Lev. 4. r. 78.

Epilógus

Az Akadémia III. a mathemaikai és természettudományos osztálya 1881. március 14-én Hollán Ernő altábornagy, tiszteleti tagot, az V., székesfehérvári, honvédkerület parancsnokát bízta meg a 37 esztendőn át levelező tagként az akadémiai munkálkodásban, a hazai hadtudomány és a magyar hadügy szolgálatában kiemelkedő érdemeket szerző, tudománytörténeti értéket is alkotó Korponay János feletti emlékbeszéd elkészítésével és megtartásával. Hollán az összeszedett adatok segítségével lényegében elkészítette az emlékbeszédet, de végleges megírása és elmondása előtt megérdeklődte az illetékes kormányzati és katonai köröktől: mi az álláspontjuk akadémiai vállalásáról, mivel mint az MTA főtítkárának megírta 1881. június 12-én: „Korponay életében, irodalmi működése mellett nem csekélyebb fontosságú a szerep, mely neki az 1848/9-ki események lefolyása alatt jutott. Nem lenne ugyan semmi akadálya, hogy ezekkel tárgyilagosan jelen állásomban is ne foglalkozzam. De mert érintett körökben a rám nézve mérvadó azon nézettel találkoztam, miszerint tanácsosabb kerülni az alkalmat, nehogy az akadémia szószékéről tartott előadásom folytán, közvetlen vagy közvetve a fennálló katonai szabályokkal colirióba jöjjek, kénytelen voltam egyúttal beküldött hivatalos nyilatkozatomban arra kérni a III. osztályt, hogy engem f. é. Marc 14.-én kiadott megbízása alól fölmentsen. Mi mellett bátor vagyok megjegyezni, hogy ha neked vagy másnak, ki helyettem a szóban levő misszióval meg-

bízva benned, az általam gyűjtött adatokra szüksége lenne, azokat haladéktalanul s a legnagyobb készséggel fogom rendelkezésére bocsájtani.”²³

Ez a kordokumentum hűen bemutatja, hogy a korabeli vezető politikai és katonai körök miként viszonyultak az 1848–49-es szabadságharc és honvédserege emlékéhez, és 32 esztendő távlatából Korponay János honvéd ezredes hazafiaságból vállalt katonai szerepéhez. Az MTA vezetőinek nem kis tűnődése után, valószínű Hollán Ernő ösztönzésére, a beszéd elmondását az 1881. május 19-én levelező tagnak megválasztott, Kápolnai Pauer István honvéd őrnagy, a Ludovika Katonai Akadémia tanára vállalta el. Kápolnai Pauer István az MTA 1882. január 3-i összes ülésén „Emlékbeszéd Korponay János levelező tag felett” címmel foglalta össze az elhunyt életét, katonai és tudományos pályafutásának állomásait és jellemzőit, sikereit és kudarcait, alkotásainak értékét a hazai tudományosságban és a magyar hadtudomány történetében. Nagyívű emlékbeszédét ezekkel a mondatokkal fejezte be:

„Az Úr angyala megkönyörült a sors által 30 éven át Jóbként üldözött társunkon, örök nyugalommal áldva meg azt, aki teljes életében a valódi nyugalmat meg nem ismerhette:

a magyar nemzet hű fia, –
hadirodalmunk csekély számú felélesztői
egyike, –

a magyar vitézlő rend őserényű tagja, –
az emberöltővel ezelőtti nagy reményekre
jogosító társunk — sírba szállt!

Szerény fejfájára Turda babyloni hadvezér
sírira illenék:

»Rövid ideig fénylettem, sokáig szenvedtem.«²⁴

23 RAL 543/1881., 940/1881.

24 A szövegben több helyen idézettekét lásd Kápolnai Pauer István: Emlékbeszéd Korponay János felett. Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek; Budapest, 1882.1.sz. 3–12.o.

Juhász Dezső

A szerződéses katonai szolgálat új formája

Olaszország jelenleg közel 10 ezer fővel képviselteti magát a világ számos helyszínén, illetve hadszínterén. A jelenlegi szabályozás szerint 6 hónapig lehet a katonát tartósan operatív feladatra alkalmazni. Ezt követően 6 hónap regenerációs időszak következik, majd hat hónap felkészülés, és ismét egy operatív ciklus. Ebben a háromváltásos ciklusban tehát az igény 3-szor 10 ezer, azaz 30 ezer fő. Olaszországban jelenleg 38 ezer szerződéses katona van, ami azt jelenti, hogy igen nehéz megfelelni az olasz politikai törekvések katonai vetületéből adódó feladatoknak. Az éves szerződéses katona (a Volontario Ferma Annuale – VFA) modeljének bevezetése Olaszországban, amelyet a szerző az alábbiakban röviden bemutat, olyan megoldást sugall, amely olcsóbb, mint a szerződéses katona, hatékonyabb a sorkatonai modellnél, és kikerüli az alkotmányból eredő csapdát, amely megakadályozza a sorkatona külföldi alkalmazását békeidőben.

Az olasz szárazföldi erők az elmúlt években egyre jelentősebb szerepet vállaltak nemzetközi szinten. A Prodi-kormány által meghirdetett és egyre hangsúlyosabban követett középhatalmi politika ezt meg is követeli. A Balkán-térségben, és a Mediterráneumban Olaszország domináns szerepet igyekszik kivívni magának, ehhez azonban

katona kell. Az 1946 óta érvényben lévő alkotmány ugyanis tiltja békeidőben a sorállomány külföldi alkalmazását. A NATO a washingtoni szerződés 5. cikkelyének hatálya alá nem tartozó feladatai, a petersbergi egyezményből adódó, az ENSZ, valamint az EU részéről érkező felkérések egyaránt erőfeszítéseket követelnek Olaszországtól. A kérésekkel járó feladatokat egyértelműen csak olyan szerződéses katonákkal lehet teljesíteni, akik kiképzettségüknel, felkészültségüknel fogva alkalmasak ezekre a feladatokra és az alkotmány sem tiltja az alkalmazhatóságukat.

Az éves szerződéses katona modelje

A szárazföldi vezérkar részéről a feladat megoldására 1999 elején született meg az ötlet, amelyre alapozva 1999. június 18-tól törvényesen is létezik az éves szerződésű katona figurája (a sorkatonai szolgálat ideje 10 hónap). A VFA egyéves szerződést ír alá, amely csak 2 hónappal haladja meg a sorkatonai szolgálati időt. Ennek fejében megkapja a sorkatonának járó pénzügyi ellátást, valamint operatív pótlék címén a hároméves szerződéses katonák alapellátmányának 50%-át. Ez azt jelenti, hogy az egyszerű VFA 800 000 líra, a tisztas rendfokozatú VFA 900 000 líra ellátásban részesül. A

szerződés lejártá után preferenciákkal rendelkezik a 3 éves, illetve tartós továbbsholgalói állományba kiírt pályázatoknál.

A VFA mint lehetőség fennáll az épen besorozásra várókra és a sorkatonai szolgálatukat megkezdő katonákra vonatkozóan. Az állományátcsoportosítást lehet írásban kérni a sorozó központokban. A sorkatonák esetében a kérelmet az egység személyügyi részlege kezeli.

A kérelemben két helyet lehet megjelölni preferenciaként. A kérelem benyújtása után a sorozó központok behívják a fiatal egészségügyi vizsgálatra, amelynek eredményét is figyelembe véve kerülnek behívásra a fiatalok. A behívó központokban a fiatalok 2-3 napot töltenek, amely alatt a szükséges adminisztráció – ügyintézés – mellett megkapják ruházatukat, felszerelésüket. A kiképző központokra, illetve az operatív egységekre igyekeznek minél kisebb adminisztratív terhet rakni. Azok a fiatalok, akik a két megjelölt helyen támasztott követelmények közül az egyikét sem tudják teljesíteni, értesítést kapnak a behívás átutemezéséről. Az utemezés addig tart, amíg a fiatal sikerül a kért helyre besorozni. Erre van lehetőség, hiszen a behívhatóság 17-től 28 éves korig tart.

A kiképzés 4 fázisra és 3 képzési szintre van felosztva. Az első fázisban történik az alapkiképzés, amely alatt a fiatal megtanulja egyéni fegyverének használatát, valamint elsajátítja az alapszintű kötelekismereteket.

A tizenegyedik hét után kezdődik a második fázis, amely nagyrészt a békefenntartó tevékenység oktatására koncentrálódik. Ennek a ciklusnak a befejeztével a katona szükségsszerűen bevetethető nemzetközi feladatra.

A harmadik fázis, amikor a katona megkapja a szakkiképzést, azaz tüzérségi,

gyalogsági, irányítói, kezelői stb. ismereteket. Ennek a befejeztével válik a VFA teljes értékűvé. A harmadik ciklus befejeztét egy harcászati gyakorlat jelenti.

A VFA 8 hónap után érkezik el ehhez a szakaszhoz, amely után nemzeti és nemzetközi szintén is bevetethető NATO-, illetve PfP-feladatok esetén,.

A négy részre bontott kiképzési ciklus utolsó fázisa elsősorban a fiatalok civil életbe illeszkedésével foglalkozik. Az olasz fegyveres erőknél egy évvel ezelőtt indult, egy ún. „Euro-formációs” program, amelynek keretében a fiatalokat igyekeznek olyan ismeretekkel ellátni, amellyel egész Európában lehetőséget kaphatnak munkavégzésre. A képzés elsősorban informatikára és nyelvoktatásra koncentrálódik, de számos más lehetőség közül is választhatnak a fiatalok.

Az éves szerződéses katona figurája mint kísérlet beváltja a hozzá fűzött reményeket. A legutolsó ciklusban, például a 3. alpesi tüzérezredhez a meghirdetett 1200 helyre 1785 fiatal jelentkezett. Az állománytábla szerinti helyek 80%-át az északi tartományból, míg a többit déli tartományból jelentkező fiatalokkal töltötték be. A VFA-modellje jelenleg 18 operatív egységet érint, mintegy 11 640 hellyel. Ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy a behívási ciklus 3 hónapos. A szolgálatukat letöltő fiatalok lehetőséget kapnak a 3 éves, illetve a tartós továbbsholgalói katonai pályára történő váltásra. A szárazföldi csapatok vezérkari főnökének reményei szerint ez a forma lesz a legfőbb forrása a szükséges állományhelyek betöltésének.

A 3. alpesi tüzérezreden (Julia-dandár) kívül közel 20 egységnél alkalmaznak éves szerződéses katonákat. Ide tartoznak még az alpesi csapatok alárendeltségébe tartozó sorozóközpontok, udinei központtal.

Ennél többet talán nem is érdemes mondani a VFA-ról, hiszen ez „átmeneti” forma, amely a professzionális modellre fokozatos áttérést segíti elő.

Az elmúlt időszakról a szárazföldi csapatok vezérkari főnökének felkérésére egy szociológiai tanulmányt készítettek, amely érdekessé teszi a téma további tanulmányozását. A felmérés hasznos információkat szolgáltat a szakemberek részére. A kapott eredményeket ki lehet vetíteni a tartós szerződéses állomány jövőbeni toborzási lehetőségeinek felmérésére.

A tanulmány elég széleskörűen elemzte a bevonult állományt, ebből idézünk néhány információt.

Kor szerinti megoszlás

Kor	Fő	A megkérdezettek %-os aránya
17	56	4,6
18–21	998	72,4
22–25	244	17,7
26 és azon felül	72	5,3

Tanulmányi végzettség szerinti megoszlás

Iskolai végzettség	Fő	A megkérdezettek %-os aránya
Általános iskola	413	30,1
Középiskola (nem befejezett)	888	64,9
Érettségi	69	5,0

A táblázat nem sok újat mondhat a szociológusoknak, hiszen a sorkatonákat vizsgálva közel azonos arányokat lehet felállítani. A koreloszlás egy kicsit magasabb ugyan, de ez a szerződéses formát tekintve természetesnek tűnik. Az oktatási felmérés eredményei is közel hasonlóak, mint a sorállománynál vagy talán egy

kicsit alacsonyabb, elsősorban az érettségizettek számát tekintve. Az általános iskolai végzettséget tekintve egy kicsit csal a táblázat. Olaszországban ugyanis a második világháború előtti Magyarország 5 elemis és 3 polgáris modellje létezik. A 30%-ból 16% nem folytatta tanulmányait.

A megkérdezett fiatalok 48%-a már dolgozott a bevonulása előtt, és csak 13,6%-a volt munkanélküli, illetve éppen munkát keresett. A fennmaradó rész tanulmányokat folytatott. Ebből az adatokból az derült ki, hogy a VFA nem igazán népszerű a munkanélküli fiatalok körében. Természetesen korai a megítélés, de érdemes odafigyelni a munkanélküliek alacsony arányára.

Sokkal fontosabbnak tartom azt, hogy a megkérdezetteknek csak a 15,4%-a vállalt további szolgálatot. A kísérlet egyéves története nem teszi lehetővé messzemenő következtetések levonását. Felhívhatja azonban a figyelmet arra, hogy a professzionális modellre teljes áttérés esetében (2006-ig meg kellene történnie) nem lesz egyszerű a megfelelő létszámot biztosítani.

Területi megoszlás

Térség	Fő	Arány %-ban
Észak	592	44,4
Közép	102	7,6
Dél	640	48,0

Az olasz állami közigazgatásra és a fegyveres erőkre egyaránt érvényes az a megállapítás, hogy többségében az a származásúakkal van telítve. A fenti táblázat esetében ez a dominancia nem egészen egyértelmű. A feltűnő inkább az, hogy Közép-Olaszországból nagyon kevés fiatal érdekel ez a forma. Erre talán az a magyarázat, hogy az érintett egységek többsége északon helyezkedik el.

Azonban ha ezt a tényt nézzük, akkor a déli túlsúly rögtön jelentkezik, hiszen a 48%-ban felvett déli fiatalok jelentős része északra kerül.

Részletesebben vizsgálva megállapítható, hogy a jelentkezett fiatalok többsége (65%-a) mindössze négy tartományból érkezik. Északról Veneto 11,5%, Friuli–Venezia–Giulia 16,9% tartományok dominálnak. Délen Campania 8,6%, Szicília 27,2%-a jelentős. A többi tartomány lényegesen alacsonyabb mértékben képviselteti magát.

A miertre szociális és kulturális okokból lehet magyarázatot találni. A fiatalok 37,7%-a szegény vagy szerény anyagi körülmények között élő családokból származik. A szülők 64,5%-a elemi, 28,2%-a középiskolai és csak 6,7%-a rendelkezik felsőfokú iskolai végzettséggel. A hagyományos szerződéses formákat vizsgálva közel azonos eredményekre jutottak a kutatók. A felsorolt arányok egyértelműen arra utalnak, hogy az alacsonyabb minőségű szociális körülményekből érkeznek elsősorban a fiatalok.

Motivációk és várakozások

A jövő szempontjából fontos megtudni, hogy *mi vonzza a fiatalokat a szerződéses pálya felé*, és milyen jövőképet látnak maguk előtt, illetve mit gondolnak elérni ezen a téren.

A felmérést vizsgálva egyértelmű, hogy a fiatalok a szociális előnyöket tartották elsősorban szem előtt, azaz a jövedelmet és a gyakoribb hazameneteli lehetőséget. A „Rangokat kaphatok” kérdést nem szabad elhanyagolni, hiszen ez a motiváció a tartós szerződéses állomány felé viheti a fiatalot. A fiatalabb korosztályt elsősorban a korábban túl vagyok rajta felkiáltás vezérli. Az utolsó két kérdést vizsgálva megállapítható, hogy a morális

szempontok nem sok szerepet játszanak a fiatalok elképzelései során. A százalékos adatokat tekintve gyakorlatilag elhanyagolható a jelentőségük.

Ugyanezt a táblázatot el lehet készíteni területi eloszlás szerint, de ez magyar szempontból érdektelen. Mindössze az érdekesség szempontjából említem meg, hogy az északi fiatalok vannak többségben az anyagi előnyöket választók között. A rendfokozatra vágyók esetében a déli fiatalok vezetnek, amely egyértelműen utal arra, hogy kik fogják elsősorban a tartós szerződéses állomány utánpótlását adni.

A magyar szülők igen aggódva tekintenek a sorkatonai szolgálatra. Mi történik gyermekükkel egy alapvetően idegen, a család melegét nélkülöző emberpróbáló környezetben. A magyar átlag szülő szívesebben látná, ha gyermeke nem vonulna be. Az olasz példa alaposan különbözik ettől. A fiatalok több mint 30%-a még mindig azt vallja, hogy a katonaság fontos karakterformáló tényező. Ismerve az itteni átlagembert, nagyon kevés az a szülő, aki nem akarja, hogy a gyermeke bevonuljon.

A törvény lehetővé teszi a fiataloknak, hogy kiválasszák a helyőrséget. A választást elsősorban az motiválja, hogy közel legyen a lakóhelyhez (24,5%), valamint a fiatalok sokat adnak arra is, hogy az adott egységnek jó hírneve legyen (26,5%). Nem igazán szociális szempont az sem, hogy tetsszen az a város vagy település, ahol az adott egység diszlokál (10,5%).

A katonai élettel kapcsolatos kérdések esetében nincs különbség a sorkatonai és a VFA-kategória között. Ugyanúgy nem szeretik a korai kelést; azt, hogy este vissza kell menni a laktnyába aludni; mások parancsát végre-

Motívum	Életkor				
	17	18–21	22–25	26–28	Összesen
Mert fizetést kapok	23,9	32,8	26,1	30,2	31,2
Mert megválaszthatom a helyőrséget	8,0	24,8	18,3	24,7	23,1
Összesen:	31,9	57,6	44,4	54,9	54,3
Előbb kezdek meg a katonai szolgálatot	22,7	13,2	14,6	7,4	13,4
Rendszeresen hazajárhatok	2,3	3,1	3,9	1,2	3,1
Összesen:	25,0	16,3	18,5	8,6	16,5
Rangokat kaphatok	31,8	16,3	21,6	20,4	17,9
Mert munkanélküli voltam	6,8	4,5	5,3	4,3	4,7
Összesen:	38,6	20,8	26,9	24,7	22,6
Mert jó élményeket szereztem sorkatonaként	2,7	3,2	9,3	11,1	4,7
Örömet szereznek a szüleimnek	2,3	2,2	1,0	0,6	1,9

hajtani, vagy a személyiséget figyelembe nem vevő magatartást eltérni. A megkérdezett fiatalok közül a középső tartományokból érkező fiatalok viselik el a legkevésbé a katonai élettel kapcsolatos megpróbáltatásokat.

* * *

Az olasz haderő a maga nemében érdekes kísérletbe kezdett. Az eddigi eredmények, illetve szociális felmérések nem igazán mérvadóak, hiszen az eltelt időszak nagyon rövid. Nem biztos, hogy magyar vonatkozásban adaptálni van értelme, az alapvetően más katonai kultúra

miatt. Fontos azonban megismerni, hogy a jövő professzionális hadserege és a jelen vegyes modellje közötti átmeneti időszakot milyen módon lehet „átvészelni”. Mindaddig, amíg a szerződéses modellt nem sikerül vonzóvá tenni, egy átmeneti megoldást kell találni, amely lehetővé teszi, hogy az adott ország ne zárja ki magát a „jelenlétők” klubjából.

Az elmúlt évek eseményeit vizsgálva úgy látom, hogy szövetségi rendszertől függetlenül minden ország törekszik képviseltetni magát azokban a térségekben, ahol „történik valami”, azaz igyekszik ott jelen lenni.

Gergely Attila

Felfedező vagy tudós?

A Népszabadság 2001. április 7-i számában *Dokumentumfilm Almásy grófról* címmel megjelent cikk tartalmilag azonos az Almásy László ellen 1945–46-ban íródott feljelentésekkel, illetve az ellene 1946-ban indult népbírószági eljárás peranyagával. A cikk azt tartalmazza, hogy Almásy a nácik szolgálatába szegődő homoszexuális kém volt.

Szerintem az igazság nem attól függ, hogy egy több százszáz napilapban (Népszabadság) vagy egy kis példányszámú folyóiratban (Hadtudomány) közlik. Vitatkozzanak az eddig megismert tényeknek Almásy László tevékenységének erről az oldaláról a következő cikk alapján.

A kanadai Michael Ondaatje *Az angol beteg* (The English Patient) 1992-ben megjelent regényéből készített hasonló című film 1997-ben Oscar-díjat kapott. Ezt nálunk úgy jelenítették meg, hogy egy kalandos életű hazánkfia világhíres lett. Ez a különleges életívű honfitársunk arra a sorsra jutott, mint sok más sikeres felfedező tudós és feltaláló: pl. Vámbéry Ármin és Stein Aurél előadásait nem itthon, hanem Londonban tartották meg tudományos körök előtt. Feltalálóink magasröptű gondolatai – a dinamótól és a golyóstolltól a bűvös kockáig – külföldi kivitelezők, vállalkozók zsebeit gazdagították. Tudósaink – egy kivétellel – külföldiként

kaptak Nobel-díjat. Később még ez az egy kivétel is kénytelen volt elhagyni hazáját.

Almásy Lászlót az üldöztetés, majd az agyonhallgatás mellett még halála után is számos rágalom érte. Nevezték náci és angol kémügynöknek, homoszexuálisnak, szerencsevadásznak. Mivel naivul német és olasz Afrika-kutatóknak megmutatta az általa felfedezett őskori színes sziklarajzokat, azokat tudományos publikációikban saját felfedezéseiknek állították be.

Az angol beteg c. regény és film egy háborús szerelmi történet tehetetlen, mozgásképtelen, a lelepleződéstől félő, személyes identitását félve eltagadó mellékszereplőként mutatja be őt. Tipikus hollywoodi szerelmi szirup, pazar kivitelezésben, busás kasszasikerrel. És a nagyvilágban senki nem állt fel és nem kiáltott fel: „De uraim! Almásy László soha nem volt angol hadifogoly, mint német tiszt senkit nem kínzott meg és soha nem kezelték égési sérüléssel! Az egész csak mese, egy sikeres üzleti vállalkozás a filmiparban.”

Az angol beteg nem, de Almásy László létezett.

Hazánkban néhányan felháborodva a hamisításon a közvéleményhez fordultak. Előzőleg még hiánypótlásként jelent meg 1995-ben Kasza József: *A homok atyja*.

Epizódok Almásy László életéből c. könyve, majd következtek 1998-ban *Török Zsolt: Salam Almásy László életregénye* címmel. Dr. Kubassek János földrajztudós éveken át kutatta Almásy nyomát és könyve 1999-ben jelent meg *A Szahara bűvöletében* címmel. Néhány újság is felháborodott cikkben próbálkozott a valódi Almásy bemutatásával. Pl. a Népszabadság két esetben, a Népszava, a Blikk és a Top Gun. Azonban mindez hatástalannak bizonyult. Ő a hazai és főleg a világ közvéleménye előtt ma is az angol beteg. Almásy László pedig a 20. század utolsó magyar polihisztorja volt. Élete olyan viharos volt, mint hazánké. Ez a németet, angolt, franciát, orosz és több arab nyelvjárást beszélő magyar nem rendelkezett felsőfokú oktatási intézet diplomájával, csupán egy angliai érettségi bizonyítvánnyal. Sokan mégis doktornak titulálták. Nem származott grófi családból, de jó néven vette ezt a titulust, mert megkönnyítette kapcsolatépítését és ezzel tervei megvalósítását.

Almásy László földrajzi felfedező volt, ismeretlen területeket tárt fel Északkelet-Afrika sivatagjaiban. Megismerte számos arab törzs néprajzát, felfedezte Egyiptomban a török hódoltság alatt elhurcolt magyarok leszármazottainak tartott magyarokat. Képzett mechanikus volt, autószerelő és -vezető. Tapasztalt pilóta, aki rekordot állított fel, amikor Párizsból Egyiptomba vontatott egy vitorlázó repülőt.

Vakmerően bátor katona volt, akit beosztottai (a Wehrmacht katonái is) tiszteltek és szerettek. Sikeres katonai felderítő volt, az ezért járó magyar és német kitüntetésekkel. Mindenekelőtt *jó magyar hazafi volt*, aki szívügyének tekintette a Trianon utáni magyar ifjúság nevelését. Bábáskodott a magyar cserkészmozgalom kifejlesztésében, egyik fő szervezője

volt az 1936-os gödöllői cserkész világtalálkozónak (Jamboree).

Itt és most csak a *katonai felderítőről emlékezünk meg*.

Almásy László 1895. augusztus 22-én Borostyánkőn, ma a burgenlandi Bernsteinnben született. 1951. március 22-én halt meg Salzburgban. Apja Almásy György Közép-Ázsiában folytatott természettudományi és néprajzi kutatásokat. Ezekről cikkeket, könyveket publikált. Almásy László a magyar elemi iskolát Borostyánkőn végezte, de a szertelen gyerek már ekkor elcsörta apja autóját és azzal száguldozott. Tizenévesen épített egy vitorlázó repülőt, amellyel lezuhant. Apja azután Angliába küldte gimnáziumba. Itteni életéről megmaradt egy rendőri büntetőparancs, amit gyorsajtásért szabtak ki ellene.

Az első világháború kitörése már itthon érte és kadétként a Vas megyei 11-es huszárokhoz vonult be 19 évesen. Az orosz fronton első- és másodosztályú ezüst vitézségi éremmel tüntették ki. Olaszország hadba lépése idején, 1916-ban felállították a közös osztrák-magyar hadsereg első légi alakulatait, és ezekhez repüléshez értő katonákat kerestek.

Almásy már Angliában részt vett hőlégballonos versenyeken és először 1911-ben a Rákosmezőn emelkedett fel repülőgépen. Még a rákosmezei tanulórepülő korában ismerkedett meg Asbóth Oszkárral, az első helikopter tervezőjével és Kármán Tódor repülő főhadnaggal, aki később az USA-ban a hőlégsugaras repülés alapjait vetette meg. Feltehetően ajánlásukra került Almásy a légierőhöz. De most már az olasz frontra. Itt a gyakorlatban, élesen tanulta meg a légi felderítés és a térképkészítés fortélyait.

1916 novemberében került hadnagyként a 17., illetve a 18. repülőszázadhoz.

Bécsi katonai levéltári anyagok szerint műszaki-technikai főiskolai végzettséggel és automobil-mérnöki képzettséggel rendelkezett. Tekintve, hogy a frontkatonák nem szokták okleveleiket maguknál tartani, ezek a bejegyzések szóbeli nyilatkozat alapján kerültek rögzítésre. A kegyes csalást magyarázza, hogy élete során mindkettőnek mestere volt Almásy.

Egy légiharcban életre szóló tanulást szerzett. Az Alpeseokban 1500 m magasan – az Etsch völgyében repülve – az olasz vonalak mögött találkozott egy olasz géppel. A kialakult légiharcban Almásy géppuskája befagyott és az olasz eltalálta Almásy gépének egyik tartókébelét. Siklórepülésben tudott visszajutni bázisára. Nem tudta megérteni, hogy a mi konstruktöreink fegyverei befagynak, míg a déli olaszok képesek használni a fegyvert alkotni. Ezért életében műszakilag mindig maga készítette elő járműveit. Az olasz fronton szerzett repülési, térképkészítési és katonai légi felderítési tapasztalatai élete későbbi nagy kalandjának részben alapjául szolgáltak.

A háborús összeomlás után a tartalékos repülőtiszt – sok ezer állástalanná vált tisztársához hasonlóan – gyökeretlen maradt. A családi birtok Burgenlanddal Ausztriához került, és a birtokot, az elsőszülött jogán – bátyja örökölte.

Almásy mint nyugat-magyarországi nemes több hasonló társával együtt akkor *kétszer egymás után rossz lóra tett*.

Gróf zabolai Mikes János szombathelyi püspök magántitkára lett és vele együtt fogadta 1921. március 27-én, majd másodszor 1921. október 22-én az országba belépett utolsó Habsburg-uralkodót, IV. Károlyt. Almásy ezen alkalmakkor vezette a volt uralkodó rendelkezésére bocsátott személygépkocsit és jólesett neki, hogy a volt uralkodó gróf úrnak szólítja. Családja nem volt gróf, de

alaposan feltételezhető, hogy a társasági életben azért évtizedekig grófozták, amely ellen nem tiltakozott.

Almásy 1921-ben belépett a Cserkészszövetségbe, amelynek tisztikarába választották. Rövidesen megjelent könyve a *Suhanó szárnyak*, amely sok fiatal érdeklődését felkeltette a repülés iránt. Ekkor került kapcsolatba a főcserkessel, gr. Teleki Pál földrajztudóssal (aki később miniszterelnökként Jugoszlávia megtámadása után hivatali irodájában öngyilkos lett).

Érdeklődésének megfelelő állást vállalt az osztrák Steyr autógyárnál, és ennek kocijával indult első expedíciójára 1926-ban Eszterházy Antal herceggel a Szaharába. Már első útján a Szahara szerelmese lett. 1927 tavaszán gr. Széchenyi Zsigmondot vezette első afrikai vadászexpedíciójára. Almásy Egyiptomban maradt, és egymás után tette meg útjait a Szaharában, illetve vezette külföldi gazdagok sivatagi túráit. Bejárta Líbiát, Szudánt. Több ezer kilométernyi útjai során felfedezte a mondabeli Zanzura oázist, majd 1933-ban az ennek közelében lévő barlangokban a sziklarajzokat.

Egyiptomi tartózkodása alatt hasznos kapcsolatokat épített ki a királyi dinasztiával, kormánykörökkel, nomád törzsekkel. Felfedező útjaihoz ezektől sok segítséget kapott. Baráti köréhez olyan fiatal nacionalista katonatisztek is tartoztak, mint Nasszer és Szadat (akkor századosok). Ezeket a világ évtizedekkel később úgy ismerte meg, mint Egyiptom elnökeit. Elősegítette Egyiptomban az ifjúsági sportrepülést. Mivel élete nagy részét egyedül vagy férfitársaságban a sivatagban töltötte, nem nősült meg, bár volt egy beteljesületlen skandináv szerelme.

Tudományos munkásságának, felfedező karrierjének a második világháború előszele

vetett véget. Számítania kellett arra, hogy a háború kitörésekor a tengelyhatalmak polgárait az angolok Egyiptomban internálni fogják. Ezért – rengeteg iratát, térképét, feljegyzéseit stb. megmentve – hazatért Budapestre.

B. Mussolini birodalomépítési terveket szőtt, és mivel már birtokolta Abesszíniát és Líbiát, hódításait ki akarta terjeszteni Egyiptom és Tunisz felé. Az olasz csapatok 1940. szeptember 12-én megtámadták Egyiptomot. 1940. december 9-én a 8. Angol hadsereg megverte az olaszokat és 1941. január 3-án már behatolt Líbiába. Mussolini akkor sürgős katonai segítséget kért Hitlertől, aki azonnal döntött az Afrika-Korps felállításáról és bevetéséről.

A németeknek az észak-afrikai hadszíntér azonban nem volt ismert, felderített terület. Háborús terveikben ez a térség eddig még nem szerepelt. Azonnali, égető szükségük volt a térség viszonyait és lakosságát jól ismerő szakemberre. Ekkor és ezért került be Almásy László a hírszerzés történetébe.

Almásy László Európa-szerte ismert Észak-Afrika-kutató volt, aki Magyarországon tartózkodott és mellesleg tartalékos repülő főhadnagyként szerepelt a nyilvántartásban.

Almásy László személyére – nem dokumentált információ szerint – az Abwehr (Canaris tengernagy vezette katonai hírszerzés, amely az OKW-nak, Oberkommando der Wehrmachtnak volt alárendelve) római rezidenturájának egyik tisztje, Franz Seubert őrgy. hívta fel a katonai vezetés figyelmét. Az OKW pedig azonnal intézkedett. Nem történt hosszas személyes tanulmányozás, ellenőrzés, személyes megismerkedés, kipróbálás stb., ahogyan ez világszerte mindegyik titkosszolgálatnál előírás és gyakorlat. Azonnal ment a hi-

vatalos kikérés a magyar honvédség vezérkarához. Talán az is latba esett, hogy születési helye akkor már Németországhoz tartozott és így ottani hozzátartozói is német állampolgárok lettek.

A szövetséges hadsereg kérését a vezérkar azonnal teljesítette. Kenessey Waldemár, a magyar légierő parancsnoka tényleges szolgálatra behívta Almásyt és a repülő századost 1941. február 8-án elvezényelte az Észak-Afrikában tevékenykedő német erők parancsnokához, Erwin Rommel tábornokhoz. Ez a vezénylés két szempontból érdekes: Almásyt nem helyezték át a Wehrmachthoz, nem mondott le róla a magyar katonai vezetés, hanem csak egy konkrét feladat végrehajtására rendelkezésre bocsátotta. Másodszor figyelemreméltó körülmény, hogy a Wehrmacht egyik parancsnoki törzsében egy idegen állampolgárságú tiszt szolgáljon, aki ráadásul nem is tett hűségesküt a Führerre. A Waffen-SS állományában tízezrével szolgáltak külföldiek franciáktól ukránokig, de arról nincs tudomásunk, hogy a Wehrmacht-nál hivatásos századosként külföldi katonai szolgálatot teljesített volna.

1941 tavaszán Almásy egy Ritter nevű Abwehr őrgy. mellé lett beosztva a Rommel vezette Afrika-Korps törzsébe. Német egyenruhát viselt, rajta magyar kintüntetései. Ezért több konfliktusa volt új társaival, de kintüntetéseitől nem vált meg. Még az angol vonalak mögött tett felderítőútjain is a német sivatagi egyenruhát viselte, hogy esetleges fogságba eséskor a nemzetközi hadijognak megfelelően ne diverzánsnak tekintsék, akit azonnal agyonlőnek.

Feljegyzéseiből említeni érdemes egy érdekes esetet. Angol hadifogoly tisztekkel beszélgetve – akiknek fogalmuk sem volt, hogy kicsoda Almásy – megkérdezte, hogy mi fog Magyaror-

szággal történni a háború után. Az angolok habozás nélkül kijelentették, hogy visszaáll a trianoni békeszerződésben előírt állapot. (Nálunk évtizedek óta folyik a meddő vita: mi lett volna ha? Kiugrás, fegyverszünet stb.)

Almásy általános feladata volt: térképkészítés, -javítás, -kiegészítés, földrajzi távolfelderítés az angol vonalak mögött, tanította a katonákat a sivatagi túlélés technikájára, kapcsolatot tartott a hadműveleti terület törzsi vezetőivel, felkutatta a sivatagi vízyerő helyeket és az angol üzemanyagbázisokat. Amikor gépkocsival hatolt be angol területre, elforgatta a karavánutak irányjelző tábláit.

Különleges akcióiból két eset ismert: A náci vezetés elrendelte, hogy az egyiptomi angolelleanes mozgalom vezetőjét, az elmozdított egyiptomi vezérkari főnököt, El Maszri pasát hozza ki Egyiptomból és szállítsa Berlinbe. Ennél a feladtnál egy érdekes összefüggést érdemes tekintetbe venni. Az első világháború alatt az angol hírszerzés tisztje, Lawrence ezredes kapta azt a feladatot, hogy lazítsa fel az arabokat a török uralom ellen. Lawrence pénzzel, fegyverrel, ígéretekkel, rábeszéléssel megnyerte az Ottomán Birodalom akkori területén élő arab feudális urakat és fegyveres felkelésük megdöntötte a birodalmat. Ezzel Törökország kiszállt a háborúból. Az más kérdés, hogy utána becsapták az arabokat, mert szabadság helyett Szaúd-Arábia, Szíria, Libanon, Palesztina stb. nevű angol és francia gyarmatok lettek.

A németek azt is számításba vehették, hogy Rommel szimpatikus volt az arabok körében, az angol gyarmatosítástól való felszabadulást várták tőle. Ormos Mária történész is megjegyzi Mussoliniről írt könyvében, hogy az olaszok általános ellenszenve a németekkel szemben csak az akkor sivatagi rókának

nevezett Rommelre nem vonatkozott, akit a hadtörténet az utolsó lovagias hadvezérként tart számon.

Az arab ellenállás aktivizálásának feltételezését az is erősíti, hogy a második világháború alatt a jeruzsálemi főmufti Berlinben tartózkodott. Hitleréknek az járhatott a fejében, hogyha sikerül Egyiptomot fellazítani, akkor elérik a Szuezi-csatornát. Ez pedig stratégiai cél volt.

Egyiptomban a német megbízottak megállapodtak El Maszrival, hogy pontosan hol és mikor veszi fel Egyiptom területén egy német repülőgép. Ezzel a német repülőgéppel Almásy László hatolt be mélyen az angolok által megszállt területre, a találkozáson azonban Al Maszri nem jelent meg. Almásy épségben visszatért. Később derült ki, hogy Al Maszri pilótája angol vadászgépet pilantott meg és ijedtében azonnal kényszerleszállást hajtott végre.

A másik akció tervét Canaris tenger-nagy hagyta jóvá. Az *Abwehr* két különleges ügynökét kellett Egyiptomba szállítani, hogy azok zavartalanul eljussanak és letelepedjenek Kairóban. A kiindulási pont és a kijelölt célhely közötti távolság oda-vissza egy 5600 km hosszú, lakatlan, víztelen, sivatagi utat jelentett brit katonai járőrök, felderítő repülő stb. között. Az akcióhoz angoloktól zsákmányolt katonai járműveket vettek igénybe. A 12 naposra tervezett út minden órájára Almásy pontosan kiszámította a vizet, üzemanyagot, élelmiszert, mentőfelszerelést, gyógyszert, lőszert stb. Almásy angol hadifoglyoktól megtudta, hogy a Pass felirat a gépkocsi szélvédőjén, azt jelenti, hogy vezérkari kocsi és azt az angol katonai rendőrség nem állíthatja meg. Ezzel is ellátta járműveit, amelyek jó szolgálatot tettek.

Almásyt beosztottaival (német katonák) és a két titkosügynökkel Tripoli-

ban Canaris és Rommel személyesen búcsúztatta és indította útnak. Az angol katonai járművek által használt utakat messze elkerülve a líbiai sivatagon, Szudánon keresztül délről jutottak be Egyiptomba, ahol útba indították az ügynököket. Ezek zavartalanul elérték Kairót. Későbbi lebukásuk egyik oka az volt, hogy az ellátmányukat képező 20 ezer angol font egy része német hamisítvány volt, másrészt az angolok elfogtak egy német rádióskocsit, amelyben egy angol nyelvű könyv volt. Ez szolgált kódolásra az ügynökökkel fenntartott rádióforgalmazásban. A többi már rádióiránymérés dolga volt. A feladat teljesítése után Almásy csoportját egy másik útvonalon vezette visszafelé, számíttva arra, hogy az angolok csapdát állítanak neki. Az ellenség hátában végrehajtott akció után Almásyt Rommel őrnaggyá léptette elő. Korábban már kitüntették az első- és a másodosztályú vaskereszttel.

Rommel az el alameini csata előtt elbocsátotta Almásyt azzal, hogy „térjen haza, ez már nem a maga háborúja”. Így *Almásy visszatért Budapestre*. Vagyis nem volt angol hadifogolyként összeéve Olaszországban!

Hazatérése után Horthy kormányzó engedélyezte, hogy viselheti német kitüntetésait. A HM sajtóosztálya kérésére megírta *Rommel seregénél Líbiában* c. könyvét. Ez később majdnem vesztét okozta.

Ellenőrizhetetlen információk szerint, mint az Abwehr tisztje többször járt a háború alatt Törökországban, Görögországban és a Krímbe. A magyar légierőkhöz nem hívták be. Német őrnagyi egyenruháját Budapesten is megtartotta.

1944 novemberében a mai Bartók Béla út 28. sz. alatti lakásában zsidókat bűjtatott. A nyilasok nem mertek egy német őrnagyot zaklatni. Budapest ost-

roma után az NKVD letartóztatta, de mivel kiváló orosz nyelvtudásával tolmácként jól hasznosította magát, 6 hét múlva elengedték.

1945 március-júniusban a magyar rendőrség háromszor tartóztatta le különböző rosszindulatú feljelentések alapján.

1946. november 16-án nyilvános tárgyaláson tárgyalta először a népbíróság a háborús és népellenes bűncselekményekkel vádolt Almásy László ügyét. Előtte megszervezte a szombathelyi AVO, majd a katonapolitikai osztály kínvallatását. Almásy mellett a terror légkörében senki, még befolyásos rokonai, barátai sem mertek tanúskodni. Egyetlen ember állt ki mellette. Germanus Gyula, a zsidó származású, mohamedán hitre tért, világhírű orientalista tudós. Germanus nem felejtette el, hogy az 1930-as évek elején a szaharai mentőosztagot Almásy vezette, amikor gépkocsija bedöglött a sivatagban és eltűntnek nyilvánították.

Germanus tanúnak jelentkezett, de a népbíróság elutasította. Ekkor Germanus professzor felkereste egyik egykori diákját a Keleti Akadémiáról, Rákosi Mátyást. Rákosi utasította az ügyészt, hogy Germanus tanúként szerepeljen, és fellépése megtette a magáét. Ezt úgy értelmezték, hogy Rákosi ellenzi a büntetőpárt. Germanus a védelem tanújaként lépett fel a második tárgyaláson 1946. november 23-án, és ekkor Almásyt a vádak alól felmentették. Mellesleg az ügyész bizonyítékként úgy vette igénybe a Rommel seregénél Líbiában c. könyvet, hogy azt nem is olvasta el. Almásyt mégis azzal vádolták, hogy náci kém volt. A győztesek egyébként sehol nem ítélték el egyetlen német felderítőtszert sem. Almásy nem kémkedett, egyenruhát viselő felderítő volt.

1947-ben ismét szaglászott utána az ÁVO, és ekkor Almásy elmenekült az

országból. Borostyánkőn nem mert bátyjához menni, mert az szovjet megszállási övezet volt. Bécs–Gráz–Trieszt–Róma volt menekülési útvonala, nagyon viszontagságos körülmények között. Rómában váratlan segítséget kapott.

Duke of Valderano herceg volt Róma felszabadulása után az angol hírszerzés olaszországi rezidense ezredesi rangban. Egyik beosztottja Ónodi Dezső volt, akit mint az ifj. Horthy Miklós titkárárt, annak elrablása után a Gestapó letartóztatott. Ónodi régi ismerőse volt Almásynak. Ők karolták fel a szovjet ügynökök elől menekülő, fizikailag, lelkiileg és anyagilag teljesen lerobbant Almásyt. Ellátták igazolványokkal és feljuttatták egy Kairóba tartó repülőre.

Egyiptomban Almásy végre biztonságos menedékre talált. Több régi arab ismerőse felkarolta, támogatta. Megélhetését azzal biztosította, hogy repülőket oktatását vállalta és vadászszaifarkat vezetett. Ily módon még Mozambikba is eljutott.

Az utóbbi évek megpróbáltatásai, szenvedései legyengült szervezetét alaposan megviselték. Afrikai évtizedei alatt vérhasban, maláriában megbetegedett. Rommelnél teljesített katonai szolgálatát is nyolc hétre meg kellett szakítania, mert amőbás fertőzés miatt repülőn elszállították Athénba, ahol német katonai kórházban gyógyították.

Talán itt van a címben felvetett kérdés lényege. *Nem angol hadifogoly volt, hanem ebben az időben német tiszt. Nem egy kanadai ápolónő gondozta merő önfeláldozásból az összeégett beteget, hanem tiszti lazarertben kezelték trópusi betegségét.*

1951-ben autókat hozott javításra Ausztriába. A máját megtámadó kór itt leverte lábáról és Salzburgban kórházba került. Az elvégzett operáció sem segített rajta és 55 éves korában a kórházban elhunyt. A salzburgi köztemetőben hantolták el.

Tipikus magyar sors. Mivel rokonai elhaltak és senki nem hosszabbította meg sírjának érvényességét 1974-ben rátemettek egy helyi személyt. Mivel ennek is lejárt a bérleti ideje 1994-ben Almásy László akkor még élő repülő barátai összeadtak annyi pénzt, hogy márvány sírkövet állítsanak egy világhírű magyarnak.

Ez Almásy László életének egy vékony szelete, vagyis katonai felderítő tevékenységének vázlatos, igen hiányos, de igaz története.

Arra a kísérletre, hogy tanulmányozhassam a katonai nyilvántartásban Almásy László m. kir. repülő főhadnagy anyagát, az volt a lakonikus válasz, hogy ilyen anyag nem áll rendelkezésükre. Tehát vagy ellopta valaki onnan, vagy még érvényben van a Rákosiék elrendelte zárlat.

További információkat adhatna még az OKW, illetve az Abwehr irattára. Bár az Abwehr központi épülete bombatalálatot kapott, de pl. romjainak eltakarítása közben olyan dokumentumot találtak, amelyből kiderült, hogy Canaris tengerenagy angol kapcsolatokat ápolt. Ezért Canarist 1945 tavaszán kivégezték.

Almásy két német mentora: Canaris és Rommel életüket a Hitler elleni 1944. július 20-i merénylet kapcsán vesztették el. Rommel öngyilkos lett (vagy megmérgezték), Canaris koncentrációs táborba került, amíg az említett papír elő nem került.

Almásy László földrajzi felfedezőként, néprajzusként, a repülősport egyik úttörőjeként már életében széles nemzetközi rangot vívott ki magának. Könyvei, szakcikkei, térképatlaszai jelentek meg, tudományos publikációit rangos közlönyök hozták le itthon és külföldön. Tudományos igényű előadásokat tartott számos helyen. Mindenhol barátokat szerzett, szereplései során büszkén vállalta magyarságát.

Az egyiptomi Sivatagkutató Intézet még életében tiszteletbeli elnökének választotta. Kairó sportrepülőtere máig a magyar Almásy nevet viseli. Sivatagi terepszakaszokat neveztek el róla.

A németek által emelt el alameini emlékművön a felderítők névsorában fel van tüntetve Almásy László neve, de fényképét valaki talán egy ott kóborló hazánkfia ellopta.

Mit kapott a magyar államtól és elit-től? 11 hónapot töltött börtönben, majd újabb üldöztetés. Könyveit indexre tették és bezúgták. Még az emlékét is ki akarták törölni a nemzet emlékezetéből, mert nevét 45 évig ki sem volt szabad ejteni. Ma sincs se energia, se idő, se pénz sírjának gondozására, emlékének helyreállítására.

A rendszerváltás óta néhány megszállott tudós, volt repülő veterán és néhány újságíró vette a bátorságot, hogy megtisztítsák nevét és az új nemzedékek megismerhessék. A hivatallóság azonban hallgat. Az érdi Földrajzi Múzeum kertjében felállított szobor az egyetlen hazai emléke. Ez is az igazgató megszállottságának köszönhető. Ha valaki elvetődik a burgenlandi Bernstein várába ott megemlékeznek a hely szülöttéről.

Ideje lenne, hogy a magyar társadalom, elsősorban a szavazópolgárok elgondolkozzanak: *mi az oka annak, hogy a magyar tehetségek – tisztelet a kivételnek – vagy elmenekülnek az országból, vagy elüldözik őket évszázadok óta mindmáig.* Talán az erdélyi fejedelemség fénykora volt az utolsó időszak, amikor megbecsülték a tehetségeket és segítették az alkotást.

Ha egy magyar feltalál valami érdekes, értékes újdonst, azt mondják: nem érdemes vele foglalkozni, mert kis ország, kis piac. Nem érdemes vele foglalkozni, keressen külföldi vállalkozót.

Tessék mondani! Svájc óriási ország? Évszázadok óta órákat gyárt és ellátja az egész világot, vagy Finnország a rádiótelefon.

Az ország képét a világ előtt az fényesítette, fényesítené, ha a világot itt készített helikopterrel, golyóstollal, Rubik kockával, sugármérővel stb. látnánk el. Egyedül az növelné a nagyvilágban az ország rangját, elismertségét. *Az ország képét nem belföldi propagandával lehet kipolírozni. Az országimázs (valamelyik tökkel ütött kitalálta blikkfangos kifejezés) nem zászlólengetés és tűzijáték függvénye!*

Pataky Iván

Hogyan, miként írunk egyszerűen, magyarul?

A hogyan, miként írunk... cikk szerzője az MHTT folyóirata, a Hadtudomány és saját tapasztalata alapján, az írás, a szerzői törekvés kifejezésének néhány fontosabb tartalmi és formai kérdését tekinti át, s olyan megoldásokat ajánl, amelyeket követve különösen a fiatal, a kevésbé gyakorlott szerzők javíthatják cikkeik színvonalát.

Tizenegyedik évfolyamát szerkesztjük a Hadtudománynak. Egy évtized történelmi léptékkal mérve másodperceknek számít. Az életben azonban minden értékelés gyakorlatilag viszonyítás kérdése. Így tekintve – egy ember, esetleg egy folyóirat pályafutásával vetve össze – másként kell értékelnünk a helyzetet. A tapasztalatok, eredmények, bukdácsolások egy évtized távlatából nézve már alkalmat adnak a következtetések levonására. Érdemes áttekinteni, elemezni és levonni a továbbfejlődést elősegítő megállapításokat. Ezt, pontosabban a tapasztalatok egy kis területének, a megírt, benyújtott tanulmányok, írások egy részének véleményem szerinti sorozatosan előforduló, tehát jellegzetesnek mondható hibáit kísérelem meg röviden felvázolni.

Főszerkesztőnkkel, Horváth István ezredes úrral közel négy évtizedes – va-

lamikor még a Honvédelem életében kezdődött – együttműködésünk során sok százra tehető tanulmányt, cikket, esszét... stb. olvastunk és bíráltunk. A sort még kiegészítem tíz, az elmúlt években készített kandidátusi, egyetemi, doktori, illetve PhD disszertáció tapasztalataival is. Beszélgetéseink, vitáink során kristályosodott ki bennünk a gondolat: írjuk meg észrevételeinket. Tárjuk fel az évtizedek során rendszeresen visszatérő, visszaköszönő, elsősorban a kezdő írókra jellemző „gyermekbetegségeket”. Megjegyzem, minden általánosítás bizonyos mértékig torz képét adja a valóságnak, amely azonban mindig egyedi formában jelenik meg. Ám vannak jellegzetes hibák is, noha azok személyenként eltérő módon és mértékben jelennek meg.

A katonairók egy jelentős csoportja eleinte nehezen tudja levetkőzni a napi munka, a katonai bürokrácia megkövetelte sablonokat, a meglehetősen sablonos „kincstári” stílust. Kínlódva, erőfeszítésekkel tud csak áttérni a tudományos okfejtés, a viták sokkal oldottabb, kötetlenebb és – ami még fontosabb – szabadabb formáira úgy, hogy ugyanakkor *mondanivalóját pontosan, tömören és félreérthetetlenül fogalmazza meg.* Úgy véljük:

tapasztalatainkkal segíteni tudjuk kezdő íróinkat. Ezért gyűjtöttünk össze egy „csokorra” valót a legjellemzőbbnek tartott hibákból.

Leszögezem: nem célon az uniformizálás, a mindent egy kaptafára formálás. *A jó tudományos munka minden esetben pontosan megrajzolható egyéni vonásokkal rendelkezik*, legyen szó akár egyéni produktumról, akár – divatos szóhasználatnál szólna – műhelyek munkáiról. De a műhelyek alkotásaiban is meghatározó egyedi vonások fedezhetők fel. Távol áll tehát tőlünk mindenféle egységesítési törekvés. A tanulmány vagy a disszertáció nem harcparancs, nem szabályzat, amelyet mindenki azonosan köteles értelmezni és a központi akarat – a parancsnok – elhatározása szerint maradéktalanul végrehajtani. A vázolt hibák feltárásával, bemutatásával éppen az ellenkezőjére törekszünk. *Segíteni az egyéni gondolatok, kutatási eredmények vagy hipotézisek minél hatékonyabb megírását, a kutatóra jellemző egyéni vonások tudatos kibontását és megfogalmazását.* Olyan írások születését, amelyekre mindenki figyel, amelyeket mindenki elolvas és legalább elgondolkodik vagy vitatkozik mondani-valójával.

Nézzük a hibákat! Két olyan helyzet bemutatásával kezdem, amelyek - elsősorban még a tanulmányírásban gyakorlatlan szerzők alkotásaiban tapasztalhatók! Olyan írások hibáit kísérelem meg tehát bemutatni, amelyekben volt érték és amelyeket megérte átdolgozni, kijavítani. Mindenki került már olyan helyzetbe, hogy úgy érezte: értékes gondolatai születtek, amelyeket feltétlenül meg kell osztani másokkal, amelyeket feltétlenül közkinccsé kell tenni. És nyomban nekilátott papírra vetni. Három-négy oldalig gyorsan el is jutott, ott elakadt. Ez a világ legtermészetesebb

esete. Az adott gondolat ekkora terjedelmet igényelt. A hiba akkor kezdődik, ha szerzőnk ezt kevésnek találja és neki áll 15–16 oldalra kibővíteni, „normális” tanulmány méretére hízalni. Összehordva a mondanivalóhoz nem kapcsolódó mellébeszélések tömegét, prózaibb kifejezéssel élve „vattát”. Es ezzel tönkreteszi a valóban jó gondolatait is.

Nem kell félni a rövid írásoktól! Néhány mondatban is lehet rendkívül jelentős tudományos tételeket megfogalmazni vagy politikai programokat meghirdetni. Gondoljunk csak Einstein relativitás-elméletére, vagy Lincolnak a gettysburgi csata ötvenezer hősi halottja temetőjének felavatásakor, 1863. november 19-én mondott, mindössze ötperces beszédére! A korabeli sajtó – legalább kétórás beszédekhez szokva – felháborodott hangon számolt be a szentségtörésről. Majd lehiggadva felismerte, hogy e néhány mondatban az Egyesült Államok mai napig legtokéletesebb és máig ható politikai koncepcióját vázolta fel az elnök. *Ne féljen senki tehát röviden írni, ha mondanivalója valóban figyelemre méltó.* Sajnos, arról a tényről sem szabad hallgatnom, hogy a mai magyar honorárium-rendszer ennek erőteljesen ellene hat. Jól fél évszázada bebetonozva, változatlanul „kilóra mérve”, a mondanivaló értékétől függetlenül számolhatják el és fizethetik ki az írásokat az államilag finanszírozott lapok, folyóiratok szerkesztőségei. Ez alól a Hadtudomány sem kivétel. Remélem, szerkesztőbizottságunk előbb-utóbb el tudja érni a valódi belbecs és érték szerinti honorálás lehetőségét.

Szorosan kapcsolódik a terjedelem problémájához – bár eltérő gondolkodásból ered – az általam „Fradi-effektusnak” nevezett, „mindent bele” írni akarásból származó törekvés. A szerző úgy érzi: mindent

meg kell írnia, ami a témához tartozik, csak úgy lesz teljes értékű az anyaga. Elsősorban disszertációkra jellemző eset ez, de jó néhány publikációból is visszaköszön e törekvés. Sokszor hosszú, nehéz vitákkal lehetett csak a szerzőket meggyőzni arról, hogy ne Ádámnál-Évánál kezdjék írásukat, hanem rövid felvezetés után azonnal vágjanak a dolgok közepébe, térjenek a tárgyra. A legtöbb kutató az általa vizsgált témát a jelenség, esemény felbukkanásától kezdve, kialakulásán át folyamatosan, lépésről lépésre nyomon követve vizsgálja, elemzi egészen a végső helyzetig, mai alakjáig és így vonja le következtetéseit, állítja fel tételeit, körvonalazza megállapításait. A hosszú napok, hetek, sokszor évek nyomán az a nézet alakul benne ki, hogy csak úgy teljes az anyag, ahogy ő eljutott a végkövetkeztetésekig. Egy ilyen felfogás és követett gyakorlat a világ legtermészetesebb dolga. Véleményem szerint az a kutató, akit nem köt le teljes mértékben vizsgálatának tárgya és nem érzi azt az adott időszakban mindennél fontosabbnak, de legalábbis rendkívül fontosnak, jelentős eredményeket soha sem tud felmutatni. *Gépi-es munkával nem lehet újat alkotni, legfeljebb másolni.* Érthető tehát, hogy a tanulmány írója mindenkinek be akarja mutatni: milyen erőfeszítésekkel, milyen hegycsúcsok – gyakran felesleges – megmászásával jutott el a valóban figyelemre méltó megállapításokig. Sajnos viszont az is tény, hogy mindez általában nem érdekli a tanulmány olvasóit. Csak az „eredmény”, azaz a tudományos megállapítás és annak bizonyítása. Ha a szerző mégis ragaszkodik a teljes út bemutatásához, kiteszi magát annak, hogy az olvasó tanulmánya, disszertációja nagy részét egyszerűen átlapozza (főleg ha már ismert részleteket is tartalmaz), és érdeklődését elvesztve nem figyel fel a valóban jelentős

új eredményekre sem. Átsiklik rajtuk. Nem rögződik meg benne a felfedezés értéke. A megoldás? Rövid bevezetés után – amelyben a szerző néhány mondatban indokolja témaválasztását, és bemutatja az előzményeket – azonnal a dolgok közepébe vágva a tárgyra tér. Mégpedig lehetőleg egy olyan új részlettel kezdve, amelyre minden olvasó felfigyel, amely megragadja figyelmét. Tisztában vagyok azzal, hogy ez jellegzetes bulvár-újságírói fogás, tapasztalataim szerint mégis hasznos módszer. Kár lenne lemondani róla. Ha pedig a tanulmány témájának bemutatásakor, feldolgozásakor elkerülhetetlen valamilyen korábbi, jól ismert esemény, megállapítás, tétel felidézése, elég egy-két mondatra szorítkozva kitérni rá és legfeljebb – ha részletes felidézése végkép elkerülhetetlen – lábjegyzetben megtenni. Így nem törik meg a mondanivaló leírásának üteme.

Jellegzetes katonai szakírói hiba, hogy a szerzők *nem tisztázzák írás előtt(!) a tanulmány, az írás műfaji jellemzőit és munkájukat a napi hivatali ügyintézés, a katonai írásbeliség rutinja során megszokott formák, kifejezések felhasználásával készítik el.* A tanulmány vagy disszertáció nem szabályzat vagy harcparancs, és nem is jelentés... Nem lehet oldalak hosszú sorát gondolatjelekkel kiemelt kijelentésekkel, megállapításokkal megírni. A tudományos íráskor műfajai nem viselik el a kategorikus kijelentéseket, parancs-utasítás-szerű mondatokat, csalhatatlan kinyilatkoztatásokat. *A tudomány elvárja a megállapítás, a kijelentés tételes bizonyítását!* A tudomány előremozgató ereje a kételkedés, a vita, ezt pedig egy parancs, utasítás nem viseli el. Éppen ezért tartom elkerülhetetlennek, hogy minden író előre tisztázza önmagában: milyen műfaji, formai és stílári igényeket támaszt, követel a téma, amit ki akar fejteni. Ez

nem jelenti azt, hogy egy tudományos igényű írásban nem lehet valamit tézisszerűen felsorolni, főleg ha már ismert, elfogadott, tehát bizonyítást nem igénylő eseményt, folyamatot... stb. akarunk bemutatni. Erről szó sincs. Csupán arról, hogy meg kell választani az adott téma kifejtéséhez leginkább megfelelő formákat. Sőt a tételszerű felsorolás sem zárható ki teljesen az alkalmazott eszközök sorából, csak akkor már nem tanulmányt, vitaanyagot, értekezést vagy előadást írtunk, hanem például egy tanulmány téziseit mutatjuk be bizonyítási kényszer nélkül. Mondjuk azt mutatjuk be, hogy miről szól tanulmányunk, disszertációnk. Ezt a törekvésünket azonban feltétlenül szükséges – az olvasók tájékoztatása érdekében – már az írás címében, de legkésőbb bevezetésében előre jelezni.

A tanulmány – márpedig a Hadtudományban megjelenő írások többsége e műfajba sorolható – *lényege a tudományos eredmény, gondolat vagy hipotézis megfogalmazása és bizonyítása!* Több módszere lehet, de mivel ennek kifejtése hosszabb lélegzetű eszmefuttatást érdemelne, csupán felhívom a figyelmet a két, leggyakrabban használt – latin kifejezéssel élve – az indukció, azaz *egyes jelenségekből, a részletekből kiindulva jutni el az általános következtetéshez, megállapításhoz, tételhez.* A második ennek fordítottja, a dedukció, az *általános tétel bemutatásától jutni el az egyes esetekre vonatkozó következtetésekhez.* Természetesen sok más módszer is alkalmazható még. Például a leírás, a magyarázat, vagy akár a jelentés. Minden esetben a mondanivaló határozza meg a módszert. Egy újonnan észlelt jelenség bemutatására például a legcélszerűbb a leírást használni, mivel még nem tudományos elemzésre, értékelésre törekszünk. Ha az írás oktató célú, akkor hasz-

nos a magyarázat... és így tovább. Az alkotó szabadon meríthet a műfajok, módszerek tárházából, a döntő azonban az, hogy a *választott műfaj, módszerek minden esetben legyenek összhangban az adott írás tárgyával, céljával és mondanivalójával.* És – nem utolsósorban – ne legyen sablonos, érdektelen, unalmas.

A közelmúltban olvastam egy közlésre szánt tanulmányt. Terjedelmének közel fele idézet volt. Megjegyzem, mindegyik szorosan kapcsolódott a címben jelzett témához, felületes szemlélőnek úgy is tűnhetett volna, hogy minden rendben van. *Az idézetek szükségtelen tömegű felhasználása feltétlenül elutasítandó! Elnyomja a szerző eredeti gondolatait, amelyek elvesznek az idézetek tömegében.* Kellő rövidítést követően a cikk végül megjelent és sikeresnek bizonyult. Az eset azt bizonyítja, hogy a szerző nem ismerte eléggé az idézetek célját és felhasználásának lehetőségeit, módszereit. Mint mondják: „hál’ istennek”, már több évtizede elmúltak azok az idők, amikor kilóra mért Sztálin-, Lenin- és Rákosi-citátumok – mint megingathatatlan alapvető „tudományos igazságok” – nélkül egyszerűen még egy technikai tanulmány sem jelenhetett meg. Nincs tehát sem kényszer, sem követelmény a nyaklól nélküli idézethasználatra. Ahhoz azonban, hogy egy-egy idézet valóban a helyére kerülve betöltse szerepét, *célszerű tisztázni, mi az adott idézet célja.* A legjellemzőbb helyzetekre egyszerűsítve a választ: megerősíteni a szerző állítását, tételét egy-egy, a tudomány által elfogadott megállapítással. Felhívni a figyelmet arra, hogy egy kiemelkedő tudományos személyiség a szerzőtől függetlenül is hasonló gondolatra jutott, vagy a szerző tudatosan vette át a személyiség megállapítását. Vitatkozni, bírálni, cáfolni egy művet, állítást. Ez esetben célszerű a górcső alá vett mű legfontosabb megállá-

pításait szó szerint idézni. Lehet kiindulópontként felhasználni az idézetet és kálýhasaroktól elindulva – fokozatosan bontani ki az író saját gondolatait. Okmányok, esetek, politikai, társadalmi folyamatok, események... stb. bemutatásakor, leírásakor a történelmi hűség, a pontosság, a helyszíni hangulat érzékeltetésére – és lehetne még hosszan folytatni – célszerű idézni akár az írásos dokumentációkból, akár a szemtanúk, résztvevők élményeiből akár a szabályzatokból. Egyről azonban soha sem szabad megfeledkezni: az adott dokumentum, beszámoló... stb. hitelességének ellenőrzéséről, elemzéséről, mégpedig lehetőleg többoldalú megközelítésből vizsgálva. Azt hiszem, nem szükséges bizonyítani, hogy még a legtárgyilagosabbnak tűnő parancs, jelentés – illetve minden okmány, beszámoló... – is szubjektív termék és a valóságnak csak egy, az alkotóinak lehetőségeitől, képességeitől függően szűkebb vagy tágabb szeletét mutatja be. Ezért szükséges a hitelessége mellett meggyőződni az idézet alkotóinak a valóságra való rálátási lehetőségeiről és képességeiről is. És végül a tanulmány színesítése érdekében is helyezhet el a szerző néhány találó idézetet, csattanós megállapítást.

Bár csak felületesen – a részletekbe nem belemenve – tárgyaltam az idézés kérdéseit, úgy vélem, sikerült érzékeltetni: nem egyszerű dolog idézni. *Módjával kell használni a citátumokat.* Semmilyen körülmények között nem nyomhatják el az író eredeti, saját gondolatait, megállapításait. A túl sok idézet jelzi: a szerző bizonytalan, nem bízik önmagában. Esetleg nincs is eredeti gondolata, csupán a publikálási kényszer hatására ír, mivel elvárják tőle.

A kérdés lezárásaként leszögezem, nem arról van szó, hogy egyáltalán ne

idézzünk. Az idézetekre feltétlenül szükség van, csak *átgondoltan, céltudatosan kell kiválasztani és felhasználni a citátumokat.* A tudományos etika megköveteli, hogy minden esetben pontosan fel kell tüntetni: kitől és honnan származik az idézet. Idegen tollakkal ékeskedni tisztességtelen dolog. Aláhúzom, ilyen kísérlettel a folyóiratban még nem találkoztam. A szerzők minden esetben jelezték a nem idézetként átvett, felhasznált megállapításokat is. Ez egyébként nem idegen a tudományos gyakorlattól, hiszen nem kell mindent újra felfedezni.

Érdemes néhány mondatot az idegen szavak felhasználására is szánni. Napjainkban mind a hadseregben, mind a közéletben elharapózott az angломánia. Olvastam tanulmányt, amelyben – kis túlzással – minden ötödik-hatodik szó angol katonai szakkifejezés volt. Nem cél most ennek okait részletesen kifejteni, márcsak azért sem, mert több katonai szakírónk foglalkozott már e kérdéssel. Bizonyos mértékig természetes folyamattal állunk szemben. Egy több évszázados – osztrák, porosz, orosz (szovjet) – eredetű katonai gondolkozásról kell egy jelentős mértékben eltérő angol-amerikai felfogásra áttérni, mivel a NATO egyetemes rendszere ezt igényli. Esetenként szembetalálkozhatunk olyan helyzetekkel, fogalmakkal, amelynek nincs magyar megfelelőjük. Nem tudjuk lefordítani, áttenni anyanyelvünkre. Ha gyors átvételről van szó, akkor elkerülhetetlen, hogy az eredeti angol kifejezést vegyük át, használjuk. Eleinte eredeti formájában, majd beépülve nyelvünkbe magyarosított írással, kiejtéssel (például: marsall, logisztika, deszant... stb.). Nemcsak katonai szakkifejezések esetében! Hasonló a helyzet például az információelmélet, a kereskedelem és sok más terület esetében is. Nem kell feltétlenül keresz-

tes hadjáratot indítani kiirtásuk érdekében. Egészséges nyelvünk előbb-utóbb úgy kidobja magából az idegen szavak egy részét, mint ahogy a computerből alig egy évtized alatt számítógép lett. Arra kell elsősorban vigyázni, hogy a *divat- vagy szükségyszavak használata ne váljon parttalanná*, mivel tönkretelheti Európában szinte egyedülállóan tiszta – a mintegy egymillióra tehető magyar szókészlet több mint 80%-a eredeti magyar szó és nem átvétel – anyanyelvünket. Ne kövesse senki a pillanatnyi divatot, ne hencegjen – olykor kezdőfokon – angol nyelvtudásával és ne tűzdelje tele beszédét, írását olyan angol szavakkal, amelyre van megfelelő vagy sok esetben kifejezőbb magyar szó is. Ha mégis elkerülhetetlen egy-egy angol kifejezés, szó, akkor pedig célszerű lábjegyzetben megmagyarázni, mit jelent. Az idegen szavak írásakor jó, ha használója tisztában van a szó eredeti értelmével, származásával is. A közelmúltban tanúja voltam, amikor egy főnök „leszúrta” beosztottját amiért „imázsz” szót használt „imidzs” helyett. Nem tudom mit szolt volna, ha „imago”-t hall. Pedig mind az „imidzs” (image, angol), mind az „imázsz” (image, francia) a latin imagóból származik és képet, képmást, illetve átvitt értelemben arculatot jelent. Az angolba francia közvetítéssel került. Egy példa – sajnos gyakori – hibás használatra: „médiák”. A szintén latin eredetű szó egyes száma: „médiúm” (közvetítő), a média eleve többes szám. Gondolom, példának ennyi is elég annak érzékeltesére, hogy csínján kell bánni az idegen szavakkal.

Zárógondolatként még néhány tanács: A már leírt, kész tanulmányt, írást elkészülte után hasznos néhány napig pihentetni, így eltávolodunk eredeti gondolatainktól, az „ihlet” pillanataitól, majd ismét átolvasni és kijavítani és ami talán még fontosabb, egyszerűsíteni. Könnyörtelenül kiirtani a tanulmányból a katonai és a bürokrata „bikkfanyelo” összes fellelhető „díszpéldányát”. Sajnos, elég gyakoriak a benyújtott írásokban. Egy-két „díszpéldány” bemutatónak: „... a minőségi munkavégzés végrehajtásáért...”, „...a hadművelet koncepciója megvalósítása irányába lettek foganatosítva...”.

Mi a megoldás? *Hogyan legyen egyszerre egyszerű, közérthető, ugyanakkor korszerű az adott bonyolult kérdés minden részletét hűen visszaadó és közvetítő a tanulmány?* A leghasznosabb módszer olvasni – minél többször – nagyszerű nyelvművelő költőinket, íróinkat. Például Arany Jánost, Petőfi Sándort, Ady Endrét, József Attilát, Jókai Mórt, Mikszáth Kálmánt, Krúdy Gyulát... és hosszan lehetne még folytatni felsorolásukat. Mindent le tudtak írni csodálatosan szép magyarsággal. És közérthetően.

Egy tanulságos anekdotával zárom írásom. Valamikor a harmincas években egy ifjú önjelölt zseni hatalmas kézirattal kereste fel Hemingwayt. Kérte olvassa el regényét és mondjon róla bírálatot, adjon tanácsot. Jó egy hónap múlva ismét felkereste az akkor már világhírű író a válaszáért. Hemingway tanácsa rövid volt: „Menjen le a sarkon lévő postába és adja fel kéziratát táviratként a kiadónak.” „De miért?” kérdezte az ifjú titán. „Mert akkor fizetnie kell minden szóért...!”

Katonai repülés – 1956–1980*

A közelmúltban jelent meg *dr. Iván Dezső nyá. ezredes: A magyar katonai repülés története, 1956–1980* című könyvének második, befejező kötete. Öröömbe azonban nem kis öröm is vegyült. Sajnos most sem mondható teljes mértékben hiánytöltő szerepűnek. Az oka ismételen ugyanaz, mint az első kötetnél volt. Nem hivatásos könyvkiadó jelentette meg, hanem a Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztálya, és bármennyire is kiváló minőségű nyomdai munkáról legyen szó, csak belső terjesztésű könyvnek számít. Nem kerül könyvárusi forgalomba, nem jut el a nagyobb nyilvános közkönyvtárakba. Pedig nagy szükség van a benne leírtakra. Valóban nagy hiányt pótolna, arról nem is beszélve, hogy a repülés iránt érdeklődő nagyszámú olvasó így hiába várja, hogy végre kézbe vehesse. A kötet nélkülözhetetlensége vitathatatlan. Alig másfél éve jelent meg *Winkler Lászlónak*, az ismert repüléstörténeti szakírónak új alkotása, a magyar repülés közel száz esztendejének átfogó története. Benne kiemelkedően jól írta meg a két világháború és előzményei katonai repülésének krónikáját. Az 1945 utáni félszáz esztendő eseményei azonban rendkívül szűkszavúra sikerültek. Dísz-

szemlék, repülőbalesetek és egy-egy jelentősebb esemény, például az első magyar űrrepülő. Amikor felvettem neki hiányérzeteimet, így válaszolt: „alig jelent meg a témáról szakirodalom”. Nem szándékom – bár lehetne – vitatkozni e kijelentéssel, csupán érzékelteni kívánom mekkora űrt kell kitölteni Iván Dezső immár teljes könyvének akkor, amikor a téma legjobb szakemberei is mindössze ilyen szinten ismerik a magyar katonai repülés történetének több mint felét kitevő korszakot. Pedig, amint az egyik, Iván Dezső könyvéről írott kritika szerzője megjegyzi „...az 1980-as évek elejére olyan korszerűen felszerelt, magas szakmai ismeretekkel rendelkező repülőtörzsek, magasabbegységek, egységek... alkották az MN repülőcsapatait, amelyek... egyik legkorszerűbb fegyvernemeként képesek voltak a kívánt színvonalon ellátni... feladataikat.” (Új Honvédségi Szemle, 2001. 7. sz. 143. o.). Egyébként Iván Dezső könyvéből arra is választ kapunk, hogy miért írhatott a mű bírálója – helyesen, mert valóban az volt – „fegyvernemet” „haderónem” helyett akkor, amikor szerte a világon, a magyarnál sokkal kisebb repülőkultúrával és hagyományokkal rendelkező országok-

* Iván Dezső: A magyar katonai repülés története, 1956–1980; HM OTF, Budapest, 2000. 212 old. Kereskedelmi forgalomba nem kerül.

ban, már évtizedek óta a haderő fő alkotóelemeként, haderőnemként kezelték.

Rátérve magára a könyvre. Az eddig leírtakból is érzékelhető: *a két évvel ezelőtt megjelent első kötettel szerves egységet alkot.* Az a második világháborús vereséget követő nulla pontról – talán pontosabb képet fest, ha úgy írom: a teljes semmiből – való gyors kibontakozás, viharos fejlődés óriási munkáját, óriási kínjait és súlyos hibáit mutatta be. A második kötet 1956-tal, a forradalom leverésének történetével kezdődik. Az újjászervezésből kiindulva a mennyiségi állapotból a valóban kiváló színvonalú – ezt jó néhány, a Varsói Szerződéssel közös hadgyakorlat átélt tapasztalata mondatja ki velem – minőség eléréséig tartó fejlődés útjának eseményeit, hibáit és tapasztalatait dolgozza fel. Ezek az esztendők rakták le azokat az alapokat, amelyek napjainkra bár fokozatosan megkoptak a kellő anyagi támogatás hiánya miatt, mégis és még mindig hadirepülésünk meghatározó fundamentumát alkotják. Bizonyítja jó néhány nemzetközi szereplés sikere, világbajnokságok sora és több más eredmény, valamint tengernyi tapasztalat. Annak ellenére ez a helyzet, hogy a legfelső politikai és katonai vezetés szintjén – sem a múltban, sem napjainkban – nincs olyan meghatározó vezető személyiség, aki teljes mértékben elfogadná a légierő meghatározó szerepét, jelentőségét egy fegyveres küzdelemben, háborúban. A politikai nyilatkozatokban mindig csak a százmilliárdokra való hivatkozást lehet hallani. Vitathatatlanul hatalmas összegekről van szó. *De mennyit ér a függetlenség, szabadság? Ki lehet ezt egyáltalán pénzben fejteni?*

Iván Dezső a közel negyed századot átölelő második kötetet három nagyobb időszakra bontva tárgyalja. Ezek: 1956–1960, az elért eredmények megőrzésének és a

konszolidációnak évei; 1960–1972, a minőségi fejlesztés időszaka; 1973–1980 (bár az időhatár akár a kilencvenes évek elejéig kiterjeszthető, mert érdemben nem változott a helyzet, csak a feltételek romlottak), az élre kerülés, a repülőcsapatok szervezeti és technikai továbbfejlesztésének esztendei.

Nem célom az egyes korszakok bemutatását részletesen elemezni. A könyv önmagáért beszél. Szerkezetét és stílusát alapvetően meghatározza a szerzőnek az az átgondolt és következetesen végigvitt felfogása, szemlélete, hogy a légierő technikai helyzete, háttere – azaz a harci repülőgépek és a légiharc eszközei és azok lehetőségei – határozzák meg az alkalmazási, szervezési, kiképzési feladatokat, kérdéseket. Az eredmény: valóban átfogó és jól követhető képet kapunk a magyar légierő e negyedszázadának belső mozgatórugóiról. Nagyon hasznosnak tartom, hogy a könyv mind a fejlesztés, mind a felkészítés meghatározó személyiségeit is bemutatja. Nem ragad le az adatoknál, eljut az emberekig. Bár ez az első pillantásra természetesnek tűnik, valójában számos történész feledkezik meg arról, hogy az események főszereplői az emberek. Arról, hogy – például esztünkben – a vázolt eredmények, sikerek csak azért születhettek meg, mert e „nagyszerű férfiak”, szinte az ügy megszállottaiként, egész életüket a repülés szolgálatába állították. Iván Dezső bemutatja, hogy a hivatásuknak mindet alárendelő katonának nem egyszerűen foglalkozásnak, hanem teljes életnek tekintették munkájukat, legyenek akár pilóták, akár műszakiak. A történelmet nem lehet és nem szabad személyteleníteni. Hivatásuknak élő emberek csinálják, akik szent ügynek tekintették mind a közel száz esztendőben, mind napjainkban a magyar katonai repülést, a haza védelmét.

Iván Dezső alkotása legnagyobb értékét abban látom, hogy a történelmi hűségnek megfelelően eredményeink, sikereink legfőbb zálogának pilótáink és technikai szakembereink kiváló felkészültségét, nagyszerű szellemét, alkotókedvét és szakmaszeretét, hivatástudatát tekintti. Ezek az értékek pedig pótolhatatlanok. Bármilyen indokra hivatkozva is veszni hagyni, nem hiba már, hanem bűn. Ezt az emberi hátteret, szellemet védeni, óvni kell. És ami legalább ily fontos: átörökíteni az utódokra, a következő nemzedékekre. E szellem a hazaszereteten gyökerezik és eddig már két súlyos, sorsfordító tragédiából – Trianonból és 1945-ből – segített poraiból fölemelkedő főnixként újjászületni, újból és ismételten a csúcsra röptíteni a magyar katonai repülést.

A repülés szeretete azonban – úgy tűnik számomra – bizonyos mértékig a szerző korlátjává is vált egyes esetekben. A magyar katonai repülés kérdéseit ugyanis sok esetben önmagából levezetve vizsgálta a második kötetben és nem fordított kellő figyelmet a külső befolyásoló tényezőkre, a gazdasági, politikai, katonai háttérre, Magyarország helyére, szerepére a Varsói Szerződés stratégiájában, hadászati terveiben. Pedig végső soron ezek határozták meg a fejlesztés fő céljait, irányait, lehetőségeit. És ez magyarázza meg, hogy miért nem volt a légierő önálló haderőnem, hanem mindössze a légvédelemben integrált fegyvernem. Végső soron ezért sikerült a többenél kissé „vérszegényebbre” a kötet IV. része. A „Végkövetkeztetések” az említett háttérhiányok miatt gyökértelennek tűnik.

És ha már a kritikai észrevételeknél tartok, engedjenek meg két bíráló megjegyzést is. Véleményem szerint a jelenleginél lényegesen nagyobb teret és részletesebb elemzést érdemelt volna a ZALA fedőnevű „gyakorlat”, azaz a Magyar Néphadsereg repülőcsapatainak közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában. Bármennyire is elmarasztalható politikai döntés alapján vettek részt a magyar alakulatok az agresszióban, ez volt a magyar csapatok és a légierő egyetlen „éles” alkalmazása 1956-ot követően. Tapasztalatai pedig jelentősen hozzájárultak mind a koalíción belüli – mai divatos „magyar” szakkifejezéssel élve: interoperábilis – együttműködés, mind a csapatrepülő-erők fejlesztéséhez.

Más: a közölt rövidítések táblázatából mintegy harmada hiányzik a kötetben valóban használt rövidítéseknek. Amíg csak katonák olvassák ez nem jelent problémát, de ha civilek kezébe kerül jelentősen gátolni fogja a szöveg megértését. A könyvet jól szerkesztett mellékletek, az áttekintést megkönnyítő szervezési táblázatok, névjegyzékek és jól válogatott fényképek teszik teljessé. Összegezve: valóban kiváló munka került ki Iván Dezső kezéből. Megérdemelné, hogy a Honvédelmi Minisztérium és társaságunk – melynek a szerző nemcsak alapító, de ismert aktív tagja – minden lehetőségét latba vesse, hogy nyilvános kiadvánnyként is megjelenhessen.

Dr. Pataky Iván
nyá. ezredes

A társaság rendkívüli küldöttgyűlése

Az MHTT elnöksége 2001. szeptember 6-ára összehívta a társaság rendkívüli küldöttgyűlését. A rendezvény résztvevői (52 küldött) három napirendi pont keretében – a társaság elnökének tájékoztatója, előterjesztése alapján – *megtárgyalta és elfogadta:*

1. a társaság alapszabályának módosítását, melyet a Fővárosi Bírósághoz kell benyújtani a közhasznúság elismeréséhez és bejegyzéséhez,
2. a 2001. szeptember 25-ével indított *szabadegyetem előadássorozat éves programját*,
3. a fiatal kutatók elismerésre alapított *Korponay János-díj* adományozásának szabályait rögzítő okmányt.

Az első ponthoz

Az alapszabály jegyzőkönyvbe foglalt módosítása és kiegészítése a következő:

„A küldöttgyűlés az éves beszámoló elfogadásáról egyszerű többséggel, nyílt szavazással dönt.

Az elnökség ülései nyilvánosak, azokon – kívánság szerint – bárki részt vehet.

A küldöttgyűlés és az elnökség határozatait, az azokról készített jegyzőkönyvek az érintettek igényei szerint a társaság titkárságán megtekinthetők. A határozatok nyilvánosságra hozatala az MHTT internetes honlapján, illetve a Hadtudomány folyóirat következő számában való megjelenéssel történik.”

Az MHTT elnökének – a bíróságság igényének megfelelően – írásban is nyilatkoznia kellett arról hogy az MHTT *nem végez befektetési tevékenységet!*

A második ponthoz

A szabadegyetem 70 óra előadásra tervezett éves programja – mely a következő oldalakon teljes terjedelmében olvasható – *átfogja* a biztonság, a hadtudomány, a hadügy, szélesebb értelemben a védelem kérdéskörét, aktuális témáit.

A harmadik ponthoz

A társaság több mint 10 éves fennállása során mindig fontos feladatnak tekintette a fiatal kutatók támogatását, megbecsülését, tudományos munkájuk elismerését; ezt a törekvést erősítve, a támogatás körét bővítve *Korponay János-díjat* alapított. (A díj adományozásának szabályait lásd a folyóirat 129. oldalán megjelenő alapító okiratban.)

Korponay János az 1848–49-es magyar honvéd ezredes, a Magyar Tudományos Akadémia 1844. december 24-én megválasztott legfiatalabb (25 éves főhadnagy) levelező tagjának életútját, hadtudományi munkásságát, tudományos eredményeit a *díj alapítását* kezdeményező dr. Ács Tibor e szám 92. oldalán megjelenő cikkében mutatja be, illetve méltatja.

Az MHTT hadtudósai által tartandó szabadegyetemi előadássorozat programja

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) Küldöttgyűlése által elfogadott feladattervnek megfelelően 2001 őszétől a HM Kulturális és Szabadidő Központ KHT-val (HM KSZK-KHT) együttműködve *szabadegyetem beindítását tervezi a társaság elnöksége*. A szabadegyetem 60 (70) órás, heti 2 óra (esetenként heti 2 x 2 óra) előadás keretében a biztonságpolitika és a honvédelem, a rendvédelem, a határrendészet, a polgári védelem, valamint a vám- és pénzügyőri tevékenységről, ezek legfontosabb kérdéseiről, fejlődésük várható irányairól és az ezzel kapcsolatos feladatokról ad tájékoztatást az érdeklődő hallgatónak. A szabadegyetem előadásaira meghívást kapnak: az MHTT szakosztályainak tagjai; a HM KSZK-KHT keretén belül működő nyugállományúak klubjainak tagsága, valamint más civil szervezetek érdeklődő tagjai. Az előadások minden hét keddjén 15 órakor kezdődnek. Az évnyitó és az első előadás 2001. szeptember 25-én 15 órakor lesz.

A program szerint 12 tárgykör keretében az alábbi előadások megtartására kerül sor

1. tárgykör

A biztonságpolitika alapfogalmai, geopolitikai és geostratégiai változások és ezek hatása a válságkezelésre, különös tekintettel annak magyar vonatkozásaira

Előadás: 2 óra
Időpont: 2001. szept. 25.
Előadó: Lőrincz Kálmán
nyá. vezérezeredes

A honvédelem alapfogalmai, a honvédelem rendszere, jogi szabályozása. A katonai stratégia fogalma, tartalma, a haza katonai védelme

Előadás: 2 óra
Időpont: 2001. okt. 2.
Előadó: dr. Pekó József nyá. ezds.,
az MHTT hadművészeti
szakosztályának elnöke

2. tárgykör

Biztonságelméletek és a hadtudomány viszonya: a biztonsággal kapcsolatos koncepciók forrásai (realista, idealista, liberális biztonsági koncepciók); a nemzetközi biztonság és nemzeti biztonság viszonya (a kollektív biztonság elképzeléseinek kialakulása); a nemzetközi intézmények és az államok átalakuló viszonya; a biztonsági problémák elemzésének új módszerei; a katonai erő új feladatai, a katonai oktatás lehetséges formái

Előadás: 2 óra
Időpont: 2001. okt. 9.
Előadó: dr. Matus János
tanszékvezető egyetemi tanár

A haderőreform és a hadsereg szervezésének és fejlesztésének humánpolitikai vetületei

Előadás: 2 óra
Időpont: 2001. okt. 16.
Előadó: dr. Farkas Tivadar,
a HM humán intézmény-
rendszert felügyelő
h. államtitkár

A nők helye és szerepe a NATO-hadseregekben, történelmi visszatekintés, jövőkép

Előadás: 2 óra
Időpont: 2001. okt. 25.
Előadó: Siposné dr. Kecskeméthy Klára
alez., HM OTF osztályvezető

A fegyverkezés és a biztonság összefüggése

Előadás: 2 óra
Időpont: 2001. okt. 30.
Előadó: dr. Nagy László nyá. ezds.,
az MHTT alelnöke

3. tárgykör

A magyar társadalom viszonya a védelmi szektorhoz a közvélemény-kutatások tükrében; a haderő feletti civil kontroll fogalma, intézményesülése a rendszerváltás után; reformhullámok a haderőben, avagy a Varsói Szerződéstől a NATO-ig

Előadás: 2 x 2, összesen 4 óra
Időpont: 2001. nov. 6. és 13.
Előadó: Prof. Szabó János,
a HM Stratégiai Védelmi
Kutató Hivatal főigazgatója

4. tárgykör

Az információs korszak és az információs társadalom biztonsági és védelmi kérdései; kihívások és válaszok, lehetőségek, megoldások és technikai képeségek; információs környezetvédelem; szövetségi rendszerek, nemzetállamok, az állam szerepe az információs társadalom kialakításában

Előadás: 2 óra

Időpont: 2001. nov. 20.

Előadó: dr. Várhegyi István nyá. ezds.,
a hadtudomány kandidátusa

Digitális hadszíntér és új típusú hadsereg, információs hadviselés – vezetési hadviselés; a vezetési és irányítási technika bénítása

Előadás: 2 óra

Időpont: 2001. nov. 27.

Előadó: dr. Haig Zsolt alez., tanszék-
vezető h., egyetemi docens

5. tárgykör

A Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalása. Rövid történeti visszatekintés; a nemzetközi missziók sajátosságai (eltérő környezet, eltérő kultúrák); a NATO által vezetett békétámogató műveletekben (IFOR/SFOR/AFOR/KFOR) való magyar részvétel tapasztalatai; a Magyar Honvédség jövőbeni lehetőségei és várható feladatai a nemzetközi missziókban

Előadás: 2 óra

Időpont: 2001. dec. 4.

Előadó: dr. Padányi József mk. alez.,
a hadtudomány kandidátusa,
az MHTT elnökhelyettese

6. tárgykör

A nemzetbiztonsági szolgálatok helye szerepe, feladatai és jövője Magyarország védelmi rendszerében

Előadás: 2 óra

Időpont: 2001. dec. 11.

Előadó: Simicskó István,
a Miniszterelnöki Hivatal
politikai államtitkára

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe és feladatai a nemzetközi biztonságpolitikai alkalmazásban (elemzésben); kapcsolat és közreműködés a NATO keretein belül

Előadás: 2 óra

Időpont: 2001. dec. 18.

Előadó: dr. Botz László nyá. altbgy.

7. tárgykör

Védelemgazdaság: a gazdasági biztonság a biztonságpolitika egyik összetevője, a védelem gazdaságának és a gazdaság védelmének kulcseleme; a védelem és a gazdaság kölcsönhatásai, a védelem, mint a kollektív javak fogyasztásának jellegzetes példája; a védelmi szolgáltatások minőségi jellemzői, a védelem anyagi szükségletei, a védelmi kiadások alakulása és gazdasági kölcsönhatásai a makro-, mezo- és mikrogazdálkodás szintjein

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. jan. 15.

Előadó: dr. Király László kandidátus,
számvevő,
az MHTT védelemgazdasági
szakosztályának elnöke

A globalizálódó világ gazdaságában létező nemzetgazdaság és a szövetségi rendszerben működő nemzeti haderő kérdései; a haditechnikai fejlesztés, a hadiipar és a kereskedelem, a hadigazdasági integráció fő kérdései

A gazdaság védelmi felkészítésének és minősített időszaki működésének (mozgósításának) alapkérdései, a katonai és a közgazdasági problémamegközelítés egy lehetséges harmonizációja

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. jan. 22.

Előadó: dr. Turák János nyá. ezds.,
tanszékvezető

8. tárgykör

Rendvédelem: az etikai magatartás lehetséges szabályozása a fegyveres erőknél és a rendvédelmi szerveknél, különös tekintettel a rendőrségre

A rendőrség területi stratégiája, a rendőrség stratégiai célja, szerepe a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájában

Előadás: 2 x 2, összesen 4 óra

Időpont: 2002. jan. 29. és febr. 5.

Előadó: dr. Horváth József
dandártábornok,
az ORFK Hivatal vezetője

Katasztrófavédelem és a védelmi igazgatás

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. febr. 12.

Előadó: Lóczi József, a Magyar
Közigazgatási Intézet főig.

A határrendészet helye és szerepe, jogi háttere, szervezeti rendszere néhány Európai Unión kívüli országban

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. febr. 19.

Előadó: dr. Fórizs Sándor hőr. ezds.,
a hadtudomány kandidátusa,
tanszékvezető

A teljesítményértékelés új rendszere a Magyar Rendőrség hívatásos állományú tagjainál (a Magyar Rendőrség minőségfejlesztési programja; vezetőköválasztási rendszere, humánstratégiája)

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. febr. 26.

Előadó: dr. Kopasz Árpád r. ezds.,
az ORFK Személyügyi
Szolgálat vezetője

A szervezett bűnözés európai gyökerei

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. márc. 5.

Előadó: dr. Dános Valér
BM nyá. ddtbk.

A biztonságunkat befolyásoló tényezők az ezredfordulón (a bűnözés terjedése, dinamikája és az azt befolyásoló társadalmi tényezők); Az EU polgári válságkezelés aktuális kérdései

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. márc. 7.

Előadó: Stefán István r. alez.
csoportvez., ORFK Ell. Főo.

Biztonságpolitikai kérdések az Európai Unióban

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. márc. 12.

Előadó: dr. Zachar József nyá. ezds.

A polgári repülőterek és a repülésvédelem (a nemzetközi repülésvédelem érdekében teendő intézkedések, válságkezelés krízishelyzet esetén)

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. márc. 14.

Előadó: Katanics Sándor r. alez.,
osztályv., ORFK Repülőtéri
Biztonsági Szolgálat

9. tárgykör

A polgári védelem fogalma, helye és szerepe a honvédelem, illetve a NATO rendszerében; a magyar polgári védelem történetének rövid áttekintése; a polgári védelem feladatai

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. márc. 19.

Előadó: dr. Pataky Iván nyá. ezds.,
a hadtudomány kandidátusa,
a Magyar Polgári Védelmi
Szövetség alelnöke

A lakosságvédelem elvei, módszerei; az elemi csapások, természeti és ipari (civilizációs) katasztrófák elleni védekezés feladatai, módszerei

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. márc. 26.

Előadó: dr. Sztanek Endre nyá. ezds.,
a hadtudomány kandidátusa,
az MHTT polgári védelmi
szakosztályának elnöke

10. tárgykör

A Vám- és Pénzügyőrség és az Európai Unió; a szervezett bűnözés, az embercsempészség, valamint a korrupció problémái. Ezen belül: a harmadik évezred öröksége: a korrupció (a korrupció mint speciális társadalmi jelenség, okai, megjelenési formái, visszaszorításuk lehetőségei); szervezett harc a szervezett bűnözés ellen (a bűnüldözési munka fejlesztése, a Vám- és Pénzügyőrség fellépése a szervezett bűnözés ellen); „VÁMUT az Unió felé” (a Vám- és Pénzügyőrség integrációs stratégiája, a magyar vámigazgatás szerepe az egyesült Európában)

Előadás: 3 x 2 összesen 6 óra

Időpont: 2002. ápr. 2., 9., 16.

Előadó: dr. Bencze József vörögy.,
a VPOP o. pk. h.

11. tárgykör

A légierő fejlődéstörténete, alapvető változások a szervezeti felépítésben, fegyverzetben és harci lehetőségekben; a világháborúk, a helyi háborúk, az Öböl-háború és a délszláv válság kezelésének tapasztalatai, a légierő fejlődésének irányai (az USA és az orosz légierő fejlődésének várható irányai)

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. ápr. 23.

Előadó: dr. Szabó József
nyá. rep. vezérőrnagy,
c. egyetemi tanár,
az MHTT elnöke

A magyar légierő helyzete és kilátásai (fejlődésének várható iránya)

Előadás: 2 óra;

Időpont: 2002. ápr. 30.

Előadó: Talla István vörgey.,
a Magyar Légierő
vezérkari főnöke

12. tárgykör

Az ember és a világűr; űrdinamika, a világűr katonai felhasználása

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. máj. 7.

Előadó: dr. Szabó József nyá. vörgey.

Mi dolgunk a világűrben? A világűr nemzetgazdasági felhasználása

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. máj. 14.

Előadó: dr. Almár Iván csillagász

A magyar űrkutatás: múlt–jelen–jövő...

Előadás: 2 óra

Időpont: 2002. máj. 21.

Előadó: dr. Both Előd csillagász,
a Magyar Űrkutatási Iroda
igazgatója

Az MHTT elnöksége

A Korponay-díj adományozásának szabályai

A MHTT megalakulása óta lehetőségei szerint közreműködik a hadtudomány ifjú művelőinek nevelésében, a kutatói utánpótlás érdekében felkarolja a fiatal szakembereket, az egyetemi doktoranduszképzést, a főiskolai és egyetemi hallgatók kiemelkedő tudományos tevékenységét. A társaság feladatai közé tartozik, hogy előmozdítsa az ifjú hadtudományi kutatók megbecsülését, szellemi munkáik és alkotásaik elismerését és támogassa a diszciplína ifjú művelőinek tudományos munkálkodását. A társaság ilyen irányú céljainak és működésének érdekében az MHTT Alapszabálya, a 2000. március 31-i küldöttgyűlés és a 2001. júliusi elnökségi ülés határozatai alapján megalapítja a Kopornay Jánosról, az 1848–49-es magyar honvédsereg ezredeséről, a hadtudományi munkásságáért ifjú, 25 éves főhadnagyként a Magyar Tudományos Akadémia 1844. december 24-én megválasztott levelező tagjáról elnevezett

KORPONAY JÁNOS-DÍJAT.

A tudományos díj a hadtudományi kutatómunkában kiváló teljesítményeket elérő, 35 évnél fiatalabb MHTT tagok, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók elismerésére szolgál, az alábbi adományozási szabályok szerint:

1. Az odaitélés alapja:
 - új, eredeti tudományos értékekkel bíró tanulmány, mű, találmány, újítás;
 - tudományszakában legalább 3 évi magas színvonalú alkotómunka;
 - huzamosabb ideig végzett kiemelkedő tudományos szervezői tevékenység.
2. A díj odaitélését a MHTT elnöksége által megbízott bizottság kezdeményezi. A bizottság a díj adományozására írásos ajánlásait évente szeptember 30-ig terjeszti az elnökség elé.
3. Az elnökség 2/3 többségű titkos szavazással évente 1–2 díjat adományoz, külön megállapítva a díj összegét.
4. A díjat – oklevelet és gyűrűt – az MHTT elnöksége minden év novemberében, a magyar tudomány napja alkalmából rendezett ünnepségsorozat keretében adja át az elismerésben részesült fiatal kutatóknak.

A katonaaadémikus

A Magyar Tudományos Akadémia alapítását 1825. november 3-tól számítják, amikor a pozsonyi rendi országgyűlés kerületi ülésén gr. *Széchenyi István*, a 4. huszárezred első lovasszázadosa, birtokainak egyévi jövedelmét, hatvanezer forintot ajánlott fel a Magyar Tudós Társaság (MTT) megalapítására.

Széchenyi kezdeményezéséhez – aki maga is tudományos igénnyel foglalkozott a hadügy kérdéseivel és a „hadi tudományokat” a társaság működési körébe valónak tekintette – csatlakozott unokabátyja, gr. *Festetics László* is, aki 1826. július 27-i adományszó levelében bejelentette, hogy 10 ezer forint kamatait ajánlja fel a Tudós Társaság egy tagjának fizetésére, akinek kötelessége legyen a Társaság felügyelete mellett az angol, francia, orosz, német stb. európai nemzeteknek hadi tudományokról szóló munkáit magyarra fordítani.

Az MTT 1830-ban hat osztállyal kezdte meg működését. Az osztályok közül a IV. (matematikai) feladata volt a hadi tudomány magyar nyelven való művelése is. E feladat eredményes művelését szolgálta a 10 ezer forintot felajánlás évi 600 forintos kamata. Az osztály keretén belül hadtudományt képviselő rendes tagot először 1838-ban, majd 1840-ben választottak. 1845-ben egy rendes tag vezetésével és két levelező tag részvételével létrehozták a Hadtudományi Osztályt. A továbbiakban az MTA katonatagja lett többek között: *Kisfaludy Sándor*, *Kisfaludy Károly*, *Kiss Károly*, *Tanárky Sándor Mihály*, *Korponay János*, *Mészáros Lázár* és mások, majd a szabadságharc utáni évtizedekben *Hollán Ernő*, *Rudof Ferenc Károly József főherceg*, *József Károly Lajos királyi herceg* és *Kápolnay Pauer István*.

1893-ban az MTA megalakította a Hadtudományi Bizottságot, amelyet háromévenként megújítottak. Ennek első elnöke *Hollán Ernő* lett, s tagjai között számos neves tudós foglalt helyet.

A 20. század első felében az MTA katonatagjai lettek: *Gyalókey Jenő ezds.*, *Markó Árpád ezds.*, *Varga Lajos ezds.* *Gyalókey Jenő* a háború alatt meghalt, az utóbi kettőt 1949-ben tanácskozó taggá minősítették vissza. Az 1950-es 1960-as években a szovjet hadtudomány eredményeinek átvétele volt a

feladat. 1962-ig Magyarországon hadtudományi képzés nem folyt. Ezt követően – bár a szovjet hadtudomány továbbra is elsőbbséget élvezett – megalakult az MTA Hadtudományi Szakbizottsága, s a hadtudomány területén beindított képzés eredményeként 1962 és 1992 között 258-an a kandidátusi, 36-an pedig a hadtudományi doktora tudományos fokozatot nyerték el. 1983-ban posztumusz rehabilitálták *Markó Árpádot* és *Varga Lajost* és helyreállították levelező tagságukat.

A rendszerváltást követően számos intézkedés történt a tudományok rendszerében a hadtudomány helyének és szerepének visszaállítására. 1994 szeptemberében megalakult az Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának Hadtudományi Bizottsága, amely ellátja az MTA feladataiból a hadtudományra háruló teendőket.

A hadtudományi kutatás eredményei, a diszciplína intézményrendszerének, az önálló kutatás feltételeinek kedvező alakulása tette lehetővé, hogy hosszú évek kihagyása után az MTA életében, munkájában ismét helyet kapjon a hadtudomány is. A Magyar Tudományos Akadémia 2001. május 7-én tartott 168. Közgyűlésén 37 rendes és 49 levelező tagot választott. Az utóbbiak között – örömkünkre – ott volt *prof. dr. Szabó Miklós nyá. vezérőrnagy*, a *Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem* rektora.

Szabó Miklóssal az 1970-es években ismerkedtem meg, amikor az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága Hadtudományi Szakbizottságának voltam a tagja, s egy fiatal őrnagy keresett meg, hogy támogatssam kandidátusi értekezésének elkészítését. A repülőtisztet szinte mind ismertem, de ez a fiatalember nem volt ismerős, így meglepett, amikor a

téma felől érdeklődtem, s ő a m. kir. honvéd légierő történetének feldolgozását jelölte meg. Repülőszívem örült a választott témának, s támogatásomról biztosítottam a fiatal történetészt.

A továbbiakban részt vettem Szabó Miklós kandidátusi és doktori értekezésének eljárásában; mindkét védés során hivatalos bírálóként működtem közre. Öröömre szolgált, hogy a repüléstörténet kutatójaként egy olyan *fehér folt feltáráására vállalkozott az ifjú kutató*, amelyet méltatlanul elhallgatott a háború utáni katonai vezetés. Pedig sok szempontból rendkívül hasznos tapasztalatokkal szolgálhatott volna már a háború utáni első években is annak meghatározásához, hogy mit jelent a katonai légierő, mi lehet a helye és szerepe a haderőn belül. A Szabó Miklós által feltárt tények és a levont következtetések birtokában bizonyára kevesebb hibával lehetett volna dolgozni a repülőcsapatok szervezési és vezetési feltételeinek meghatározása vonatkozásában.

Dr. Szabó Miklós elévülhetetlen érdemeiért szerzett a királyi légierő technikai és szervezeti fejlődése folyamatának feldolgozásával, amelyet kandidátusi értekezésében végzett el, és 1981. november 11-én az elérhető maximális pontszámmal védett meg. Hasonlóan elismerésre méltó az a munka, amelyben dr. Szabó Miklós a Magyar Királyi Honvéd Légierő második világháborúban való részvételének történetét dolgozza fel, s amely téma doktori értekezésének alapját képezte. A körületekintően elkészített dolgozat pontosságára jellemző, hogy a benne szereplő

adatok teljes mértékben megegyeztek azokkal, amelyeket a résztvevők naplói is tartalmaztak. A dolgozattal kapcsolatban számos elismerő levél érkezett a világ különféle országaiban élő veterán repülőktől.

Az a tény, hogy hosszú évtizedek után a magyar tudomány fellegrárában, a Magyar Tudományos Akadémián, annak tagjai sorában újból megjelent egy hadtudós, a hadtudomány utóbbi időben elért eredményeinek az elismerése. Elismerése annak, amit a hadtudomány aktív művelőjeként, egyetemi tanárként és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnokaként, majd a jogutód Nemzetvédelmi Egyetem átszervezésében, a katonai felsőoktatás megszervezésében végzett. Korunkban e tudományág is óriási változások színtere, amelynek művelése komoly feladatot ró a ma és a jövő hadtudósaira. E munkában jelentős szerepet játszott és játszik dr. Szabó Miklós akadémikus is. Meggyőződésem: a nevelésben, oktatásban aktív szerepet játszó hadtudósokat tesz annak érdekében, hogy a felnövekvő hadtudósok a követelményeknek minden szempontból megfeleljenek, s Szabó Miklós akadémikust követve, a jövőben mások is érdemesek lesznek a megtisztelő akadémikusi cím elnyerésére.

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai és a magam nevében új akadémikus barátunknak szívből gratulálok, s kívánok további eredményes munkát, jó erőt és egészséget.

Dr. Szabó József,
az MHTT elnöke

A hadművészeti szakosztály vitafóruma

A szakosztály 2001. július 5-én vitafórumot rendezett „A Magyar Honvédség állami irányításának és katonai vezetésének elvi és gyakorlati kérdései a hadikultúrák tükrében” címmel. A vitafórum előadói voltak: Lőrincz Kálmán ny. vezds., az MH volt parancsnoka, dr. Seebauer Imre ny. alez., a hadművészeti szakosztály alelnöke. Az előadások főbb megállapításai az alábbiakban összegezhetők.

Lőrincz Kálmán ny. vezds. vitaindítója a katonai vezetés hadikulturális hátterével foglalkozott. Elemezte a főbb hadikultúrák hatását a katonai gondolkodásra, a haditevékenységek előkészítésére, végrehajtására és vezetésére. Külön is kiemelte: a parancsnokok, a törzsek és a csapatok felhalmozott vezetési tapasztalata érték, amire alapozni lehet és kell ma is, a honvédség működtetését és alkalmazását meghatározó állami és katonai döntések megfogalmazakor. Részletesen szólt a mozgáscentrikus hadikultúráról, amely a támadást tekinti a haditevékenység alapvető fajtájának. A támadó haditevékenységnek döntő jelentősége van a meghatározott állami és katonai célok elérésében, a győzelem kivívásában. Háború esetén csakis határozott célú és nagy mélységbe hatoló légi-földi haditevékenységgel lehet az ellenséget szétzúzni, a kitűzött célokat elérni. E kultúra szerint a támadást hadászati, hadművelleti és harcászati méretekből folytatják, amelyek szoros összefüggésben állnak egymással. Döntő jelentősége van az időtényezőnek a kezdeményezés megragadásában és megtartásában, a haderő feladatainak sikeres végrehajtásában. A mozgáscentrikus hadikultúra támadásközpontúsága meghatározó hatással van a haderő struktúrájára és képességeire, az egyes katonai rendszerekre, így a vezetés elméletére és gyakorlatára is.

Az anyagcentrikus hadikultúra a védelmet helyezi a katonai elmélet és gyakorlat középpontjába, az anyagi feltételek széles körű biztosítására épülve. Az előadó elemezte e hadikultúra kialakulásának körülményeit, alkalmazásának objektív meghatározó tényezőit, a katonai vezetés elméletére és gyakorlatára való hatását. Külön is kitért a hatályos NATO-hadikultúra lényegére és annak a magyar katonai vezetésre gyakorolt hatására, valamint a kisméretű és átalakuló haderő vezetési problémáira.

Dr. Seebauer Imre ny. alez. vitaindító előadása a haderő irányításának és vezetésének újszerű általános elvi kérdéseire összpontosult. Értékelése szerint a katonai vezetés – a kibontakozó globális világpolitika és gazdaság irányításában hatékonynak mutakozó – fejlődésére a funkcionális autonómia elve gyakorol jelentős hatást. Lényege, hogy a szuperrendszerek csúcsteveitől és törzsei már nem képesek áttekinteni a rendkívül nagyszámú alárendelt szervezeteik tevékenységét. A közbeeső vezetési, irányítási szervezetek pedig késleltetik a környezeti változásokhoz való alkalmazkodást, még inkább a csúcsteve, irányítás által kijelölt jövőképek megvalósítását. A szervezetek végrehajtó szintjeinek (a modulszervezeteknek) különböző mértékű autonómiát kell biztosítani, hogy a környezeti változásokra időben és hatékonyan legyenek képesek reagálni. A központi akarat érvényesítésére pedig a korábbi eszközök helyett a személyes kapcsolatokat, a kölcsönös megértést és összhangra törekvést, a szervezetekhez tartozás lojalitását helyezték a vezetés középpontjába. A vezetési gyakorlat fejlődése ezért érvénytelenítette a korábbi eszközök helyett a személyes kapcsolatokat, a kölcsönös megértést és összhangra törekvést, a szervezetekhez tartozás lojalitását helyezték a vezetés középpontjába. A vezetési gyakorlat fejlődése ezért érvénytelenítette a korábbi eszközök helyett a személyes kapcsolatokat, a kölcsönös megértést és összhangra törekvést, a szervezetekhez tartozás lojalitását helyezték a vezetés középpontjába. A vezetési gyakorlat fejlődése ezért érvénytelenítette a korábbi eszközök helyett a személyes kapcsolatokat, a kölcsönös megértést és összhangra törekvést, a szervezetekhez tartozás lojalitását helyezték a vezetés középpontjába.

A funkcionális autonómia elvének felismerése és alkalmazása új vezetői szemléletet, illetve tudás elsajátítását igényli. Ennek magyarázata, hogy a korábbi lineáris hatalmi struktúra leépítése egy sajátos, úgynevezett kvázifunkcionális autonómia szemléletet alakított ki a szervezetekben.

Az MH-ban a kvázimechanikus funkcionális autonómia elvének hatása a következőkben foglalható össze: a körfolyamatokat a környezet változása későn oltja ki, és a megszokás, illetve a bürokrácia tartja fenn; a környezet változása csak részlegesen gyakorol hatást a kialakult rendre; az újszerű és a régi mechanizmusok keverednek; a hatalmi tagolódás szűrőhatása behatárolja a szervezetek átszervezését. A tudásalapú katonai szervezetek létrehozásának fő feladatai: a modulrendszerű feladatok létrehozása és felkészítése, a környezettel fenntartott interakciókkal változni képes öntanuló és kiképzési rendszer kialakí-

tása és fenntartása; a hatalmi hierarchiára épített szervezet helyett a rendszer szervező erejére és a vezetők tudására épített kváziközetítő szervezetek kialakítása és folyamatos fejlesztése; a szövetségi és a nemzeti katonai kultúra összhangjára épülő felső vezetés centralizmusának erősítése.

A vitaindító előadásokat követően több vélemény és kritikai hozzászólás hangzott el. Egyes kérdésekben – mint például a hadikultúrák oktatásának létjogosultsága, a kisméretű honvédség csapatainak vezetése, az úgynevezett „modulhadviselés”, a vezetés gyakorlatában az érdekérvényesítés, a haderő állami irányításának és vezetésének rendje és módja stb. – a résztvevők önálló véleményeket ismertettek.

A vita összefoglalójában a hadművészeti szakosztály elnöke ismertette a Magyar Honvédség állami irányításának és vezetésének a közelmúltban az Országgyűlés által törvénymódosítással elfogadott rendjét és módját. Hangsúlyozta: a Honvédelmi Minisztérium az ország katonai védelemre való felkészítése tervezésének, szervezésének központi közigazgatási, valamint – külön szabályozás szerint – a honvédség irányításának és vezetésének szerve. A honvédelmi miniszter a honvédség irá-

nyítását a részére meghatározott hatáskörök gyakorlásával, a nem katonai jellegű szakirányítását a közigazgatási államtitkár, vezetését pedig a Honvéd Vezérkar főnöke útján látja el. A Honvéd Vezérkart a Honvéd Vezérkar főnöke vezeti, aki egyidejűleg az alárendelt katonai szervezetek teljes személyi állományának szolgálati előjárója. Felelős azok hadrafoghatóságáért, felkészítéséért és kiképzéséért, továbbá magas fokú fegyelméért.

A törvénymódosítás csak a honvédség békeidejű működésének – korántsem problémamentes – irányítását és vezetését szabályozza, a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációját középpontba állítva. Továbbra sem megoldott a honvédség haderője és az egyes haderőrészek irányítása és vezetése védelmi helyzetekben. Külön is hangsúlyozta: a haderő és részeinek állami irányítását és katonai vezetését nemcsak a csapatrészek külföldi tevékenységei során kell megnyugtatóan szabályozni, hanem gondoskodni kell a haderőnek a haza katonai védelme egyes alapeseteiben történő irányításáról és vezetéséről is.

A fórum a honvédség irányításához és vezetéséhez való eredményes hozzájárulás volt.

*Dr. Pekó József,
a szakosztály elnöke*

Tanácskozás Debrecenben

A Magyar Hadtudományi Társaság Debreceni Tagozata 2000. november 22-én *A katasztrófavédelem története, elgondolás az együttműködés feladataira* címmel konferenciát tartott a Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság közreműködésével.

A konferencián előadást tartott: dr. Sztanek Endre ny. ezds. *A katasztrófavédelem története Magyarországon*, valamint Nógrádi László mk. pv. ezds. *A katasztrófaelhárítás Hajdú-Bihar megyei tapasztalatai és A Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság szer-*

vezeti felépítése, feladatköre, az együttműködés lehetőségei címmel.

Az előadásokhoz kapcsolódva elhangzott két korreferátum is *Katasztrófák Debrecenben* címmel Kun Enikő és Szerdahelyi Zoltán egyetemi hallgatók részéről.

Az előadások, a korreferátumok megtartása és a vita után bemutatót tartott az igazgatóság tűzoltó és polgári védelmi csoportja.

*Jakobinyi Béla,
a tagozat elnöke*

Korszerű automatizált tűzvezetési rendszer a magyar tűzérség részére

A Tűzérszakszisztály 2001. március 27-én, a Magyar Honvédség átalakulása, azon belül a tűzérség fejlesztésének egyik fontos területét, az automatizált harc- és tűzvezetés sürgető fejlesztési kérdéseit választotta a konferencia témájául. A rendezvényre előzetesen meghívást kaptak mindazon katonai és civil szervezetek szakemberei, akik a hazai ÁRPád automatizált tűzvezetési rendszer kialakítási folyamatában részt vettek, továbbá azok, akik a fejlett országok hasonló szintű rendszerei körében kutatásokat folytattak. A konferencia szervezőit dicséri, hogy a rendezvény napján, a nagy érdeklődésre tekintettel megtelt a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Zrínyi terme, ahol közel 70 fő kívánt a kérdéskörben hozzászólni, tájékozódni.

Az ÁRPád M1 rendszer további korszerűsítése, vagy egy fejlett automatizált vezetési rendszer megvétele? Ezek a kérdések foglalkoztatják a tűzérség szakembereit ma. A fegyvernem feladataival összhangban, azzal párhuzamosan meginduló fejlesztési lehetőségek és korlátok sürgető döntést követelnek egy fejlett tűzér automatizált vezetési rendszer alkalmazása tekintetében. Jelenleg a honvédségen belül ismert az ÁRPád ATR fejlesztésének útja, az abból adódó lehetőségek, fejlesztési korlátok, alkalmazási nehézségek. Már ebben az évben számos hazai és szövetségi tagságból eredő feladat megoldása vár a magyar tűzérségre. Ez és a közös a gyakorlatokon való sikeres megfelelés – az alapos szakmai felkészülésen kívül – megköveteli a fegyvernem részéről a fejlesztési feladatok megkezdését is. Tűzérségünk ebben az évben lehetőséget kapott egy meghatározott összeg felhasználására, amellyel meg kell oldani (meg kell kezdeni) – először a felajánlott alegységeknél, majd fokozatosan az összes tűzéralagyságnál – a tűzérség automatizált vezetési rendszerének kialakítását. A javasolt összeg nem engedi meg, hogy egy fejlett országokban jól bevált, professzionális vezetési rendszert vásároljunk. Ugyanakkor, ismervé a jelenlegi képességeinket, lehetőségeinket, el kell indulnunk egy

olyan úton, amely azt eredményezheti, hogy 2010-ben tűzérségünk megfelelhessen a modern, alkalmazható jelzők követelményeinek.

A konferencia célja az volt, hogy érvek pro és kontra felsorakoztatásával sikerüljön olyan közös nevezőre jutni a kérdésben, amelynek eredményeként javaslatok kerülhetnek megfogalmazására a rendszer kialakításával kapcsolatban. A szakszisztály vezetése további célként tűzte ki, hogy a konferencián elhangzott előadások alapján, illetve az azt követő vita és hozzászólások alapján fogalmazódjanak meg azok a főbb irányelvek, amelyek tűzérségünk részére egy fejlett automatizált vezetési rendszer létrehozása tekintetében, közös meg egyezésen alapuló fejlesztési irányt jelöljenek meg. A rendezvény végén alakuljon meg egy tudományos szakmai munkacsoport, amely a konferencián elhangzottakat szakmai indokokkal és javaslatokkal alátámasztva írásos formában továbbítja az illetékes előjárókhöz.

Dr. Szendy István ezredes, a szakszisztály elnöke, egyben levezető elnök a megnyitójában rámutatott azokra a fontos területekre, amelyek a magyar tűzérség NATO-kompatibilissé tételében sürgős fejlesztést igényelnek. Ezek közül kiemelten fontosnak nevezte a fegyvernem automatizált harc- és tűzvezetési rendszerének területét. Hangsúlyozta, hogy a magyar fejlesztésű ÁRPád ATR jelenleg – a realitások talaján maradván – az egyetlen lehetséges eszköz, amely korszerűsítve, az új szervezeti és alkalmazási változásoknak megfelelően, rövid időn belül alkalmassá válhat arra, hogy rendszeresítésével tűzérségünk rendelkezzen egy, a kor színvonalának megfelelő, fejlett tűzvezető rendszerrel.

Az első előadó, Szikszai Imre alezredes mondandóját az automatizált rendszer hiányából adódó problémákkal kezdte. Mint a Szárazföldi Vezérkar egyik felelős tűzér beosztású tisztje megfogalmazta, hogy az 1983 óta megkezdett ÁRPád fejlesztési folyamatnak jelenleg a leginkább terhelt időszakát éljük. A tűzérség jövője csak mint rendszer fogható fel és ennek megfelelően kell a konfe-

renciának is gondolkodni a témában. Rámutatott azokra a hiányosságokra, amelyek miatt elodázhatatlan az ATR létrehozása. Ilyen példaként említette a korszerűtlen híradó rendszert, az előregedett tűzértechnikai eszközöket. Kijelentette, hogy a kiképzettségi szint jelenleg alacsony, amelyet a kiképzésre fordítható idő csökkenésével indokolt. Ezt a képet rontja a tiszt és tiszthelyettesi arány mai rossz helyzete. Az a tapasztalata, hogy a tűzérfegyvernem nem kapja meg a megfelelő prioritást annak ellenére, hogy ismert a tűztámogatásban betöltött, szinte egyedülálló szerepe. Az ÁRPÁD ATR fejlesztésével kapcsolatban kifejtette, hogy a kilencvenes években a fejlesztési sikerek ellenére csak ígéretések történtek. Voltak kisebb kezdeményezések, de a felhasználó részére azok igazából jelentéktelen eredményekkel jártak. Megfogalmazta azt a hadtestsztű igényt mely szerint ha a felsővezetés a Magyar Honvédség fejlesztésén belül támogatja az ÁRPÁD rendszer rövid időn belüli, korszerűsítés utáni rendszerezését, akkor érdemes a magyar fejlesztéssel tovább foglalkozni. Megemlítette, hogy a hazai rendszerről szóló *Haditechnikai füzetek 3. száma* kifejezetten jó anyag. Legvégül megfogalmazta az üteg-sztű automatizált rendszerrel szembeni elvárásait. Legyen könnyen kezelhető, haditechnikailag stabil, tartalmazzon periferiális elemeket és azok csatlakozási lehetőségeit, továbbá digitális adattovábbítást. Komplex rendszer legyen, de minden oldalról működő részei legyenek. Ha ezen kritériumokkal működőképes az ÁRPÁD, akkor sürgősen rendszerbe kell állítani, ha ezekre nem képes, akkor más megoldást kell választani.

A következő előadó Szabó Gábor volt, aki mint fejlesztési mérnök vett részt a rendszer kialakításában. Előadásában röviden bemutatta az ÁRPÁD fejlesztésének sarkalatos pontjait, illetve felsorolta azokat a problémákat és pozitívumokat, amelyek a munkájukat végigkísérték. Szólt az elmúlt időszak fejlesztési eredményeiről, az 1999-es C+D kiállításról, ahol a norvég ARTHUR röppálya-felderítő lokátorral sikeresen együttműködtek. Ezt követte a 2000. évben az ARDENT GROUND gyakorlat, ahol éles körülmények között igazolták a közös tevékenység eredményességét. Tájékoztatta a résztvevőket, hogy a tűzvezető rendszer digitalizálása megtörtént. A rendszer rendelkezik periferiális berendezésekkel (pl. navigációs berendezések, GPS,

kezdősebesség-mérő eszköz stb.) és további eszközök csatlakoztatására is már részben megvannak a lehetőségek. Kiemelte, hogy sok minden elkészült, sok munka áll mögöttük és a jelenlegi helyzet elsősorban a pénzügyi, illetve a politikai intézkedések hiánya miatt alakulhatott ki.

Lőrincz Miklós ezredes, a 101. vegyes tűzér dandár parancsnoka hozzászólását azzal kezdte, hogy naponta sajnálattal tapasztalja, miszerint lövészparancsnokaink nem ismerik a tűztámogatás tartalmát. Szólt az új fogalomként megjelenő direkt és indirekt tűz tartalmáról. Rámutatott arra, hogy a MiG-21-es repülőgépek felújításával a földi célok pusztítása továbbra sem megoldható. A nemzeti sajátosságunkból adódóan az egyedüli megoldás ebben a kérdésben csak a tűzérség fejlesztése lehet. Szólt tűzérségi tűzeszközeink lőtávolságáról, amely során kiemelte, hogy a jelenleg meglévő eszközeinkkel és lőszerünkkel maximum 21 kilométeres lőtávolságra vagyunk képesek feladatot végrehajtani. Jelenleg a magyar tűzérség nem rendelkezik olyan eszközzel, amely a mélységi célok pusztításába bevonható lenne. Véleménye szerint a NATO fejlett haderői 1960-ban tartottak ott, ahol ma a magyar tűzérség áll. Az ÁRPÁD vagy nem ÁRPÁD kérdéskörével kapcsolatban azt válaszolta, hogy biztos abban, miszerint a hazai fejlesztési rendszer alkalmas az elvárásoknak megfelelni, de komplett rendszerként kell azt üzemeltetni. Jelenleg még csak vágyálom, de rövid időn belül oda kell eljutnunk, hogy a tűztámogató csoportnál, ha ráfordítják a figyelműszert a célra, akkor a lövegeknél rögtön megjelenjenek a cél löelemei. Kérte a szakmai konferenciát, támogassák az ÁRPÁD rendszert.

Dr. habil. Kende György ezredes a magyar tűzérség NATO-interoperabilitása kérdéskörben tartott rövid előadást. Ismertette a tűzvezető rendszerek általános felépítését és azokat a fontosabb területeket, amelyeket a magyar tűzvezető rendszer kialakításánál figyelembe kell venni. Felsorolta azokat a NATO-szabványokat, amelyek a kérdéskörben alapot jelentenek. Kiemelte közülük a STANAG 2934 számú szabványt, amely a *Tűzérségi eljárások* címmel alapidokumentumként kezelendő. Elemezve a szabványt, azon keresztül bemutatta, hogyan lehet az ÁRPÁD rendszer NATO-interoperabilis. Két feltételt fogalmazott meg. A tűzvezetés során megfelelő eljárásokat kell alkalmazni, illetőleg létez-

zen egy tűzvezető rendszer, amely alkalmas időbeni és hatásos tűztámogatásra. Rámutatott arra, hogy az ÁRPÁD fejlesztésnél a tűzérőosztály tűzvezető pontját kell alkalmassá tenni a rendszer működtetésére. Megemlítette, hogy az interoperabilitást két módon lehet elvégezni. A hagyományos módon történő kialakítás elsősorban kiképzési és műszaki feladatokat jelent. Ez 2–3 éven belüli gyors megoldást lehet a magyar tűzérő részére is. Ha a másik, az automatizált módot kívánjuk megvalósítani, akkor egy sokkal bonyolultabb feladatsort kell elvégezni, amelynek végeredménye csak sokkal későbbi időpontban realizálható. Legvégül szólt azokról a feladatokról, amelyeket el kell végezni. Többek között a rendszert alkalmassá kell tenni a nevezett szabvány jelentésminták automatizált kezelésére. Összegzésében kiemelte, hogy olyan eszközök (híradás, felderítés, meteorológia, helyes iránymeghatározás stb.) beszerzésére van szükség, amelyek biztosítják a tűzvezetés hatásságát.

Kovács Gyula nyá. alezredes előadásában kemény szavakkal illette a hazai fejlesztési rendszert. Szerinte 2001-ben nehéz megfogalmazni az arra vonatkozó főbb irányelveket – *figyelembe véve pl. az elektronikai eszközök-nél tapasztalható gyors ütemű fejlődést* –, hogy milyen legyen 2005-re a korszerű ÁRPÁD rendszer. Kiemelte, hogy az Aarty P3 NATO-szabvány foglalkozik az automatizált vezetési rendszerek kérdéskörével, és attól nem lehet eltérni. Példaként említette a METEO-szabványt, amely precízen, szabványban van rögzítve. Rámutatott arra, hogy a NATO-szabványok folyamatosan változnak, és ezt figyelemmel kell kísérni. A rendszer kialakításánál elsődleges, hogy közös szoftver és hardver legyen. Ha automatizált vezetési rendszerben gondolkodunk, akkor azt úgy kell elképzelni, mint egy harctéri internetet. A tűzérőrendszernek alkalmazkodnia kell majd a manővererők tábori rendszeréhez és a szövetséges erők hasonló rendszereihez. Hangsúlyozta, hogy Magyarországnak csatlakoznia kellene a GPS egyezményhez (P vagy Y kódú), ezzel kapcsolatban szükségesnek ítélte, hogy a tűzérőrendszer legyen képes ezen belül működni. Bemutatta hadtestszíntől lefelé azokat a főbb tűzérővezetési szinteket, amelyeket a tűzérő rendszer kialakításánál automatizált rendszerelemként működtetni kell. Felhívta a figyelmet arra, hogy a rendszernek működ-

nie kell a tervezés, a döntés-előkészítés, a harcászati főpróba időszakában, továbbá a végrehajtás idején egyaránt. Legvégül kiemelte, hogy a rendszerrel való tevékenység végeredményeként ne felejtjük el: a magyar tűzérőnek is NATO-okmányokat kell produkálnia.

Horváth Sándor alezredes hozzászólásában kiemelte, hogy a magyar tűzérő az átalakulások után mennyiségileg megmaradt: a NATO-ban az egyik legerősebb közvetlen támogató tűzérővel rendelkezünk. A tűzérő eszközei tekintetében a gépesített lövészdandároknál megőriztünk 40 db 2SZ1 típusú önjáró löveget. A 101. vegyes tűzérő dandárnál 96 db D-20-as ágyútarackot és 32 db BM 21 sorozatvetőt. A tűzérő létszáma a gépesített lövészdandároknál figyelemre méltó 40%. Átalakításra került, NATO-kompatibilissá vált a hazai tűzérő szervezete, a tűztámogatási rendszer. A szabályzatokkal kapcsolatban külön szólt a Tű/1-es lövszabályzatról, amelyet – a többséggel egyetértve – addig kell használni, amíg keleti eszközeink, rendszerünk van. Az ÁRPÁD-fejlesztés kérdésében egyetértve felhívta a figyelmet arra, hogy a Magyar Honvédség szintjén eldőlt: a vezetés magyar rendszerben gondolkodik. Felhívta a figyelmet, hogy a konferencia egyik kiemelt feladata megfogalmazni, milyen ÁRPÁD rendszert akarunk. A reális lehetőségek csak a hazai fejlesztést engedik meg. A kialakításnál csak komplett zászlóalj-tűztámogató rendszerben lehet gondolkodni. Első lépésként a hódmezővásárhelyi dandár felajánlott erejének tűztámogató, tűzmegfigyelő és végrehajtó tűzérő-alegységeit kell ellátni a korszerű rendszerrel.

A következő előadó Tóth Endre, az MMC AM Rt. igazgatója szólt az ÁRPÁD rendszer fejlesztésének folyamatáról. Rámutatott arra, hogy a rendszer tulajdonképpen egy zárt doboz, amely bármilyen, de korszerű kommunikációs eszközök működtetését feltételezi. A hardverbázis frissítésével kapcsolatban több problémát is felvetett (pl. hova kerüljön az eszköz beszerelésre). Hangoztatta, hogy mindenképpen emberbarát környezetet kell biztosítani a kezelők részére. Az elmúlt 15 fejlesztési év sok pozitív és negatív tapasztalattal járt, amelyek az eredményekkel együtt biztosítják, hogy rövid idő alatt korszerű rendszerben gondolkodó, hazai fejlesztésű és technikai bázisra alapuló, alegységszintű tűzvezető rendszer kialakítható.

Pölöskei János százados, a tatai lövészdzandár tüzértisztje előadásában azokról a tapasztalatokról szólt, amelyeket az ÁRPÁD M1 fejlesztése során, éleslövészetek, gyakorlatok végrehajtásánál szerzett. A rendszer dicsérete mellett felsorolt néhány problémát, amelyeknél a fejlesztést szükségesnek tartja végrehajtani. A lézertáv mérő korszerűbbre cserélésével kapcsolatban javaslatokat tett a módosításokra. A toronyszámítógép gyakorlatban beváltotta a reményeket, de hiányoznak az éjszakai figyelő műszerek, amit pótolni kell. A lövegindikátorról szólva hangsúlyozta, hogy az megfelelően működött, azonban a jövőben az automatikus irányzásra és GPS alkalmazására is alkalmassá kell tenni. Szólt a híradó rendszer korszerűtlenségéről, kiemelte: a korszerű rádiókra (digitális adatátviteli képesség stb.) való csere sürgető feladat. Összességében a hazai rendszer gyakorlati eredményeit összefoglalva támogatta az ÁRPÁD M1 korszerűsítését.

Dr. Felházi Sándor mk. alezredes egyetértve az elhangzottakkal rámutatott arra a hiányosságra, hogy hiába ért egyet a szakmai plénum a fejlesztésekben, ha a manővererőparancsnokok nem érzik át a tűzérség tűztámogatásban betöltött szerepe felelőségét. A konferenciára meghívást kaptak az említett területek szakemberei, de sajnos kis számban jelentek meg. Ezért is fontos feladat az elhangzott javaslatok, vélemények, gondolatok megfogalmazása és nyilvános formában való közzététele. A konferencia hallgatósága előtt ismertette a 2001. június 7-ei nemzetközi tudományos szakmai tűzérkonferencia levezetési tervét. Tájékoztatta a hallgatóságot, hogy a rendezvényen elhangzottak és a szakosztály által kijelölt munkacsoport írásos

anyaga szerves részét képezi a júniusi rendezvénynek. Kiemelte, hogy a konferencia Fodor Lajos vezérezredes fővédnöksége alatt a haderőnemek bevonásával kerül végrehajtásra, ahol a manővererők részéről előadás formájában megjelenő vélemény fog elhangozni a magyar tűzérség jelen és jövőt érintő feladataival kapcsolatban.

A konferencián felszólalt még dr. Erdélyi Sándor alezredes, Bóka Sándor nyá. ezredes, Szeley György alezredes és Mamusics György is, akik a magyar rendszer támogatása mellett a tűzérség aktuális problémáival kapcsolatban foglaltak meg véleményeiket és tettek javaslatokat.

Dr. Szendy István ezredes összegezte a konferencián elhangzottakat. Megfogalmazta a jelenlévők azon közös akaratát, mely szerint a hazai fejlesztésű ÁRPÁD M1 korszerűsítését kell továbbra is támogatni, figyelembe véve a tűzérség szervezetében bekövetkezett változásokat és a NATO tűztámogatási elveket. Javaslatot tett egy munkacsoport felállítására, amely a konferencián elhangzott javaslatokat összegezve elkészít egy írásos anyagot és azt a döntéshozatali szerveknek előterjeszti. A Tűzérszakosztály egyhangúlag megszavazta a munkacsoport összetételét, elnökévé dr. Szendy István ezredest, tagjainak Lőrincz Miklós ezredest, dr. habil. Kende György mk. ezredest és Szeley György alezredest választotta meg. A munkacsoport vállalta, hogy az elkészítendő kutatási jelentést 2001 nyarának második felében elkészíti és azt a szakosztály egyetértésével az illetékeseknek felterjeszti.

Dr. Felházi Sándor,
a szakosztály titkára

HALOTTAINK

Dr. Simon Sándor

nyá. altábornagy

A Magyar Hadtudományi Társaság alapító tagja, a Hadtudomány Szerkesztőbizottságának első elnöke 2001. július 2-án életének 72. évében váratlanul elhunyt.

Simon Sándor 1929-ben született Vácon. 1949-ben vonult be katonának. A tüzérszti iskola elvégzése után szolgált fegyverneme és a seeregtest parancsnokságánál, a Vezérkar Hadművelleti Csoportfőnökségén. 1977-től hadosztályparancsnok. 1982–1991 között, nyugállományba vonulásáig a ZMKA parancsnoka. Nyugállományba vonulása után egyetemi tanárként a ZMNE-n dolgozott kutatóként, a doktori képzés aktív résztvevőjeként.

Simon Sándor az 1960-as évek végétől aktívan bekapcsolódik a hadsereg tudományos életébe. 1963-ban az ELTE bölcsészkarán megszerzi az egyetemi doktori címet, 1975-ben a hadtudomány kandidátusa, 1987-ben a hadtudomány doktora lett. 1998-ban – a hadtudomány terén elsőként – megkapta a legérdemesebb tudományos munkásokat illető Prof. emeritus címet.

A hadtudomány kiterjedt kérdésköreinek önálló kutatása mellett – szolgálati feladataiba jól beillesztve – a tudományos kutatómunka aktív szervezője és ösztönzője. Több mint száz publikációban, több könyvben, pályázatban dolgozta fel tudományos igényekkel katonai tapasztalatait, a honvédelemről, a hadügyről vallott nézeteit.

Tudományos közéleti tevékenysége példaértékű. A HM Oktatási és Tudományos Tanácsának, az MTA Hadtudományi Bizottságának és a ZMNE Habilitációs Bizottságának az elnöke, továbbá a ZMNE Doktori Iskola alprogramjának vezetője és számos más társadalmi tudományos szervezet tagja. Gyümölcsöző kapcsolatot épített ki a polgári egyetemekkel, ahol oktatott, tanított, építette a honvédelem ügyét szolgáló kapcsolatokat.

Az 1990-es évek személyére kiható eseményei – nyugállományba vonulása, vidékre költözése, nem utolsósorban súlyos szív-műtétje – ellenére továbbra is a tudományos élet aktív résztvevője maradt. Élete utolsó napjáig dolgozott. Számos befejezetlen írása tanúskodik arról, hogy tervei voltak. Sokat tett, de még tenni akart. Nem rajta múltott.

A MHTT tagjai, a Hadtudomány Szerkesztőbizottsága, a folyóirat szerzői, írói és olvasói búcsúznak a tudós katonától, az élete utolsó napjáig fáradhatatlanul munkálkodó, alkotó embertől.

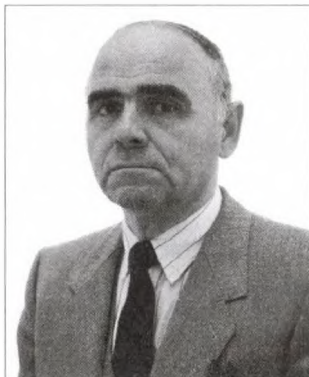
Dr. Vasvári Nagy Vilmos

nyá. mk. ezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság alapító tagja, a Kiss Károly Hadtudományi Klub elnöke 2001. április 30-án, életének 67. évében elhunyt.

Vasvári Nagy Vilmos 1934-ben született Budapesten. Az ötvenes évek elején vonult be a hadseregbe. A tiszti iskola elvégzése után csapattisztként szolgált. A Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett szakmérnöki diplomát. Tiszti pályafutását a hadseregtörzsben kezdte, majd a katonai felsőoktatási intézményekben folytatta. 1976-tól a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, majd a Stratégiai Védelmi Kutató Intézetben dolgozott.

A hadtudomány elkötelezett kutatója, oktatója volt. Kandidátusi értekezését 1974-ben védte meg, 1985-ben pedig megszerezte a hadtudomány doktora címet. A tudományos közéleti munkássága példaértékű. Alapító tagja volt a Magyar Hadtudományi Társaságnak, 1983-tól vezetője a Kiss Károly Hadtudományi Klubnak. Az MTA Tudományos Minősítő Bizottság Hadtudományi Bizottságának titkáraként, a ZMNE Habilitációs Bizottsá-

gának tagjaként, a Doktori Iskola alprogramjának vezetőjeként hadtudósok, fiatal kutatók sokaságának egyengette az útjait.

Vasvári professzor életét, tudományos és szakmai munkásságát a szorgalom és a lelkiismeretesség jellemezte. A hadtudomány elkötelezett művelőjeként tanulmányok, publikációk sorát hagyta az utódokra. Kutatóként és oktatóként is beírta nevét a szakma legjobbjait nyilvántartó könyvbe.

A társaság, valamint a Kiss Károly Hadtudományi Klub tagjai és sokan azok közül, akiket tanított, búcsúznak az elkötelezett hadtudományi kutatótól, az oktatás elkötelezettjétől, a szellemi hagyatékát élete utolsó napjáig gazdagító, gyarapító embertől.

EMLÉKÜKET KEGYELETTEL MEGŐRIZZÜK!

Holland PhD-ösztöndíj magyar kutatók számára

Kétoldalú holland–magyar együttműködés keretében a holland fél tudományos kutatói ösztöndíjat ajánlott fel magyar kutatók számára első-sorban a katonai műszaki tudományok területén a Holland Királyságban PhD-kurzus keretében végzendő kutatásokra. A lehetséges kutatási területek szakmai szempontból első-sorban műszaki, illetve operációkutatási és matematikai szakismereteket és az ezen területeken szerzett némi kutatói gyakorlatot igényelnek.

A holland PhD-eljárás lényegesen különbözik a magyar eljárástól. A kurzusra felvett doktoranduszok négyéves időtartamban egyetemi professzorok vezetésével csoportmunkában végeznek tudományos kutatást, melynek célja egy nagyobb lélegzetű témában jelentős előrehaladást felmutatni. A magyar jelöltnek egy ilyen csoportba kell beilleszkednie, és a kutatócsoport vezetőjével közösen kialakított résztémán (problémákon) dolgozni együttműködésben a többi jelöltekkel. A kutatási eredményeket az eljárás ideje alatt publikálni kell, és lényegében ezen eredmények új tudományos eredménykénti elismerése (védés) alapján kapja meg a jelölt a PhD-fokozatot, amelyet Európában, de a világ többi országában is majdnem mindenhol elfogadnak. Mivel a PhD-eljárás nem kötődik oktatáshoz, ezért az eljárásban történő részvétel nem kötődik tanévkezdéshez, a tevékenység az év bármely szakában megkezdhető.

Tekintettel a kutatómunka csoportos jellegére, a jelöltnek az angol, a holland vagy a német nyelvet a magyar felsőfoknak megfelelő szinten kell bírnia, azzal a kiegészítéssel, hogy képesnek kell lennie arra is, hogy tudományos eredményeit publikálja e nyelvek valamelyikén.

A kutatások különböző védelmi-katonai területeken folynak, ezért a lehetséges jelöltnak a programba bekapcsolódás előtt meg kell szereznie a minősített információkba betekintés jogát még Magyarországon, és az erről szóló tanúsítványt magával kell vinnie.

A jelölt szakmai kompetenciáját a holland fél ítéli meg, és a programba saját döntése alapján veszi fel vagy utasítja el a jelentkezőt. Ha valaki jelentkezni kíván, első lépésként angol, német vagy holland nyelvű részletes szakmai önéletrajzot kell készítenie, és referenciákat megjelölnie. A jelentkezésnek nincs a jelenlegi beosztásra vagy állománykategóriára vonatkozó feltétele.

A felajánlott ösztöndíj egy személy életfeltételeinek biztosítására elegendő, házastárs vagy család eltartására nem, ezért első-sorban egyedülálló jelentkezőket várnak.

További információk illetve jelentkezés érdekében a kapcsolattartó személy a Honvédelmi Minisztériumban dr. Váncsa Julianna, elérhető telefonon a 06-20-428 0784 számon vagy e-mailben a vancsa@zmne.hu címen

Dr. Váncsa Julianna

Contents

Tibor Rózsa:	NATO conference in Budapest	3
György Csabai:	Transnational and asymmetric challenges	9
László Nagy:	Military science and the Hungarian Military Science Society	21
Tibor Kőszegvári:	Military operations in the big cities and the megapolises	33
Sándor Munk:	Advantage of information	43
Ferenc Kovács:	Creation of legal conditions for NATO security investment in Hungary	53
Anna Gál:	Harmony between human needs and organizational requirements	63
Károly Kassai:	Security policy and information security	71
Judit Bolgár – Siposné Klára Kecskeméthy:	Women to Army?! (Female soldiers in the NATO)	77
Tibor Ács:	Colonel János Korponay, who is the youngest member of the Hungarian Science Academy	92
Dezső Juhász:	New type of contract soldier service	103
Attila Gergely:	Is he an explorer or scientist?	108
Iván Pataki:	How to write simple in Hungarian?	116
Iván Pataky:	History of Hungarian military aviation from 1956 to 1980	122
SOCIAL NEWS		125

Inhalt

Tibor Rózsa:	Über die Sitzung der NATO in Budapest	3
György Csabai:	Transnationale und assymetrische Herausforderungen	9
László Nagy:	Die Wehrwissenschaft und die Ungarische Wehrwissenschaftliche Gesellschaft	21
Tibor Kőszegvári:	Militärische Operationen in den Großstädten und in den Megapolisen	33
Sándor Munk:	Über die informationelle Überlegenheit	43
Ferenc Kovács:	Die Aufstellung des Systems der rechtlichen Voraussetzungen für das Sicherheitsinvestitionsprogramm der NATO	53
Anna Gál:	Die Harmonie zwischen den menschlichen Bedürfnissen und den organisatorischen Forderungen	63
Károly Kassai:	Sicherheitspolitik und Informationsschutz	71
Judit Bolgár – Siposné Klára Kecskeméthy:	Frauen in die Armee?! (Soldatinnen in der NATO)	77
Tibor Ács:	Oberst János Korponay, der jüngste Mitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften	92
Dezső Juhász:	Die neue Dienstform für Zeitsoldaten	103
Attila Gergely:	Entdecker oder Wissenschaftler?	108
Iván Pataky:	Wie sollten wir einfach, auf Ungarisch schreiben	116
Iván Pataki:	Geschichte des ungarischen Militärflugs, 1956–1980	122
DIE NACHRICHTEN DER GESELLSCHAFT		125

Содержание

Тибор Рожа:	О будапештском совещании НАТО	3
Дьёрд Чабаи:	Транснациональные и ассиметрические вызовы	9
Ласло Надь:	Военная наука и Венгерское общество военной науки	21
Тибор Кёсегвари:	Военные операции в крупных городах и мегалополисах	33
Шандор Мунк:	Об информационном перевесе	43
Ференц Ковач:	Создание юридических предпосылок в Венгрии для инвестиционных проектов НАТО в сфере безопасности	53
Анна Гал:	Человеческие потребности и организация	63
Карой Кашшай:	Политика безопасности и защита информации	71
Юдит Болгар – Шипосне Клара Кечкеметы:	Женщины-воины в НАТО	77
Тибор Ач:	Полковник Янош Корпонай, самый молодой член Венгерской АН	92
Дежё Юхас:	Новая форма контрактной военной службы	103
Аттила Гергей:	Исследователь или научный деятель	108
Иван Патаки:	Как писать толково на венгерском языке	116
Иван Патаки:	История венгерской военной авиации, 1956–1980	122
НОВОСТИ ИЗ ЖИЗНИ ВОЕННО-НАУЧНОГО ОБЩЕСТВА		125

A Honvéd Vezérkar integrálása a Honvédelmi Minisztériumba 1998–2001

Tanulmányok, dokumentumok

A HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály kiadásában *megjelent a katonai felsővezetés integrációját áttekintő tanulmány- és dokumentumgyűjtemény*. A kiadványt az integráció előkészítése során készült tanulmányok és dokumentumok felhasználásával a HM Tervezési és Koordináció Főosztály, valamint a HM Igazgatási és Közjogi Kodifikációs Főosztály munkatársai írták és állították össze.

A szervezők – akik az integráció előkészítés aktív résztvevői voltak – *a kiadványban áttekintik*: a szervezeti különállás következményeit, a megosztott működés nehézségeit az integráció előtt; *vázolják* az integráció koncepcióját és célját, a korábbi helyzetet; *bemutatják* a parlamenti pártok álláspontját, a katonai felsővezetés egyesítésének konzekvenciáit, a vezetés tervezett rendjét, az integrált minisztérium működésének alapelveit; *ismertetik* a honvédelem és az MH irányítására és felsőszintű vezetésére vonatkozó alapvető rendelkezéseket (az alkotmány és a vonatkozó törvények módosítása, kormány- és országgyűlési határozatok, honvédelmi miniszteri utasítások).

A szervezők egy önálló fejezetben *felvázolják a vezetés, az irányítás jogi és vezetéselméleti kérdéseit* és hangsúlyozzák az ezekkel kapcsolatos követelmények érvényesítésének fontosságát.

A tanulmány- és dokumentumgyűjtemény *Függelék* részében egy *vázlat* szemlélteti az integrált HM szervezeti felépítését, vezetésének és irányításának rendjét és *időrendi táblázat* segíti a *folyamat áttekintését*.

A kiadvány – amely áttekintést ad a felső katonai vezetés egyesítésének folyamatáról, az integrációval kapcsolatos elvi, elméleti, gyakorlati és jogi kérdésekről – *segíteni kívánja a végrehajtás alapkérdéseinek egységes értelmezését*, ezzel is *erősítve és gyorsítva a közös gondolkodást és a feladatok végrehajtásában az együttes munkálkodást*, az új, integrált HM *mielőbbi hatékony működését*.

A Honvéd Vezérkar integrálása a Honvédelmi Minisztériumba 1998–2001 című kiadványt a HM OTF a vezetőszervek részére már megküldte, ezenkívül a gyűjtemény a katonai szakkönyvtárakban minden érdeklődő rendelkezésére áll.